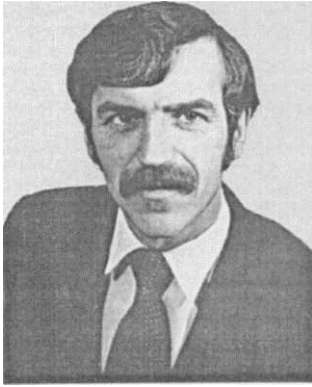

Іван Мозговий

АНОМАЛІЇ ДУХУ

АВТОР МОНОГРАФІЇ

МОЗГОВИЙ Іван Павлович народився в селі Чернеча Слобода Буринського району Сумської області в простій селянській родині. Українець. Закінчив Чернечослобідську середню школу, Київський університет імені Тараса Шевченка, аспірантуру і докторантуру цього університету.

Доктор філософських наук. Кандидатська і докторська дисертації присвячені проблемам релігієзнавства та історії філософії. Брав участь у багатьох наукових конференціях, в тому числі – кількох десятках міжнародних, на яких виступав з доповідями та повідомленнями.

Після закінчення університету працював у різних містах України викладачем і вихователем ряду профтехучилищ, референтом і журналістом, служив в армії. Надалі працював у Сумському педагогічному університеті (до 1999 – інститут) – почергово асистентом, старшим викладачем, доцентом, завідувачем кафедри культурології. В окремі періоди читав лекції в Київському університеті ім. Т. Шевченка, Сумському державному університеті, Тернопільській медичній академії. Нині – професор Української академії банківської справи (кафедра соціально-гуманітарних дисциплін). Автор понад 80 наукових праць, а також багаточисленних публікацій у періодичній пресі, присвячених проблемам духовного, соціально-політичного та економічного розвитку України.

З кінця 80-х – активний учасник руху за демократизацію суспільства, за побудову високорозвинутої Української держави європейського типу. Член партії Християнсько-Народний Союз, ряду громадських організацій демократичного спрямування (Українське козацтво, товариство “Просвіта”, Конгрес Української інтелігенції, інші). За плідну навчально-виховну та науково-просвітницьку роботу нагороджений Почесним знаком “Відмінник освіти України” Лауреат премії Канадського Товариства Приятелів України.

Ірина Мозгова

Іван Мозговий

АНОМАЛІЇ ДУХУ

Суперечності духовно-релігійного розвитку 90-х

Суми

Видавничо-виробниче підприємство "Мрія-1"

УДК 20:008+34+32

ББК 86.210.3+86.211

М 74

Рецензенти:

доктор філософських наук, професор *Бичко І.В.*,
доктор історичних наук, професор *Пащенко В.О.*,
доктор філософських наук, професор *Яроцький П.Л.*

Мозговий І.П.

М 74 Аномалії духу. Суперечності духовно-релігійного розвитку 90-х / Ред.:
І.П. Мозгова. – Суми: Видавничо-виробниче підприємство “Мрія-1”,
2001. – 144 с.

ISBN 966-566-180-9

Гострополемічна книга є дослідженням, матеріали якого пронизує спільна ідея: стурбованість за духовне здоров'я нації і з'ясування засобів його відновлення. У книзі в доступній формі, живою мовою аналізуються аномальні явища духовно-релігійного життя сьогодення, які зумовлюють утвердження в суспільстві невігластва і бруднослів'я, лицемірства і святенництва, деспотизму і фанатизму, псевдонауковості і аморальності тощо.

Розрахована на студентів, викладачів вищих навчальних закладів, учителів шкіл, усіх, хто цікавиться питаннями історії, релігії, духовної культури в цілому.

УДК 20:008+34+32
ББК 86.210.3+86.211

ISBN 966-566-180-9

© Мозговий І.П., 2001

**Агафії Дмитрівні та Галині Дмитрівні – моїм
бабусям і першим наставникам рожевих днів
мого дитинства – присвячується...**

*Що було, воно й буде,
і що робилося, буде робитись воно, –
і немає нічого нового під
сонцем (Екл. 1, 9)*

ПРОЛОГ¹

... Хвилювало своїми грайливими барвами і п'янило густими ароматами раннє літо. Духмяно цвіли розлогі акації на березі замріяного моря – неповторного Понту Евксинського (се наше море!). Зачарували вечірніми сутінками Французький бульвар і Тіниста вулиця, захоплювали дух незліченні принади загадкового міста. То було ненадовго. То було неначе уві сні. Оманливому сні... Але... “Et ego fuit in Arcadia!..”²

Одного такого літа пробудився і наш народ - бурхливо, стрімко, рішуче. Тоді здавалося, що піднесення охопило все суспільство, змушуючи його стати на шлях переоцінки цінностей. Швидкоплинне літо навіювало враження, що на наш народ зійшла благодать Святого Духу, запаливши в ньому прагнення до просвітлення, до щастя, до волі. Тож і наш дух рвав кайдани “плоті”, і так хотілося вірити, що ніякі зусилля агонізуючої системи не в змозі скувати його знову!.. Що вилікується дух все таки і надалі ніяка неміч не здолає його.

Та невдовзі стало зрозуміло, що процес відродження нації не буде безхмарним. Ідея занадто матеріалізувалась, а її глибинний духовний зміст все більше вивірювався. Бо ідею полонили ті, в чиїх душах буйним цвітом проросли підступність, дворушництво, зрада. Отож, народ підняли, але до мети не привели. І збігло літо, як вода...

Специфіка нашого розвитку 90-х полягала у надмірній заполітизованості всіх сфер суспільного життя. Коли ж стало зрозуміло, що політика – продажна дівка, ті, хто “духом” прагнули жити, подалися в релігію, інші, “прагматики” – на фазенди, щоб з головою зануритися у власні проблеми. І нависла темна ніч дикості і безкультурності над нашими змореними містами і селами, які ще недавно квітнули посеред мальовничих парків і садів, левад і гаїв...

Як свідок явищ, котрі обумовлювали “відхилення” в духовному розвитку суспільства, автор цих рядків невпинно боровся проти різноманітних збочень, політичного тиску на релігійне життя та всіляких “аномалій (anomaliae) духу”, чи не найбільшою з яких є комуністична утопія, така собі “ерзац-релігія”. Зрештою, ряд матеріалів, пронизаних спільною ідеєю - стурбованістю за наше духовне здоров'я та перспек-

тивами його відродження, – і склав пропоновану читачеві книгу, де колишні публікації в пресі тепер необхідною мірою відредаговані, поглиблені і розширені, а також поєднані з новими матеріалами, які друкуються вперше.

Можливо, комусь вони здадуться “гласом волаючого в пустелі”. Можливо, хтось скаже, що автор порушує заповідь філософів “у всьому зберігати незворушність”. Бо сказано ж колись: “Я бачив усі справи, що чинилися під сонцем: і ось усе це – марнота та ловлення вітру!..” (Екл. 1, 14). Але ж... Іноді спраглий дух справді не дає змоги стримати бурхливий оптимізм і глибокий біль, приховати радість від спільних успіхів і гіркоту від наших невдач. Бо за ними – не просто власний скорботний шлях, але насамперед доля багатостраждального українського народу, якому все ще не знаходиться гідного місця на рідній землі. Тому й прагне душа вирватися з рабства умовностей та матеріальності.

Проте чи то Дух Святий сходить не на всіх, а тільки на “обраних”, чи то отримання його дарів передбачає велику відповідальність, проте практика й ідеальність уперто демонструють свою несумісність. А як же наші лідери та політики, чия мораль мала б бути взірцем? Державні мужі часто занадто прагматичні. Одні з них потай ненавидять Україну, другі тільки на словах люблять свою землю, а тим часом треті реально гублять її. Бо в цьому краї здавна так: ґрунт обробляють подвижники, а урожай знімають пройдисвіти.

Тому не розвеселили Україну, хоча й обіцяли. Зрештою, у нас так сталося, як у сусідів співалося:

“Ветка акації
Бьється в окно.
Счастье стучалось,
Да мимо прошло!..”

І минатиме нас щастя доти, доки ми дозволятимемо невігластву, байдужості й нахабству глумитися над мудрістю, духовністю і совістю, доки віра буде пасербицею у рідних батьків.

Але ж не вічно цьому бути! Бо пустоцвіття народжується і вмирає, а Дух вічний. І цей, нині змарнілий Дух, підніметься знову!.. Тож не слід засмучуватись, зіткнувшись лише з першими труднощами. Адже, не спізнавши гіркого, що ми знатимемо про солодке? Не біда! Заживемо ще й ми в рідному краї, що застелиться золотим колоссям під неосяжним голубим небом.

Отже, і наше слово – не до “мертвих”, а до живих, мислячих, відроджених, до тих, хто гідний кращої долі, хто мусить вибороти її. Навіть, якщо надія здаватиметься жалюгідною, а імла – безпросвітною... Нехай наше горе потоне у літньому морі!..

*Одного літа,
Київ – Одеса – Київ*

Розділ 1.

РЕЛІГІЯ

1.1. НА ЗЕЛЕНУ НЕДІЛЮ ³

Минають дні і линуть ночі. І ми завжди прагнемо визначити кращі з них, ті, які свого часу справили на нас своє найбільш незабутнє враження. Один із таких днів, здається, має властивість періодично “повертатися” знову. Це – свято Трійці чи П’ятидесятниці (воно припадає на п’ятидесятний день після Пасхи). З давніх-давен відзначається це свято щороку, наприкінці весни – на початку літа, коли вже відцвітають сади...

З дитинства пам’ятаю, як нетерпляче чекали ми на це свято. Адже з ним пов’язували настання літньої спеки, можливо, іноді обтяжливої для дорослих, але такої жаданої для нас, малюків, котрі тепер звично “паслися” на лоні пробудженої природи. В цей день моя бабуся по батьку, Агафія Дмитрівна, вела мене до церкви, а бабуся по матері, Галина Дмитрівна, розповідала страшні й захоплюючі історії, які перепліталися з народними повір’ями сивої давнини, коли ще, здається, правив Даждьбог... І всі багатоманітні уявлення предків спліталися в єдиний міцний клубок. Так визрівало переконання, що саме з таких подій і бере витoki наша духовність...

Згідно церковної традиції, свято Трійці встановлене на честь зшестя Святого Духа на апостолів. Євангелія розповідають, що на третій день після розп’яття на хресті Ісус воскрес із мертвих. Збираючись вознестися на небо, він наказав своїм учням залишатися в Єрусалимі, аж поки вони не зодягнуться “силою з висоти” (Лк. 24, 49). Далі книга “Діяння святих Апостолів” повідомляє: “Коли ж почався день П’ятидесятниці, всі вони (апостоли – І. М.) однодушно знаходилися вкупі. І нагло зчинився шум із неба, ніби буря раптова зірвалася і переповнила той дім, де сиділи вони. І з’явилися їм язики поділені, немов би огненні, та й на кожному з них по одному осів. Усі ж вони сповнились Духом Святим і почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти давав... А коли оцей гомін зчинився, зібралася безліч народу – та й дивувалися, бо кожен із них тут почув, що вони розмовляли їхньою власною мовою!..” (Діян. 2, 1-6).

Роз’яснюючи зміст зшестя, богослови підкреслюють, що Бог через дари Духа озброїв апостолів знанням мов різних народів світу задля того, щоб вони могли нести останнім євангельське вчення. Це й спричинило до поширення християнства по всій Землі.

Сталося це, як свідчить євангеліст Лука, на іудейське свято п’ятидесятниці. П’ятидесятниця чи шебуот – друге з трьох великих свят давньоєврейського народу (поряд із пасхою і святом суккот чи кущів). Воно встановлене на честь дарування йому Закону при горі Сінай. Тому й день, коли відбулося зшестя Святого Духа на учнів Ісуса, у християнській церкві дістало ту ж назву, яка іноді замінюється іншими – День Святої Трійці, Зшестя Святого Духа.

Відтоді старе значення свята для християн втратило свій зміст, оскільки, як вважалося, чудом зшестя Святого Духа колишній Закон, переданий єврейському народові на Сінаї, був Богом відмінений, а натомість людям вручено новий Закон – Євангеліє. В християнстві свято П'ятидесятниці асоціювалося з початком євангельської проповіді апостолів. При цьому під нього була підведена нова догматична основа, яка у Трійці, на відміну від інших дванадесятих свят, є надто складною.

Догматами прийнято вважати основні положення віровчення, що визнаються беззаперечно істинними, вічними та незмінними божественними установленнями, обов'язковими для всіх віруючих. Наріжним догматом у християнстві є догмат про Трійцю. Він передбачає віру в триєдиного Бога, тобто такого Бога, який існує у трьох особах (по-грецьки “іпостасях”): Бог-Отець, Бог-Син і Бог-Дух Святий. Всі іпостасі мають особисті якості, але рівні між собою і не є трьома богами, оскільки виражають єдиного Бога. Згідно богословського тлумачення, у події зшестя брали участь всі іпостасі Трійці, оскільки Дух Святий сховався від Бога-Отця, а посланий був Богом-Сином. Іншими словами, одиниця тут “дорівнює” трьом.

Більш широко вчення про Трійцю було розроблене Афанасієм Александрійським (бл. 295 – 373), Василієм Великим (бл. 330 – 370), Григорієм Богословом (бл. 328 – бл. 390) та іншими раньохристиянськими авторами IV ст. н.е. Згодом у вигляді догматів воно було затверджене на Константинопольському соборі 381 р. Це й обумовило вселенське поширення свята Трійці, хоча пізніше воно доповнювалося новими елементами. Але суперечності в поглядах християн на догмат про Трійцю продовжували існувати, породжуючи альтернативні вчення, зокрема монофізитство, якого і сьогодні дотримується Вірменська апостольська церква.

Прагнучи дати раціональне пояснення Трійці, частина вчених висловлює думку, що ця ідея бере витоки у віруваннях, які існували задовго до християнства. Зокрема, сліди троїчності Божества знаходять у “сімейних” та інших тріадах богів стародавніх релігій. Наприклад, окремі “трійці” богів знаходимо в релігіях Стародавнього Єгипту (Амон – Ра – Гор, Хнум – Сохмет – Нефертум, Осіріс – Ісіда – Гор), Месопотамії (Ану – Енліль – Еа, Еа – Дамкіна – Таммуз, Сін – Шамаш – Іштар), Індії (Брахма – Вішну – Шіва), Еллади (Зевс – Посейдон – Аїд), Риму (Юпітер – Марс – Квірін) тощо. Хоча тут є істотні відмінності – в дохристиянських трійцях не було ні Святого Духа, ні єдиного Бога.

Інші вважають, що таємниця Святої Трійці запозичена у давньогрецького філософа Платона, який зображував Божество як могутність, розум і доброту одночасно. А вже потім, у християнстві, ці добродієвості були конкретизовані в особи – Отця, Сина і Святого Духа. Що стосується атеїстів, то вони ніколи не вдавалися до серйозного аналізу ні самої Трійці, ні свята на її честь, нахабно осміюючи христия-

янські святині, тому їхня позиція не може розглядатися серйозно. Нарешті, дехто в Трійці схильний бачити відображення первісних уявлень про число “три”, як число священне, основу троїчної системи відліку. Але всі ці концепції не враховують містичної основи самого християнства, яка й приховує божественну таємницю...

Сьогодні на свято Трійці віруючі з гілками берези чи іншого дерева йдуть до церкви, яка також прикрашена ними. А після богослужіння вони несуть зелень додому і ставлять її на видному місці. Існує повір'я, що зелень, яка побувала на Трійцю в церкві, зцілює від хвороб, оберігає урожай. Не випадково в народі Трійцю називають ще Зеленою Неділею.

На думку служителів церкви, звичай прикрашування будівель зеленню встановлений в ознаменування того, що в день зшестя Святого Духа кімната, де перебували апостоли, була прикрашена квітами. А дослідники релігії звертають увагу на схожість цих звичаїв з обрядами старослов'янського язичницького свята “семик”. Останнє знаменувало собою закінчення весняних польових робіт і початок літа – пори цвітіння та колосіння хлібів. Це було улюблене свято наших предків, яке справлялося на лоні природи – на берегах річок і лісових галявинах, у квітучих садах і гаях, серед зелені та квітів.

В цей день дівчата зрубували в лісі берізку, яку прикрашали квітами та стрічками, супроводжуючи свої дії співами обрядових пісень. Потім прикрашену берізку приносили в село і водили навколо неї танок, пригощали всіх пиріжками, яйцями і т.п. Вважалося, що в цьому бенкеті брали участь і духи рослинності. Чудодійним віттям берези, як головного притулку духів, дівчата прикрашували також себе і свої домівки. А зрубану берізку іноді зберігали в оселях цілий рік.

Відгомоном прадавньої віри в здатність душ предків впливати на справи живих є звичай поминання померлих родичів. На Троїцьку батьківську суботу люди несуть їжу на кладовище і влаштовують поминальний обід біля могил близьких і рідних, закликаючи померлих взяти в ньому участь. Самі могили прикрашають зеленню та квітами.

Звичайно, одна ластівка весни не робить. Але свято Трійці вже саме по собі суттєво допомагає нам зрозуміти витoki духовності, оскільки воно, пов'язане з процесом формування і збагачення нашої самобутньої культури, відіграло значну роль у збереженні народних звичаїв і традицій.

Дух прийшов до нас на Зелену Неділю...

1.2. ОСОБИСТА СПРАВА ⁴

Яке ставлення до релігії сучасника? Який рівень його обізнаності в цій області? Відповісти на ці питання допомагають листи

до редакції молодих людей різного віку, різної сфери виховання⁵. А коментує думку юного сучасника філософ-науковець Іван Мозговий.

Процеси оновлення, які відбуваються в країні, незважаючи на всю їх суперечність, все ж значною мірою обумовлюють зміну наших уявлень про важливі суспільні явища, в тому числі про релігію. Що при цьому можна сказати стосовно поглядів на неї молоді?

Вищенаведені листи справді торкаються важливих світоглядних проблем, до яких не може бути байдужою жодна людина, якщо душа у неї не зчерствіла. Автори боляче сприймають усе те негативне, що нас оточує, пропонують свої заходи по вдосконаленню нашого духовного життя. Як їх можна оцінити? Думаю – неоднозначно, і з цим багато хто погодиться. Бо висуваються діаметрально протилежні пропозиції. Серед них ті, що передбачають допомогу “згори”. Насамперед, маємо на увазі ідеї прихильників віри в потойбічне життя чи створення Богом світу. Та є й інша точка зору, про що йде мова в листі № 4. Ми ж не знаємо, наголошує автор, ні очевидців “іншого” буття, ні доведених наукових фактів про акт божественного творіння. То що робити: вірити і все тут?! Звичайно, це особиста справа кожного.

Вчитаємось у лист № 3. Автор хоче більше знати про релігію. І, на мій погляд, це цілком закономірно, бо ж не можна осягнути духовне життя, ігноруючи роль релігії. У листі № 1 виявлена зацікавленість Біблією як пам'яткою культури. Саме так сприймаючи цю книгу, а не обмежуючись її релігійним тлумаченням, можна, вважає автор, значно розширити свій світогляд. На жаль, ще й сьогодні ця книга не стала доступною для всіх.

А бувають випадки, коли релігію ставлять понад усе чи прагнуть представити її як єдиний засіб духовного відродження. Це, здається окремим читачам яскравим виявом крайнощів, що може призвести до протиставлення культури християнської і дохристиянської, до всілякого звеличення першої і очорнення другої.

Звичайно, християнство і язичництво – це різні віри. Язичництво (богословська назва дохристиянських вірувань) нерідко виступало як напівсвітське явище, тісно пов'язане з народними традиціями і звичаями, землеробським циклом, і цим відрізнялось від християнства, де релігійність глибша. Але часи язичництва не були часами “темряви” та невігластва. Останні дослідження вчених, з якими погоджуються і багато богословів, показують, що язичницька Русь мала досить значні культурні здобутки⁶, які потім християнство засвоювало і переробляло відповідно до власних потреб. Якщо ми візьмемо навіть православні свята, то й сьогодні знайдемо в них безліч дохристиянських елементів.

Не варто також, наголошують читачі, розглядати всі явища сучасної світської культури як безкультурні, оскільки, це, мовляв, пережитки язичництва. Адже тоді те ж саме можна сказати стосовно християнства, яке в чистому вигляді не існує ні в одній країні. До того ж,

протиставлення християнського і нехристиянського як “світла” і “темряви”, “позитивного” і “негативного”, не тільки помилкове. Звідси – один крок до релігійної нетерпимості, про небезпечність якої пише автор листа № 5. Виходячи саме з таких орієнтирів, одержавлена церква свого часу немилосердно знищувала пам’ятки язичницької культури. Отже, що, базуючись на таких позиціях, можна запропонувати?! Стару, як світ, ідею монополії певної ідеології?! Ні, в духовному житті все значно складніше: тут не два кольори...

Окремо взяті, релігія чи безрелігійність (як духовні, а не заполітизовані явища) – це ще не вся культура, а лише її окремі елементи. Тому, незалежно від релігійних чи нерелігійних переконань, можна бути як духовно багатим, так і “убогим” духом. І це підтверджує історія. Все залежить від обізнаності людини, від середовища, в якому вона живе і діє. Доки ми не реформуємо наше буття, до тих пір духовний прогрес буде ускладнюватися. А реформування залежить від усвідомлення того, що культура – явище багатогранне, і всі його грані необхідно однаково берегти.

Один колір справжнього світла не дає. Для цього треба злити воєдино всі кольори спектру. Тому і в культурі потрібно відродити все найцінніше, на які б світоглядні основи воно не опиралося. І на цьому фундаменті спільно розпочати новий етап творчості. А тут дуже важливим є те, зуміємо ми поважати чужі переконання чи ні. До речі, те ж саме можна сказати щодо міркувань автора листа № 2, який вважає, що від невір’я йде будь-яка безкультурність. Ця думка дуже співзвучна ідеї роману Ф.М. Достоевського “Брати Карамазови” про те, що коли не буде віри, тоді “все буде дозволено!”⁷.

Напрошується висновок, що тільки віра в Бога утримує людину від зла. Іншими словами, релігія – морально, безвір’я – аморально. Часто так і буває. Проте не завжди. Тому ми й говоримо, що в людини, яка чинить негідно, немає совісті, а не віри. Бо релігії і біблійних заповідей (без їх внутрішнього усвідомлення) ще не достатньо, щоб зробити людину високоморальною. З релігійної точки зору будь-яке зло викличе покарання “зверху”, тоді як добро буде винагороджене. Отже, на думку окремих читачів, мають місце страх і корисливість. Ясно, що тільки на цих підвалинах важко забезпечити внутрішній самоконтроль, усвідомлення людиною суті своїх вчинків, що і є совістю.

Совість – великий регулятор. Не знайти більшого болю за той, який завдають її муки. Немає ж совісті - немає і моральності. Приклади цього ми бачимо за часів панування як релігії, так і невір’я. Згадаймо хоча б вогнища інквізиції чи сталінські репресії. Тому думку письменника можна продовжити так: “Якщо не стане віри, все буде дозволено ... для людини безсовісної”.

Совість пробуджується в процесі виховання. А характер останнього зумовлюється обставинами суспільного буття. Хворе суспільство у соціально-політичному і економічному відношенні – хворий і його дух.

Тож, борючись із наслідкам, перш за все треба лікувати чи усувати причини.

Одні розмови про всесильність біблійних заповідей чи біблійного вчення ще ні до чого не приведуть. Поділяючи думку про позитивний вплив біблійних повчань, про що пишуть автори листів № 1-2, все ж не можна не погодитися з тим висновком, що без практичної копіткої роботи заповіді не допоможуть нам перебороти зло. Адже, як справедливо підкреслюється в листі № 5, нині йде справжня війна між представниками різних релігійних течій, і ці протиріччя нічим не відрізняються від конфліктів на безрелігійній основі. Хоча, здавалося б, віруючі мають жити за біблійними заповідями. Можливо, саме тому автор листа № 1 виступає проти сліпої віри. Тільки розумне ставлення до навколишньої дійсності допоможе нам змінити її.

Звичайно, ми живемо в складний час. Але, коли при цьому, дивлячись на життя як на суєтність, прагнутимемо лише до того, щоб утекти від нього в світ блаженства, як це пропонує автор листа № 7, ми будемо нагадувати дрозда з однієї дитячої казки⁸. У цього дрозда ліве око бачило лише хороше в житті, а праве – лише погане. Тоді дрізд закрив своє праве око – і життя здалося йому прекрасним. Але з одним відкритим оком він не побачив існуючої небезпеки, від якої й постраждав. Справді, горе тому жить, хто життям не дорожить.

Спроба відмежуватися від світу, в якому є зло – це мовчазна згода з існуванням зла. Не тікати від життя, а вдосконалювати його – ось у чому земне покликання людини. Звичайно, велику роль при цьому грає ідеал, віра. І якщо ідеал – це віра в прекрасне майбутнє, в торжество справедливості, то віруючими є всі люди. Важливо тільки, щоб ідеал, підносячи нас над землею, все ж не відривав остаточно від неї. І це не суперечить “розумній вірі”, тобто тій, яка співіснує з розумом. Сповідувати релігію чи ні – це особиста справа людини, як цілком слушно відзначається в листі № 2. Найкращим же гарантом розумного вирішення цієї проблеми є забезпечення в суспільстві свободи совісті.

Автор листа № 7 пише, що на дорозі, яка веде до храму чи нашого ідеалу, є багато перешкод та завалів. І ці завали треба розчищати. Звичайна річ, комусь ця дорога уявляється такою, яка сягає до неба. Що ж, важливо, аби він не збився на земному відрізку цього шляху. Оскільки реально саме з цим відрізком шляху ми і стикаємось у посейбічному житті. Я б сказав так: перш, ніж прямувати на небо, треба оглянутися навколо, а чи все ми зробили на землі? Чи залишили її призвичаєною для життя наступних поколінь? У нас так багато незавершених справ у цьому житті, що було б просто непорядно залишити їх у такому стані нащадкам. А справи ці нелегкі.

Ось чому не можна не погодитися з автором листа № 7 про те, що не треба ділити людей на віруючих і невіруючих. Ми можемо мати свої погляди і переконання, але ніякі розбіжності в наших поглядах на **Небо** не повинні роз'єднувати нас, послабляти наші зусилля у роботі

по впорядкуванню життя на **Землі**. Адже в нас одна доля й одна ненька-Україна.

Наведені листи ще раз свідчать, що наш народ не полишений можливості кращого майбуття, оскільки в ньому зріють ті сили, які здатні зробити важливий внесок у справу його духовного відродження. І на цьому величному шляху так важливо перебороти сформований протягом останніх десятиліть стереотип ідейного ворога, щоб поєднати зусилля всіх людей, незважаючи на їх світоглядні, віросповідні та інші відмінності.

1.3. ПІД ЗНАКОМ КАРМИ ⁹

Якось під час виборчої кампанії, коли я балотувався кандидатом у народні депутати України, про що вже писалося ¹⁰, мені зустрілася інтелігентна жінка, яка назвалася Антоніною Петрівною. Після мого виступу вона підійшла запитати, як я ставлюся до нетрадиційних релігій, чи не вбачаю в появі в Україні нових релігійних течій факту психологічного терору?

Тоді ми з нею довго говорили про природу вірувань, взагалі про життя. А нещодавно вона знайшла мене сама. Жінка не приховувала свого, близького до відчаю стану. Донедавна щаслива мати й дружина, тепер вона понад міру спізнала непостійність фортуни. Історія, яку розповіла жінка, вражала. В ній драматично переплелися одвічна проблема батьків і дітей з атеїзмом перших і вірою в Бога других. Ситуація ускладнювалася тим, що релігія, під вплив якої попали діти, незвична для нас: вони стали крішнаїтами...

– Їх ніби хто підмінив, – з розпачем говорила Антоніна Петрівна. – Стали грубі, агресивні, нас із батьком інакше, ніж “демонами” і “вбивцями” не називають, бо ми, бачте, їмо м’ясо забитих тварин. І пішло в сім’ї – сварки, сльози...

Невдовзі 19-річна донька кинула інститут і батьківський дім. Змучена мати знайшла свою дитину в крішнаїтському ашрамі в Москві. І ледве впізнала. Дівчина змарніла, ніби її щойно з хреста зняли. Виснажена аскезою, вона жила в кімнаті з 15 іншими дівчатами (частина з них – українки). Спали на холодній підлозі, укривалися чим Бог послав. В результаті – запалення легенів і лікарня. Коли дівчині стало легше, мати забрала її додому. Але та знову втекла і через деякий час вдруге опинилася в лікарні, тепер уже в місцевій.

Що не робила Антоніна Петрівна, аби повернути доньку в сім’ю, куди не зверталася за допомогою! Пробувала і зрозуміти свою дитину - читала літературу, яку та понаприношувала додому. Домоглася лише того, що дівчина пішла не до московського, а до київського ашраму. Син готується піти стежкою сестри.

– Сім'я у нас зруйнована, – каже Антоніна Петрівна. – Ні теплих сімейних вечорів, ні днів народження, ні Нового року. Діти з нами за один стіл не сідають, їжу для себе готують окремо, нашим посудом не користуються – бо “нечисті” з нього їдять. В ящику в підвалі тримають свої ложки, тарілки, каструлі. І не приведи, Господи, нам з батьком до них доторкнутися...

Потім, трохи заспокоївшись, додала:

– Ми не можемо вдома ні телевізора увімкнути, ні радіо послухати – гріх, кажуть... Та й уже втратили будь-яку надію стати з чоловіком дідом і бабою, бо, за їх вченням, близькі стосунку між чоловіком і жінкою, навіть коли вони у подружжі, гріх...

І така біда не тільки в Антоніни Петрівни. В Києві давно діє комітет “Порятунок”, що об'єднує кинутих батьків, які прагнуть повернути своїх дітей до повнокровного, в їхньому розумінні, життя. У комітеті – більше тисячі чоловік, серед них – і сумчани. Комітет наполегливо добивається заборони на державному рівні так званих “псевдосект”, до яких він відносить і крішнаїзм, оскільки батьки переконані: їх дітей там “кодують”, перетворюють на “зомбі”.

Можна зрозуміти стан батьків, тому важко без хвилювання читати їхні листи. І все ж емоції - не кращий порадаєник. То ж чим тут зарадити? Та й чи зарадити? Але з'ясувати, що ж штовхає обдарованих, хочу підкреслити, не якихось там пройдисвітів, а ерудованих молодих людей в обійми Крішни, чого вони там шукають і що знаходять - треба обов'язково.

... Рух “Харе Крішна” – релігійність нетрадиційна і порівняно молода. Біля її витоків стоїть виходець із Індії, Абхай Шіран Де (1896-1977). Він народився в Калькутті, закінчив місцевий університет, працював у одній фірмі. В 1954 році, залишивши жінку і п'ятеро дітей, став ченцем і під новим ім'ям **А. К. Бхактіведанта Свами Прабхупада** повністю присвятив себе служінню Богу Крішні.

На семидесятому році життя, маючи сім доларів у кишені, в трюмі сухогрузу перетнув океан і досяг США. Там він створив “Міжнародну організацію свідомості Крішни” (МОСК). Так Америка дізналася про існування нового вчення, вперше побачила на своїх вулицях його послідовників. Вони вирізнялися вже своїм виглядом: чоловіки з виголеними головами і кіскою ззаду, одягнуті в дхоті, і жінки – у довгих хустках і сарі. На вулицях під звуки флейт і цимбал вони виспівували: “Харе Крішна!”

В Америці вчення Прабхупади мало незвичайний успіх, що деякою мірою можна пояснити закликком звернутися до внутрішнього духовного світу і відкинути матеріальні цінності. До того ж це були 60-ті роки, відомі бурхливим бунтом молоді проти брудної війни у В'єтнамі, проти подавлення людського інтелекту і людської гідності тугими гамацями. Приваблювала й екзотика. Водночас молодь прагнула чистоти

й істини.

Через 11 років Прабхупада помер дуже багатою людиною, яка користувалася всіма благами життя. А його вчення із нью-йоркських нетрів дуже швидко проникло в Канаду, Францію, Німеччину, Італію, інші країни Заходу, звідки воно попало і на наш терен.

Поняття та образи крішнаїзму мало знайомі людям християнської культури. Тому викласти лаконічно його вчення дуже непросто. На перший погляд, це не що інше, як індуїзм. Насправді ж, взявши з індуїзму, буддизму й давньоіндійської філософії лише деякі положення, Прабхупада вивів синкретичне, але водночас цілком нове вчення.

Перш за все він зробив перестановку в пантеоні індуїстських богів. Так, в індуїзмі центральне місце займає божественна трійця (*“трімурті”*): Брахма, Вішну, Шіва. Особливо шанується Вішну зі своїми десятима *“аватарами”* – перетвореннями, що означають його зшестя в якомусь образі на Землю. Найпопулярніші аватари – Рама, Будда й Крішна. Саме останній і посів вершину божественної піраміди в пантеоні Прабхупади.

Образ цього Бога є набагато давнішим, ніж релігія крішнаїзму. “Крішна” по-санскритськи означає “чорний”, що свідчить про його дравідське, а не арійське походження. Пізніше, в епічних сказаннях, він став загальноіндійським героєм, схожим на Персея чи Ромула - персонажів античних міфологій.

Потім ми зустрічаємо Крішну в грандіозному стародавньому індійському епосі “Махабхарата”, який розповідає про криваву війну двох братніх родів – пандавів і кауравів. Зокрема, знаходимо там таку сцену. Перед вирішальною битвою на полі Курукшетру одного з вождів пандавів, Арджуну, охопив сумнів у доцільності війни зі своїми родичами. Щоб заспокоїти полководця, його радник Крішна (втілений Бог) розкриває зміст небесного закону, який і склав “Бхагавад-гіту” (“Пісню Бога”), спочатку один з розділів епосу ¹¹.

Надалі Крішна з мудреця-філософа трансформувався в прекрасного і досить легковажного Бога-пастушка, культ якого набув значного поширення серед жінок. У XV ст. бенгальський гуру Шайтанія Махарава (н. 1486), фактичний попередник руху “Харе Крішна”, ввів спеціальне поклоніння Крішні, котрий лише за нашого часу постав як космічний Бог.

По-новому витлумачив Прабхупада і положення індуїзму щодо душі. Традиційні уявлення зводилися до того, що в земній дійсності душа людини приречена на повторюваний цикл переселень (*“сансару”*) з однієї тілесної оболонки в іншу. Приміром, після смерті людини душа може відродитися в іншій людині чи у звірові, птахові, мурашці або навіть рослині. Такі переселення здійснюються відповідно з *“кармою”* – “природним законом відплати” за суму гріхів (прагнень, вчинків) у попередніх втіленнях.

Правда, якість наступної *“іманації”* (форми втілення) залежить

також від “**дгарми**”, сукупності добродетелей, способу життя у відповідності з обов’язком тієї соціально-професійної групи, до якої належить індивід. Індуси вірять, що коли людина за життя (у даному втіленні душі) поліпшить свою “карму”, тобто змінить співвідношення “добрих” і “злих” справ на користь перших, у наступному житті вона може відродитися в більш високій формі.

Проте, незалежно від якості перероджень, душа продовжує обертатися в сансарі, цьому колі страждань. Тому найвищою метою людини, вважають крішнаїти, має бути звільнення за життя від кармічної залежності, тобто від “рабства матеріального існування”, і злиття з Богом чи “свідомістю Крішни”, невід’ємною частиною якої є, на думку Прабхупади, душа кожної людини. Своїм перекладом “Бгагавад-гіти” (до речі, не позбавленим перекручень) Прабхупада спробував вписати давню духовність у сучасний йому світ. Тепер віруючі можуть самостійно визначати свою соціальну приналежність, хоча таке прагнення й “погіршує” карму.

Звичайно, утворити в центрі Америки чи Європи “нову Індію”, де б запанував східний світогляд, нелегко. Та цього й не вимагається. Як показує спілкування з рядовими крішнаїтами, вони лише поверхово знайомі зі складною релігійно-філософською спадщиною Індії, теософськими положеннями своєї релігії. Основна увага з часів Прабхупади тут приділяється **медитації** – безкінечному виголошенню (аж до входження в екстаз) **мантри** (молитви), що складається з різних комбінацій трьох слів (Харе, Крішна, Рама) і звучить так:

“Харе Крішна, Харе Крішна,
Крішна Крішна, Харе Харе,
Харе Рама, Харе Рама,
Рама Рама, Харе Харе”.

Причому, щодня крішнаїти повинні прочитати (“виспівати”) мантру 1728 разів (16x108), на що потрібно декілька годин.

Якщо ж доводиться замолювати гріх, кількість виспівувань значно збільшується. Насамперед це стосується інтимного життя. Так, Прабхупада по-іншому підійшов і до сексуальних стосунків. Як відомо, релігійно-філософська спадщина індусів відводить важливу роль мистецтву кохання, що й відбилося в “Кама-сутрі”. У давній традиції Індії – двоєжонство і **поліандрія** (наприклад, п’ять братів-пандавів мали одну жону – царівну Драупаді). Прабхупада ж оголосив інтимну близькість чоловіка й жінки гріхом. Навіть подружжю інтимні стосунки дозволяються тільки раз на місяць або тільки для зачаття дитини. Незважаючи на це, опісля подружжя повинне очиститися від гріха, прочитавши мантру 50 тисяч разів!

Деякі релігієзнавці вважають, що, медитуючи мантру, систематично повторюючи одне й те ж заклинання, віруючі “вимикають свідомість”, блокують сприйняття зовнішнього світу і викликають транс, релігійний екстаз. Якщо ж до цього додати обстановку колективної моли-

тви – кімнату, прикрашену гірляндами, ритуальними картинами і свічками, звуки литавр, флейт, барабанів, дзвіночків, танці й рухи людей, які збуджують себе гімнами й вигуками, – тут важко втриматися від емоцій.

Активісти крішнаїзму хоча й зрідка, але практикують “**самадху**” – повне злиття з Крішною у вигляді клінічної смерті. Правда, той, хто входить у самадху, повинен резервувати додаткові сили для повернення у звичайний стан. Має місце в громадах і схиляння перед лідером, обцілювання фотографій з його зображенням, моління на них, цілування його ніг. Особливим авторитетом користуються пророцтва керівників крішнаїзму про близьку ядерну катастрофу. Водночас на віруючих накладаються заборони на вживання м'яса, риби й яєць, алкоголю, тютюну і наркотиків.

Правда, сьогодні віруючим рекомендується менш радикально ставитися до “світу”. Простежуються навіть спроби лідерів крішнаїзму зобразити своє вчення близьким до християнської традиції. Сам Ісус часом розглядається як іманация ... Бога Крішни. Але такі спроби, м'яко кажучи, безпідставні. Християнство та крішнаїзм не пов'язані ні генетично, ні віросповідно, і відрізняються одне від іншого як день від ночі.

По своїй смерті Прабхупада залишив добре структуровану, що охоплює майже увесь світ, організацію. Для управління крішнаїтами в різних країнах він створив раду з 11 **гуру** (духовних учителів) як носіїв божої благодаті. Нині світовий центр МОСК формально знаходиться в Індії (м. Маяпур, Західна Бенгалія), але в його складі – жодного індуса, є лише американці та європейці. Так, головою американських крішнаїтів став колишній доктор-історик Колумбійського університету Кінтананда Свами. Частину Європи, в тому числі Україну, став вести американський громадянин, виходець з Італії (італійський єврей) Роберт Компаньйола (духовне ім'я – **Шріла Вішнупад**), який мешкав у Німеччині.

У керівництва МОСК своє ставлення до цінностей цього світу. На сьогодні МОСК є чи не найбагатшим центром нетрадиційних культів. Його щорічний прибуток тільки від пропагандистської діяльності становить десятки мільйонів доларів. Має МОСК свої магазини, ресторани дієтичної їжі підприємства, ферми, на яких безкоштовно працюють члени організації.

Первинними ланками крішнаїтської організації є “**ятри**” (осередки), які складають місцеві парафіяни. Останні не повинні порушувати своєї єдності з волею Крішни, що можливе лише за байдужого ставлення до змісту та результатів своєї діяльності. Відсутність мотивації до праці не дає змоги активним крішнаїтам досягати помітних професійних успіхів. Навпаки, кваліфіковані спеціалісти, як правило, переходять на роботу не за фахом, навіть позмінно. Таким чином, вступ до ятри часто стає початком професійної деградації.

Той, хто приходиться в ятру, починає розглядати своє минуле як

помилку, а сенс майбутнього вбачає лише в служінні Крішні. Він охоче вірить, що наша реальність – це галюцинація. Тому найперше, що робить крішнаїт – це продає телевізор, вимикає радіо, перестає ходити в кіно і театр.

Нерідко ж, як у нашому випадку, представники крішнаїзму взагалі поривають зі своїми сім'ями, кидають роботу чи навчання (аби “перемогти” матеріальну залежність) і поселяються в **“ашрамах”** (монастирях), де зобов'язані беззастережно підкоряти свою волю волі наставника і де вони чи не остаточно позбуваються своєї кваліфікації. Зрікаючись життєвих інтересів як ілюзії, вони, окрім постійного декламування молитов, зайняті ще випрошуванням пожертвувань, розповсюдженням літератури МОСК тощо. Такий шлях посвяти себе Богові вважається найкоротшим шляхом до Крішні.

Сьогодні в країнах Заходу вплив МОСК дещо підупав. Боротьба батьків за своїх дітей, значне поліпшення умов життя зробили свою справу. Тепер вчення Прабхупади все активніше лягає на наш благодатний ґрунт. Бо в Україні умови для діяльності різних нетрадиційних організацій просто ідеальні. Низький рівень життя, незрозумілі більшості народу політичні колізії, в яких легко заплутатися, зречення дорослими віри батьків і дідів, ще існуючий, колись насильно нав'язуваний атеїзм, нехтування власною національно-культурною спадщиною, розкол у традиційній православній Церкві...

В Україні ідеї крішнаїзму стали поширюватись після місіонерських поїздок Прабхупади і його продовжувача Вішнупада, які ознайомили зі своїм віровченням частину людей, передавши їм предмети культу, спеціальну літературу та інше. Причому, крішнаїтські групи виникали у нас на базі гуртків по вивченню біополя, секцій йоги і груп здоров'я. Сприятливу аудиторію знайшло вчення і серед прихильників телепатії, медитації та екзотичної музики. Звичайно, були серед “неофітів” і люди з нестійкою психікою, змореним організмом, підвищеною потребою самоутвердження, ті, кого в житті спіткало нещастя.

Ідеї крішнаїзму знайшли відгук насамперед у тих молодих людей, котрі підсвідомо ухилялися від бажання бути активними особами. Пориваючи з нормами, зв'язками, уподобаннями, в системі яких вони почували себе дискомфортно, крішнаїти приходили в світ, простий як мантра. Надалі у ятрі чи ашрамі за них усе вирішував наставник. Тож свою пасивну роль віруючі починали розглядати як благо, як порятунок від проблем повсякденності, а стан несвободи добровільно сприймали як справжню свободу.

Дослідники крішнаїзму розходяться в оцінках цього явища. Одні вважають, що воно благотворно впливає на людину, бо пропагує корисні для здоров'я систему медитації, вегетаріанство, аскетизм, а також захист природи, пацифізм, засуджує расизм, ставить на перше місце душу, застерігає від поневолення людини матеріальним. Інші – навпаки - вважають його виявом психологічного терору проти народу. І стве-

рджують, що спілкування з крішнаїтами часом здатне, мовляв, залишити важке враження. Хоча дослідження вітчизняних фахівців не виявили у віруючих крішнаїтів якихось відхилень від нормального психічного стану.

Водночас у крішнаїзмі ледве не нормою стає руйнування соціальної основи – сім'ї. Віруючі часто поривають зі своїми батьками, дітьми, вважаючи їх для себе джерелом постійної тривоги, неспокою, тим, що відволікає їх увагу від головної мети – злиття зі “свідомістю Крішні”. Та й суспільство втрачає свої кращі кадри, які ізолюються від нього.

У крішнаїтів немає ні українсько-православного вшанування рідної культури, ні баптистського звеличення сім'ї, ні в цілому християнського розуміння свободи. Зовсім інше, ніж у християнстві, тут сприйняття моралі. Наприклад, любов до ближнього підміняється схилянням перед гуру чи наставником. Якщо унікальний індійський менталітет все ж гарантує свободу особистості за умов традиційної релігійності, то на нашому ґрунті подібні ідеї фактично виключають людину з суспільного життя, відривають її від основи, свого народу. Адже український менталітет більше тисячі років пов'язаний саме з християнством, яке в цілому стало відповідати характеру, стилю нашого життя. Тепер же заважає духовність, коли своє перестає бути своїм, але й чуже своїм не стає.

Бути чи не бути в ятрі – справа совісті, свободи вибору людини. Але сьогодні на обставини цього вибору не можуть ефективно впливати ні зрусифікована школа, що ледве зводить кінці з кінцями, ні пограбована, розколена й розп'ята православна церква, що загоює нанесені їй за десятиліття правління комуністичного режиму рани, ні державні інститути, що діють за умов правового нігілізму. До всього цього невпинно вів наш попередній розвиток. І тепер діти розплачуються за гріхи батьків, за ті розміто-космополітичні погляди, які вели їх усе далі від національних традицій, мови, культури.

То ж не дивно, що на тлі економічних негараздів буйним цвітом розквітла магія й окультизм, кабалістика й сатанізм, хіромантія й екстрасенсорика та інші “замінники”, котрі за умов церковного розбрату має “споживати” змучена душа, сподіваючись знайти в них альтернативу від буму порнографії, сексуальних збочень, культу насильства тощо. Орієнтальна містика лише доповнює строкатий букет “надбань” періоду болісного виходу з “лабораторії” безглузлого комуністичного експерименту.

Кажуть, кожний народ має свій генетичний код. Якщо так, то в нашого народу він складався протягом тисячоліть і тепер визначився як триєдина, сукупність: християнство, слов'янство, українство. І нам від цього нікуди не дітися. Згадаймо М. Реріха: він дуже любив Індію, її народ, її культуру. Індія справила на творчість Реріха величезний вплив. Але індузом він так і не став, бо за своїм духовно-психологічним

складом був і залишився представником тієї цивілізації, яка його породила і виховала.

Мабуть, із часом спаде і в нас хвиля нетрадиційних релігій. Люди, які пішли за організацією свідомості Крішни, будуть, безперечно, повертатися до свого народу, до своєї культури. Тут і поклик землі спрацює, і генетичний код захистить. Проте ця історія нагадує нам: слід піклуватися про нашу духовність, душу і про національні традиції. Бо коли залишимося “населенням”, а не **Народом**, не почнемо шукати порозуміння в сім’ї та в суспільстві, то не матимемо ніякої перспективи, ворогами будуть сусід сусідові, батько синові, брат братові. І будуть юнак чи дівчина приречені на поліпшення своєї “карми”, а їх мати та батько – на оплакування живих, але втрачених для них дітей.

1.4. В ОЧІКУВАННІ АРМАГЕДДОНА...¹²

Серед незвичних для нас конфесій – свідки Єгови. На сьогодні їх вчення не тільки встигло завоювати прихильників із числа певної частини наших громадян, але й викликати в багатьох незадоволення, недовіру до себе. Наша читачка К.П. спершу в телефонній розмові, а потім і в листі до редакції просить допомогти врятувати молоду сім’ю від розпаду. Виявляється, один із молодих батьків став членом цієї організації – і тепер, на думку авторки, саме через це полишив сім’ю, не турбується про дітей, про їхнє життя. Наша авторка просить подати інформацію про це релігійне об’єднання.

Редакція звернулася до філософа-науковця Івана Мозгового, який досліджує проблеми релігії, з проханням розповісти нашим читачам про свідків Єгови.

Останнім часом на вокзалах, вулицях і в скверах наших міст можна побачити людей, які вступають з перехожими в розмови на біблійні теми й жваво пропонують свою літературу. З цією ж метою вони роз’їжджають на приміських поїздах чи відвідують незнайомих людей у їх власних будинках. Подібна діяльність дещо нагадує передвиборну кампанію, але її темою є насамперед Біблія. І організаторами подібних заходів виступають не політичні діячі чи їх довірені особи, а представники релігійної організації “свідки Єгови” чи просто – єговісти. Все це не може не викликати зацікавленості метою та змістом їх проповіді.

Єговізм започаткувався в Сполучених Штатах, коли там ще жили під враженням ажіотажу, викликаного пророцтвом адвентистського проповідника Вільяма Міллера (1782-1849) стосовно другого пришествя Христа. Провал трьох послідовно виголошуваних ним пророцтв про дату очікуваної події (21 березня 1843 року, 21 березня 1844 року, 22 жовтня 1844 року) спонукав у 1870 р. одного з адвентистів Аллегейна

(нині – частина міста Піттсбурга в штаті Пенсільванія) Чарльза Тейза Русселя (1852-1916) піддати детальному аналізу біблійні тексти, щоб виявити помилку в розрахунках В. Міллера.

Купець, що володів кількома галантерейними магазинами й успішно вів свій торговий бізнес, Ч. Руссель тепер присвятив себе справі вирахування дати кінця світу. Розійшовшись із адвентистами з деяких питань теорії й методики, він у 1872 р. створив власний гурток “Дослідників Біблії”, який зайнявся ретельними підрахунками дати другого пришествя.

Довільно тлумачачи біблійні тексти, передусім свідчення Книги Даниїла про безумство протягом “семи часів” вавілонського царя Навуходоносора (605-562 до н.е.) (Дан. 4, 25-34) та виходячи з помилкової дати падіння Єрусалиму в 607 р. до н.е. (насправді – в 587 р. до н.е.), Ч. Руссель невдовзі оприлюднив сенсаційне пророцтво: “З 1874 року протягом 40 років на Землі здійснюватиметься підготовка Царства Христа, яке буде встановлене в 1914 році”. У зв’язку з цим новий пророк розгорнув активну пропаганду свого вчення не тільки в США, але й за їх межами. 40 тисяч проповідей, прочитаних у Кореї, Японії, Китаї, Росії та інших країнах, були спрямовані на залучення нових членів до міжнародної релігійної організації.

Після місіонерських подорожей Русселя його послідовники з’являються в Канаді й Англії, Німеччині й Австралії, на Близькому Сході й інших регіонах. **Чарльз Тейз Руссель** став першим Президентом (1884-1916) зареєстрованого ним у 1884 році у Піттсбурзі “Товариства Сіонської башти й трактатів”, центр якого в 1909 р. переноситься до Брукліна (передмістя Нью-Йорка), де він знаходиться й зараз, а саме товариство перейменовується на “Товариство Вартової башти, Біблії й трактатів”.

Нарешті настав 1914 рік. Але, замість обіцяного другого пришествя, вибухнула перша світова війна. Оголосивши, що Христос усе ж “прийшов” на Землю, хоча й “невидимо”, Руссель переніс дату кінця світу на 1918 рік, до якого він, правда, не дожив два роки. Тому й не мав можливості пересвідчитися у власному прорахунку. Його справу продовжили колишній суддя з Бунвілла (штат Міссісіпі) **Йосиф Джо-зеф Франклін Рутерфорд** (1916-1942), який переніс кінець світу на 1925 рік, та виходець із заможних верств **Натан Г. К. Кнорр** (1942-1977), який вдосконалив учення свого вчителя. Потім Президентом став **Фредерік Франц** (1977-1992), один з ініціаторів нового перекладу Біблії з грецької мови, а після нього – **Мілтон Хеншель** (з 1992). З 1931 р. об’єднання отримало нову назву “Товариство свідків Єгови”. Сьогодні його прибічники діють практично в усіх регіонах світу (232 країни разом з морськими островами), в тому числі з 30-х років і в Україні. Їх численність на 1.1.1995 складала понад 4 млн. чол.

Для свого віровчення свідки Єгови взяли дещо з адвентизму, багато чого - з іудаїзму, проте основні положення побудували згідно за-

початкової Русселем традиції вільної інтерпретації Святого Письма (як Слова Бога й істини). Вони називають себе християнами, але християнську догматику не визнають. Так, проповідники єговізму заперечують триєдиного Бога (Трійцю) і поклоняються лише єдиному Богові - **Єгови** ("Сущий"), ім'я якого (див.: Вих. 15, 3) є спотвореною транскрипцією (Jehovah) імені давньоєврейського Бога "Ягве" (IHVH), котрий фігурує в Старому Завіті.

Христос виступає у них лише як "перша істота", створена Єговою, нижча за нього і підвладна йому. Заперечуючи божественну суть Христа, його воскресіння і таїнства, свідки Єгови визнають лише його духовне (а не тілесне) воскресіння. Причому, Ісус, стверджують вони, пролив свою кров на Голгофі не за все людство, а тільки за обраних Богом для спасіння. Дух Святий фактично відкидається єговістами, бо розглядається лише як вияв сили Бога.

Велику роль відводять єговісти "невидимому правителю світу" дияволу (**Сатані** чи Люциферу), котрий вважається братом Христа, а відтак – теж сином Єгови. Правда, кинувши виклик самому Богові, Сатана-Люцифер став винуватцем зла в світі. Оскільки ж більшість людей визнали саме його владу, вони впали в тяжкий гріх.

За вченням товариства, до пори, до часу всесильний Єгова, випробовуючи людей на вірність собі, не перешкоджає вигнаному з неба Сатані оволодівати Землею. Але священна боротьба з Сатаною не припиняється і складає серцевину історичного процесу. Її кінцевим результатом стане повна перемога Єгови і знищення диявола та всіх його прибічників. І все це відбудеться в період космічної війни чи битви "Армагеддона", вчення про яку є центральним пунктом єговістської проповіді.

Армагеддон – це спотворене словосполучення, що постало від назви давньоєврейської місцевості Ар-Мегіддо ("гора біля міста Мегіддо", "вершина Мегіддо"), розташованої на півночі Палестини, біля підніжжя гори Карміл. Поряд з нею знаходиться долина Ізреєльська, яку називали Мегіддонською і по якій протікає потік Кіссон чи "води Мегіддон". Займаючи вигідне становище на перетині різних шляхів, ця місцевість у давнину була ареною багатьох кривавих битв, причому одну з перших битв ще в XV ст. до н.е. провів знаменитий єгипетський фараон-завойовник Тутмос III.

Кажуть, навколо цього пагорба було пролито крові більше, ніж будь-де на Землі. Тому місцевість Ар-Мегіддо стала асоціюватися з жахливими подіями. І не випадково євангеліст Іоан (Одк. 16, 16) зробив гору біля міста Мегіддо, завдяки її історії, символом останньої битви, яка при настанні кінця світу відбудеться за участю всіх "царів світу". З нею він пов'язав і всі майбутні незгоди в долі християнської церкви.

У єговістів же Ар-Мегіддо розуміється уже не як символ, а як поле космічного бою – "Армагеддона", що його Христос готує з 1914 року, після свого невидимого сходження на Землю. Свідченням цієї підгото-

вки, твердять єговісти, були перші дві світові війни. Третя ж стане фіналом Армагеддона. В цьому плані всі драматичні події – війни, землетруси, чорнобильська аварія тощо – розглядаються як реалізація божественних намірів.

Єговісти неодноразово призначали та переносили дату Армагеддона й кінця світу (1914, 1918, 1925, 1942, 1966, 1975, ін.), коли закінчатся, за їх підрахунками, 6 тисяч років історії людства. Сьогодні в проповідях наголошується, що прихід Господа “невпинно наближається”. Тож ми, мовляв, живемо в “останні дні”, тобто в початковій стадії Армагеддона, цієї страшної битви, у вогні якої згорять Сатана і всі ті, хто порушив волю Бога Єгови.

Відкидаючи християнське вчення про безсмертя душі, рай і пекло, єговісти заперечують життя після смерті. Натомість твердять про тілесне й духовне воскресіння в часи прийдешнього Армагеддона. Але потім на цьому страшному суді будуть врятовані лише “свідки” (прихильники) Єгови. Для їх основної маси настане Царство Боже на Землі (а не на небі), де всі житимуть у достатку, де не буде ні багатих, ні бідних, але “всі будуть зведені на загальний рівень”. Тобто, настане новий рай.

Правда, рядових свідків Єгови чекає “вічне блаженство” на Землі. І лише “вірні” чи так звані “*малий залишок*”, “мале стадо” (керівна еліта) в кількості 144 тисяч обраних попадуть уже на небо, де разом з Ісусом будуть правити оновленим світом. Дана цифра без будь-якого зв'язку взята з Одкровення Іоана (Одк. 7, 4), де сказано, що саме таку кількість (по 12 тисяч від кожного з 12 колін чи родів Ізраїлевих разом) складуть “попечатані” ангелом.

Культ єговістів надзвичайно спрощений. Вони визнають водне хрещення, як повне занурення в воду, і заперечують священні зображення, стан духовенства й особливі церковні титули (а натомість і спиритизм та переливання крові). Особлива увага приділяється молитвам та штудіюванню релігійної літератури, різних посібників, які бурхливим потоком надходять із-за океану.

Основну масу літератури видає **Бруклінський центр**. Це - журнали “Вартова башта” (виходить із 1879 р., нині – на 115 мовах тиражем 16,5 млн. примірників), “Пробудись!” (виходить із 1916 р., спочатку мав назву “Золотий вік”, нині видається на 83 мовах тиражем 19,3 млн. примірників) та інші. В Брукліні ж розташовані друкарня, видавництво, власна радіостанція (взагалі єговісти користуються багатьма іншими радіостанціями) та центри по підготовці кадрів, передусім біблійна школа **Гілеад** (діє з 1943 р.). Фінансується Бруклінський центр американським пропагандистським агенством ЮСІА. Не випадково саме з Брукліна надходять на місця і гроші, і відповідні інструкції.

Організаційно товариство “Свідків Єгови” - об'єднання строго централізоване. Його очолюють громадяни США. Найвищу, фактично необмежену владу має **Президент** товариства, якому допомагає кері-

вна **Рада**. Окрім того, товариство має 10 загальних **центрів**, 96 **філій**, а також розгалужену мережу **крайових бюро, відділів, стреф, груп, кілок** тощо.

В ряді країн Африки і Азії (та й не тільки в них) єговістів розглядають як проамериканську політичну структуру, що веде, мовляв, підривну діяльність. Тому їх організації подекуди заборонені і діють заохочено. У нас, на відміну від недавніх часів, коли влада нещадно переслідувала свідків Єгови, вони тепер не притісняються. В Україні їхні громади реєструються за умови дотримання існуючого законодавства. А керує ними Українське бюро релігійних організацій свідків Єгови. Тому, звичайно, ні місіонерська, ні релігійно-проповідницька діяльність єговістів не можуть бути підставою для невизнання організації. Тим більше, що поряд із цим її члени пропагують загальнолюдські норми моралі, засуджують крадіжку, обман, перелюбство, вживання алкоголю, наркотиків тощо.

Але все ж, попри сказане, кидається в очі те, що в країні, де міцні традиції християнської культури, свідки Єгови фактично заперечують і цю культуру, і цю державу, виявляючи нерідко вороже ставлення до інших конфесій, насамперед до християнських церков, які вважаються ними “сатанинськими”. Вони заявляють про свою аполітичність, проте при цьому протиставляють себе суспільству і, наприклад, не тільки не визнають служби в армії, але відкидають навіть ідею альтернативної служби. Звичайно, єговісти мають право на фантазію, бо людина без мрій, як птах без крил. Але визнання ними лише тих законів, які, на їх думку, не суперечать законам Бога, – це вже поза областю фантазій.

Постійне піклування про особисте врятування під час Армагеддона часто відсовує на задній план у свідомості єговістів почуття відповідальності за сьогоднішній день близьких і рідних, особливо, коли ті не сприймають їх вірувань. Звідси – постійні конфлікти вдома. Є випадки, коли через неподіляння рідними їх поглядів єговісти втрачали інтерес до сім’ї і фактично залишали її.

Іноколи свідків Єгови порівнюють із “Білим братством”, що не зовсім так. Але хоч їх методи навіювання необхідності очікування близького кінця світу дещо відрізняються від тих, що їх поширювало “Біле братство”, проте містика Армагеддона навряд чи здатна позитивно впливати на громадську свідомість за умови кризових явищ в економіці та загострення суспільних суперечностей чи ефективно сприяти переборенню цих негараздів.

Багато чого засуджуючи – навіть боротьбу за мир, яка, мовляв, є гріховною, оскільки суперечить божественному задумові, – свідки Єгови тішать себе ілюзією, що зло, нещастя, ріст убогості – “вірні” ознаки наближення Армагеддона, котрий, бачте, покладе їм край. Проте, якщо на “оновленій” Землі, виходячи з їхнього вчення, плодами перемоги Єгови зможуть скористатися лише кілька мільйонів із 5 мільярдів чоловік, які складають населення планети (тобто, не більше одного з тися-

чі), то що дасть подібна орієнтація людям для життя на Землі “старій” – питання взагалі проблематичне. Окрім, можливо, тих небагатьох, хто живе в очікуванні Армагеддона...

**До 2000-ліття
Різдва Христового**

1.5. ПРАВОСЛАВ'Я: ЧАС ТРИВОГ І НАДІЙ ¹³

Досить болючою проблемою сьогодення є розкол у православ'ї – традиційній релігії нашого народу. Нині в Україні діє кілька православних церков, які конфліктують між собою. Найбільшими серед них – і найбільш непримиренними – є Українська православна церква (УПЦ) і Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП). Значно поступається їм Українська автокефальна православна церква (УАПЦ).

Представники Київського патріархату, наголошуючи на своїй підтримці процесу державотворення й національного відродження України, звинувачують УПЦ в тому, що вона через свою канонічну підпорядкованість Російській (“Руській”) православній церкві (РПЦ) сприяє розігруванню “православної карти” в Україні. Натомість діячі УПЦ відстоюють тезу про “неканонічність” УПЦ КП та “нелегітимність” її керівництва.

Якщо не брати до уваги емоцій, головною причиною розходжень можна вважати ставлення церков до ідеї здобуття українським православ'ям повної канонічної незалежності (автокефалії). Православ'я, на відміну від католицизму, не має єдиного світового центру. Тому стало традицією, що із здобуттям державою незалежності на порядок денний висувалося питання набуття автокефалії місцевою православною церквою. Сьогодні УПЦ КП, а також УАПЦ вважають самостійне проголошення автокефалії самодостатнім, тому закликають до прискорення розв'язання цієї проблеми. УПЦ ж відстоює думку, що дане питання має бути узгоджене з “матір'ю”-церквою. Тобто, в розумінні її ієрархів, з РПЦ та Московським патріархатом.

Оскільки канонічність УПЦ КП та УАПЦ ще не знайшла визнання в православному світі, це ніби то свідчить про те, що теоретично православні схвалюють саме позицію УПЦ. Проте парадокс ситуації полягає в тому, що практично переважна більшість православних церков, у тому числі й Російська православна церква, йшли зовсім іншим шляхом, тобто оголошували свою автокефалію самостійно. Що ж до міжцерковних стосунків, то їх нормалізували вже потім. Але звернемося до історії.

Як відомо, християнство було прийняте на Русі-Україні в 988 році. Воно прийшло з Візантії, тому тривалий час Українська православна церква перебувала в юрисдикції Константинопольського патріарха. Її глава, митрополит Київський і всієї Русі, до кінця XIII ст. мав кафедру в Києві. Та після чергового спустошення Києва, які відбувалися регулярно після навали в 1240 році на Південну Русь орд Бату-хана (1227-1255), митрополит Максим (1283-1305) разом з біженцями в 1299 р. перебирається на північ, до Володимиро-Суздальського князівства, де було спокійніше.

В 1325 р. князь Іван Калита (1325-1341), який володів невеликим містечком Москвою, запросив наступного митрополита Петра Рутенського (1308-1326) до себе. Життя підтвердило далекоглядність хитрого князя, оскільки саме перенесення кафедри митрополита до Москви (зі збереженням титулу “митрополита Київського і всієї Русі”) згодом сприяло перетворенню раніше незначного міста на центр нового державного утворення – Московського князівства, Московії (з 1713 – Росія).

На той час українські землі потрапляють до складу Литовської держави. Наші князі та церковні служителі не бажали миритися з тим, що митрополит Київський перебуває в сусідній державі. І після того, як він відмовився повернутися в Київ, за згодою Константинопольського патріарха православні України й Білорусі обрали на своєму соборі в 1303 р. власного митрополита Нифонта (1303-1306).

Тим часом Москва теж не хотіла, щоб духовний центр росіян був поза Росією. Скориставшись фактом укладення в 1439 р. Флорентійської унії (союзу) між Римом і східними церквами, вона пішла на розрив з Константинополем. У 1448 році церковний собор у Москві обирає митрополитом Іону (1448-1461) і самостійно оголошує автокефалію Російської церкви, яку патріарх Константинопольський і весь православний світ не визнавали 151 рік.

Наше духовенство не було запрошене на собор. Тому Українська церква продовжує перебувати під юрисдикцією Константинопольського патріарха (хоча фактично діє як самостійна), і, зрештою, Московська церква в 1458 році порвала і з нею. З цього часу предстоятель Російської православної церкви носить титул “митрополита Московського і всієї Русі”, а предстоятель Української церкви – “митрополита Київського і всієї Русі”.

В подальшому Російська церква претендує на домінуючу роль у православному світі. Підставою для цього було захоплення в 1453 році турками Константинополя – “другого Риму”. Тепер в Османській Порті ствердилося неписане правило, за яким новопоставлений патріарх мав сплачувати султану велику грошову суму за право керувати православними в мусульманській державі. Звичайно, за грошима їхали до Москви, столиці найбільшої православної держави. Так, у 1589 році в Росію прибув Константинопольський патріарх Єремія II (1572-1594, з

перервами), який задля вирішення своїх фінансових проблем погодився на визнання автокефалії Російської церкви (а також утвердження Московського патріархату).

Після цього тиск на Українську церкву посилювався, що стало особливо помітно після Переяславської угоди 1654 року. Хоча українське духовенство прагнуло зберегти єдність із Константинополем, зовсім іншою була точка зору у московського царя і московського патріарха. Склавши єдину державу, Росія й Україна повинні були, на їх думку, мати і єдину церкву. Натиснувши на слабодушого гетьмана Івана Самойловича (1672-1687), вони – через 30 років після Переяславської ради – домоглися свого. Самойлович знайшов кандидата на посаду митрополита Київського в особі Гедеона – колишнього князя Святополка-Четвертинського, який був сватом гетьмана. В липні 1685 року на соборі, зібраному гетьманом, Гедеон був обраний митрополитом Київським (1685-1690).

Правда, патріарх Константинопольський не санкціонував собор, оскільки на ньому було відсутнє все значне духовенство України. Це духовенство провело свій власний собор, де оголосило вибори митрополита недійсними. Але оскільки новий митрополит на цьому соборі обраний не був, виходило, що Гедеон представляв усю Українську церкву.

Незабаром новий митрополит поїхав до Москви, де, замість присяги Константинопольському патріарху, в кінці 1685 р. він присягнув патріарху Московському Іоакиму (1674-1690). Це означало підпорядкування Української церкви церкві Московській.

Але без згоди патріарха Константинопольського питання підлеглості не могло мати законної сили. Тому до Стамбула були направлені московські послы, які намагаються умовити патріарха Діонісія (1672-1694, з перервами) поступитися Українською церквою. Той відмовився. Тоді послы царя Олексія (1645-1676) вступили в переговори з великим візиром. Вони просили візира, щоб той звелів патріарху передати Українську церкву Москві. Туреччина на той час перебувала в дуже скрутному становищі – з нею воювали три великі держави (Польща, Австрія й Венеція). І тільки з Росією ще зберігався мир. Тож, звичайно, Порта прагнула й надалі зберегти добрі стосунки з Москвою.

Виходячи з цього, візир зважив на прохання Москви. Він натиснув на патріарха, і Діонісій, зрештою, поступився. В 1686 році Українська церква перейшла з юрисдикції Константинопольського патріарха до складу Московської церкви. За цю поступку патріарх отримав “три сорока (тобто 120 – І. М.) соболей и двести червонных (золотих монет – І. М.)”¹⁴. Після цього Москва оголосила Туреччині війну...

Українська церква неодноразово намагалася повернути свою незалежність. Так, у 1921 р. постала Українська автокефальна православна церква (УАПЦ), яку більшовики ліквідували вже в 1930 р. Після кількох нових спроб вона відродилася в 1989 році. Після цього на про-

хання Філарета (Денисенка) (з 1966 – екзарх України, архієпископ, згодом - митрополит Київський і Галицький) Руська православна церква в 1990 році надає право самоуправління очолюваному ним Українському екзархату, що входив до складу РПЦ, але тепер отримав назву “Українська православна церква” (УПЦ).

Проте, при спробі поставити питання про надання дійсної автокефалії, Філарет став, так би мовити, “персоною нон-грата”, а на церковному соборі, що пройшов у Харкові без участі Філарета, митрополитом Київським під тиском Москви було обрано Володимира (Сабодана). Це спонукало прибічників Філарета до об’єднання з УАПЦ, в результаті чого в 1992 році постав Київський патріархат. Згодом частина парафій УАПЦ вийшла з об’єднання. Так українське православ’я розкололося.

Історію не судять. Віримо, що православні України самі зуміють перебороти всі негаразди й досягти бажаної єдності. На жаль, сьогодні церковний розкол поглиблює духовну кризу в нашому суспільстві, роз’єднує його, спричинює до розриву в ціннісних орієнтирах між поколіннями. До того ж, ослаблена через конфлікти, традиційна православна віра ризикує стати тупиковою і програти битву неорелігіям, що призведе до втрати багатовікового освітнього, культурного й виховного чинника. Лише єдина Українська церква може сприяти відродженню духовності, консолідації народу. Така церква стала б найбільшою православною церквою в світі. Що ж стосується Московського церковного центру, то він потрібен Україні, як собаці другий хвіст.

Звертаючись у своїй прощальній промові до апостолів, Христос повчав: “Оце Моя заповідь, – щоб любили один одного ви, як Я вас полюбив” (Іоан. 15, 12). На цій заповіді й має будуватися життя людей та діяльність церкви. Тому необхідно відкинути все, що заважає єдності і взаємопорозумінню. Віруючі самі мають знайти шляхи й форми досягнення такої єдності. Ось чому неприпустиме будь-яке політичне втручання у внутрішні справи релігійних об’єднань, спроби зіштовхнути одну гілку православ’я з іншою.

І найкращим виходом із кризи могло б стати єднання православних в Україні саме напередодні події планетарного значення – 2000-ліття пришествя в світ Христа.

Національна ідея: Уроки 10-річчя

1.6. ЕТНОС І ВІРА ¹⁵

Однією з особливостей багатовікового культурно-історичного розвитку нашого народу є взаємопов’язаність і взаємообумовленість цього процесу релігійно-етнічними факторами. Пояснюється цей феномен

сукупністю етнографічних і географічних, соціальних і психологічних, духовних і матеріальних обставин формування та еволюції української нації.

Духовний клімат на теренах України з найдавніших часів визначало природно-географічне розташування нашої землі. Фактично позбавлена надійних гірських, річкових, пустельних і т.п. кордонів, Україна завжди була відкритою для різноманітних зовнішніх впливів і натисків, постаючи, таким чином, як грандіозний “полігон” на межі Заходу й Сходу, де складалася синкретична і водночас самотутня культура нашого народу.

Численні чужинські вторгнення на степовому півдні, необхідність напруження зусиль для освоєння лісової зони на півночі і пов’язаність із родючими землями лісостепового поясу сприяли поєднанню в українській ментальності таких суперечливих рис, як войовничість і миролюбність, гордість і терпимість, імпульсивність і витриманість. До цього слід додати соціальну однорідність (у відомому сенсі) українського народу, відсутність крайніх виявів соціального (а не національного) поневолення в рамках етносу, які створювали підґрунтя для єдності дій насамперед в економічній галузі.

Все це, разом узятє, сприяло розвитку українського етносу як хліборобської нації, вірування, звичаї і традиції якої тісно переплелися з господарським циклом. В результаті релігія поставала як фактор національного самозбереження (за умов багатоетнічного оточення й іноземної агресії), як доповнення практичної діяльності і як життєдайна сила, що пронизує всі сфери життя суспільства. Ось чому український народ завжди був народом релігійним, духовно багатим і висококультурним.

Це підтверджують писемні, фольклорні, етнографічні і матеріальні пам’ятки, що сягають багатовікової давнини. Вищезазначені риси нашої ментальності, хоч і в різних проявах, але цілком реально присутні в епоху пізнього матріархату і в трипільську добу, у період виникнення ранньослов’янських союзів і в Давньоруській державі, за козацько-гетьманських часів і в роки імперського панування. Вони стали настільки характерними для нашої духовності, що їх не зміг витравити навіть кривавий комуністичний режим. А отже, саме релігія стала одним із суттєвих факторів духовного відродження України в постсталинську епоху.

Такі факти дають підстави говорити про певні “богошукацькі” тенденції в історії духовно-культурного розвитку України. Так, уже аналіз дохристиянських (“язичницьких”) вірувань свідчить про наявні процеси релігійного синкретизму, зародження і трансформації ідеї єдиного Бога. На таку роль у різний час у слов’ян претендували Род і Велес, Перун і Даждьбог. Не випадково фольклорно-етнографічні набутки подають давню українську релігію як розвинуте єдинобожжя, непрямыми

свідченнями чого є нинішні спроби представників РУНВіри реставрувати слов'янський прамонотеїзм.

Надалі наявність монотеїстичної тенденції у вітчизняному язичництві відзначають візантійський історик Прокопій Кесарійський (VI ст.)¹⁶ і арабський мандрівник Ібн-Фадлан (X ст.)¹⁷. Причому, характерною рисою нашого язичництва була відсутність віри в потойбічну відплату і невизнання долі (фатуму), що зумовлювало прагматизм світогляду і активну життєву позицію, які покликані були забезпечити в посеїбічному існуванні передумови для життя в потойбічному світі.

Помітну роль у духовному освоєнні навколишньої дійсності відігравали пантеїзм, одухотвореність і оживотвореність природи, любов до “матері-землі рідної”. Саме тому так багато уваги приділяє наш фольклор божествам нижчого порядку, які, на думку давніх українців, населяли і уособлювали природне середовище (русалки, мавки, берігині, полівки, віли тощо).

Соціально й культурно обумовлена християнізація Русі змінила всю піраміду ціннісних орієнтацій слов'ян (передусім з посеїбічного буття на потойбічне), проте не означала переривання спадкоємної лінії в розвитку релігії. Новий релігійний комплекс постав як органічна єдність хліборобського культу, що ґрунтувався на політеїстичних уявленнях, і віровчення релігії одкровення, котра виступала як заперечення і, водночас, як результат еволюції попередніх духовних утворень в напрямку до світоглядного компендіуму.

Зрештою, київське християнство почало сприйматися як національна модель світової релігії з відчутними нашаруваннями елементів дохристиянських вірувань. Виявом такої тенденції стало втілення національно-релігійної ідеї в станковому й монументальному живописі, пам'ятках літератури й архітектури тощо.

Це засвідчують протилежні і водночас схожі шедеври вітчизняної культури – “Слово про закон і благодать” і “Слово о полку Ігоревім”, які можна вважати прикладом відображення синтетичного світогляду давніх киево-русичів. Ця обставина простежується і в фактах утвердження етнічних “типів” у давньоруському іконописанні, “ліризмі” церковної архітектури, адаптації мелодики православного хорового співу до музичного відчуття і сприйняття наших виконавців тощо.

Особливо тісне переплетіння етнічного й релігійного демонструє доба вітчизняного “ренесансу” другої половини XVI – першої половини XVII століть, яка створила ідейні передумови для Визвольної війни нашого народу. Саме православ'я стало провідним фактором національного самозбереження і рушійною силою культурного розвитку, що засвідчує філософська й етична думка того часу, полемічна література, різноманітні патерики й житія.

Подальше всебічне зросійщення зумовило тимчасову втрату церквою низки етнічних ознак, її канонічне підпорядкування Московському патріархату. Витіснення української мови з богослужбової практи-

ки й просвітницької діяльності духовенства, суцільна регламентація духовного життя поставили православну ієрархію поза рамками процесу національного пробудження, який набирає сили з ХІХ століття. Водночас на рівні повсякденної свідомості віра продовжує залишатись ключовою ознакою національної ідентифікації. При цьому активізує свою культуртрегерську місію греко-католицька церква.

Духовно-національне пробудження початку ХХ століття поставило на порядок денний питання набуття самостійності національною Церквою. Результатом зусиль у цьому напрямку стала Українська автокефальна православна Церква (УАПЦ), що кілька разів поставала на наших теренах у 20-х – 40-х роках. Зрештою, з розпадом радянської імперії і крахом комуністичного режиму наприкінці 80-х – на початку 90-х років, процес національно-релігійного відродження набирає небачених раніше масштабів. На жаль, у незалежній Україні він ускладнився церковним розколом, що спричинив оформлення не лише УАПЦ та Української православної Церкви Київського патріархату (УПЦ КП), але й Української православної Церкви (УПЦ) – фактичного підрозділу Московської церкви в Україні, а часом – інструменту імперської політики Москви в нашій державі.

Сумні наслідки атеїстичного виховання, нівелювання релігійної моралі в часи тоталітаризму, розмитість традицій релігійного виховання в сім'ї, спротив комуно-шовіністичних кіл процесу набуття церковної автокефалії в Україні, регіоналізація політики щодо церкви сучасними державними структурами створюють суттєві перешкоди для виконання церквою її функцій джерела, носія і стимулюючого фактора національної духовності.

Водночас переборення церковного розколу привело б до утворення в Україні найбільшої з-поміж православних церков, і значення цієї обставини не можна переоцінити. Тож саме в цьому напрямку і слід працювати національно свідомим кадрам.

Народний календар

1.7. ЗЕЛЕНІ СВЯТА ¹⁸

Багато важливих дат відображено в християнському календарі, але одне з найпомітніших місць тут займає Трійця або П'ятидесятниця. Вона є третім після Великодня й Різдва християнським святом, яке, за церковним переказом, було встановлене в пам'ять про зшествя Святого Духа на апостолів, котре описав євангеліст Лука (Діян. 2, 1-6).

У народі Трійцю називають ще Зеленою Неділею. Тиждень перед Трійцею в народі зветься Зеленим або Клечальним, а перші три дні вже Троїцького тижня – Зеленими Святами. Витоки останніх сягають

ще дохристиянської доби, коли наші предки вшановували матінку природу і вірили в лісових духів. Прийшовши на Русь-Україну, християнство поєдналося з язичницькими традиціями слов'ян, і Трійця набула рис національного свята, досить значимого нині для нас.

Сьогодні важко знайти традицію, що поєднана з таким багатим пластом духовної культури минулого і має таке яскраво поетичне забарвлення, як Зелені Свята. Основна маса пов'язаних з ними обрядів, звичаїв, повір'їв і магічних дій передбачає поклоніння природі. Вже в четвер дівчата йшли в поля, левади або ліси і там із конвалій, незабудок, васильків та інших квітів плели вінки. Вінок, що ним колись увінчували себе горді римляни, в Україні став символом молодості, чистоти і непорочної краси, а також засобом захисту від злої напасті. У цих вінках дівчата поверталися додому, чим засвідчували, що вже наближається Свята Неділя.

У східних регіонах України ще був звичай завивати берізку: не відриваючи гілля від дерева, робили такі собі вінки – на врожай, на себе, на всіх рідних. У день Трійці йшли в той самий ліс і оглядали вінки. Якщо вони ще свіжі, все буде гаразд, якщо ж зів'яли – це віщувало щось недобре. Мав поширення і звичай “водити тополю”. “Тополю” обирали найвищу за зріст і найкрасивішу дівчину, рясно прикрашали її намистом, стрічками, барвистими хустками, а потім водили по селу та по полях. Зустрічаючись із нею, люди завжди давали “тополі” подарунки “на стрічки”. Це мало забезпечити їм і здоров'я, і хороший урожай.

У Клечальну суботу, що напередодні Зеленої Неділі, ще до схід сонця дівчата та жінки йшли на левади або в поля рвати запашні трави. Ними вони встеляли підлогу в своїх оселях. А ввечері цього ж дня, здебільшого чоловіки й хлопці, йшли за зеленим гіллям клену, липи, тобто за так званим клечанням. Клечанням прикрашали свої хати, обтикуючи ним образи, вікна тощо.

Цей обряд – відгомін далекої давнини, коли наші предки “оживляли” природу, вважаючи, що в кожному дереві та траві живуть духи. В такий спосіб наші пращури-землероби (а українці – землеробська нація) намагалися заручитися підтримкою духів природи у своїх повсякденних справах, забезпечити врожай і багатство.

Коли наступала Зелена Неділя, святково одягнені люди йшли до церкви, несучи з собою полин, барвінок, любисток. У церкві, посеред трав, ставили свічку, яка повинна була горіти протягом усієї обідні. Потім ці трави використовували як оберіг від хвороб, а свічку давали в руки вмираючому.

На Зелену Неділю після богослужіння відбувалися й хресні ходи до криниць і колодязів – кропити їх свяченою водою. Все це глибинно пов'язане з давніми віруваннями в існування русалок.

Русалки, за народною уявою, живуть в озерах, ставках, річках. Ними ставали утоплениці, які, відійшовши від земного життя, переселилися на дно глибоких рік і озер, у дивовижні казкові палати, що збу-

довані з кришталю, сяють яхонтами, сріблом і коралами. Русалок зображували вродливими дівчатами з чарівним станом, синіми та глибокими очима, як і ті загадкові водоймища, де вони живуть. Правда, вважалося, що русалками стають також маленькі діти, що народилися неживими чи померли нехрещеними. Таких ще називають мавками.

В русальний тиждень, коли поля та повітря наповнюються п'янкими пахощами, місяць і зорі викликають русалок із води. І коли наставала таємнича українська ніч, з тихим плескотом хвиль, розгортаючи своїми блідими руками густе латаття, русалки виходили на берег у вінках із лілій чи осоки, сідали біля води, розчісували своє довге волосся й водили хороводи. Причому, вони гайсали не тільки біля озер та річок, але й на полях та в лісах, де линув їхній чарівний спів.

Проте ці пісні надто небезпечні. Хто їх почує або підійде близько, того русалки заманять у своє коло і будуть жартувати доти, доки залоскочуть або затягнуть до себе на дно. Не випадково під час русального тижня не купався ніхто, окрім відьом, яким русалки не страшні. Якщо ж комусь все таки випадало ходити до річки по воду, він обов'язково брав із собою полин, якого русалки бояться.

А в четвер русалки святкують свій Великдень. Цього дня люди намагалися не працювати, щоб не розгнівати русалок, бо вони нароблять господарству шкоди. Цікаво, що в нашому народі було та й є чимало так званих русальних пісень, у яких оспівувалися чарівні мешканки озер та річок, побутові сцени з людського життя.

У перший день Петрівки влаштовували проводи русалок. Для цього дівчата готували в полі спеціальний обід – тризну. Вони також ходили по полю з розплетеними косами і співали пісні. Іноді дівчата вибирали русалку з-поміж себе або робили її опудало, яке потім розривали й розкидали по полю. Проводи символізували перенесення води, в якій живуть русалки, на поля, щоб забезпечити майбутній урожай. А також, аби задобрити русалок, щоб ті не витоптували урожай та не заманювали до своїх озер парубків.

В Україні русалії здавна були пов'язані з поминанням покійників. Слов'яни вважали, що душі померлих родичів, які стали оберегом для своїх нащадків, приходять Зеленої Неділі до хати і ховаються у клечанні. Тому їм обов'язково приносили жертву, влаштовували на могилі тризну. До речі, на Троїцьку батьківську суботу поминали і самогубців, а також усіх тих, хто пропав безвісти чи загинув у далеких краях. Подекуди поминають самогубців і на другий, на третій день Троїцьких свят.

Різноманітні вірування і звичаї, гармонійно поєднавшись між собою, створили неповторний феномен Зелених Свят, у традиціях яких простежуються найглибші корені національної духовності. Їх знання дає змогу збагнути, на яких підвалинах зводився колос вітчизняної культури, і це є ще одним підтвердженням того, що знання потрібні людині, як крила пташині.

В той же час страшно згадати, що все це намагалася змовчати, заборонити, викоринити злочинна кліка спадкоємців червоних комісарів, яка спробувала посягнути на те, що визначає єство нашого народу. Тому підтримання цих традицій є дуже важливим нашим завданням сьогодні. У них, здається, криється сама душа українського народу, якому подібні культурні феномени давали розраду в найскладніші часи його історії.

Нині Зелені Свята знову повертаються до нас, щоб духовно збагачувати і вести до високої мети наш благородний, працьовитий і обдарований народ.

Розділ 2.

**РЕЛІГІЯ, ПОЛІТИКА,
ПРАВО**

*“– Ходімо швидше
До Країни Дурнів!..”
(О.М. Толстой. Золотий ключик,
чи Пригоди Буратіно) ¹⁹*

2.1. ЕСЕ ПРО ДУРНІВ ²⁰

Чи не головною ознакою, яка відрізняє людину від тварини, є наш розум. А що, коли його ... немає? Тоді ми ризикуємо повернутися на дерева, до своїх волохатих “родичів”. Особливо, якщо при цьому не усвідомлюємо всього драматизму ситуації, в якій опинилися. Не випадково Великий Будда (624-544) якось влучно зауважив: “Дурень, який знає свою дурість, тим самим уже мудрий, а дурень, який вважає себе мудрим, воістину, як кажуть, дурень” ²¹. Бо й справді, сфера інтересів набитого дурня дуже незначна. Її легко можна охопити елементарною думкою, що під силу навіть людині обмеженій. До того ж, дурень навіть не здогадується, що поза цією сферою існує щось, невідоме йому. Він певен, що знає все. А тому цілком задоволений собою.

І лише розумний може повторити слідом за Сократом (469-399): “Я знаю, що я нічого не знаю!” ²². Бо чоловік мудрий реально усвідомлює жалюгідність частки пізнаного на фоні ще незвіданого. Саме це й дає йому підстави вважати, що він “нічого не знає”. Звичайно, “незнання” одного мудреця набагато більше за “знання” легіону остолопів. І все ж, критично оцінюючи міру своєї обізнаності, розумний прагне й надалі змінювати співвідношення знання й незнання на користь першого. Коли ж людина заявляє, що вона “все знає”, можна бути певним, що вона або здуріла, або такою була завжди.

Чи має все це якесь відношення до нашого сьогодення життя? Подивимося на проблему з самого початку.

Дурні з’явилися давно. І їх ніхто не “сіяв”, вони самі народилися. Тому люди досить кмітливі і спостережливі відразу ж віддали “належне” цьому феномену. Про це свідчить усна творчість кожного народу. Наприклад, українського: “З дурнем поведешся – того й наберешся”, “Дурень всюди дурнем буде”, “За дурною головою нема ногам спокою”, “Хто дурнем народився, тому дурнем і вмерти”, “Високий, як тополя, а дурний, як квасоля”. Або білоруського: “Абьяцанка – цацанка, а дурню радасць”, “Еш, дурань, бо то з маком”, “Ажаниўся безразумны, ды узяу дурнавату, не ведалі, што рабіць – падпалілі хату”, “Дурны собака і на гаспадара брэша”, “Дура, не дура, толькі такая натура”. Чи російського: “Глупому не страшно и с ума сойти”, “Не дай Бог с дураком ни найти ни потеряют”, “Пьяный проспится, а дурак никогда”, “Услужливый дурак хуже супостата”, “Глупому закон не писан” тощо.

У всі часи над дурнями кепкували вчені й поети, мислителі й

політики, люди прості й заможні. Не випадково, присвятивши дурням значну кількість своїх афоризмів, Будда зазначав: “Якщо той, хто мандрує, не зустрів подібного собі чи кращого, нехай він зміцніє в самотності: з дурнем не буває дружби”²³.

Своїм “інтелектом”, поведінкою та поглядами дурні веселили й дратували, забавляли й обурювали. Реакція навколишніх залежала від типу дурня, характеру й міри його дурощів та форми їх вияву. Наприклад, людина наївна чи простакувата могла викликати хіба що доброзичливу посмішку. Той, хто жартома виставляв себе дурнем, ставав об’єктом розважливого сміху. А ось набитий дурак, який уперто зрікався розуму, своєю зухвалістю ризикував наразитися на їдку сатиру. Про такого казали, що він “дурний, як довбня” або “дурний, як завертка”.

Раніше при розкішних маєтках графів і герцогів, імператорів і королів, шахів і царів розвагою для знаті служили блазні, над якими всі потішалися. В той же час свідомо дурість була чи не єдиним безпечним засобом розвінчування тиранічного режиму або самого тирана. Ось чому юродивий (здавалося б – недоумкуватий!) Миколка сміливо засудив злочини московського царя Івана Грозного (1533-1584) під час його “опричного” походу на Псков у 1570 році, а жорстокий цар не тільки не подумав скарати нахабу, але й подався геть.

У нашому краї, де жило багато вільного люду, вже для простого козака було легше сказати правду у вічі кошовому чи гетьманові, аніж по відношенню до російського царя це міг зробити губернатор або міністр. Бо цар-самодержець навіть вельможі міг вибити зуби. Волелюбний козак такого не допустив би. Не випадково московські воєводи навіть підписувались мали так: “Государю-царю и великому князю ... холопы твои Никитка Одоевской с товарищи челом бьют”²⁴. Тоді як український лицар писав гордо: “Павло Гомон, кошовий отаман (у 1656-1659 – І. М.) війська Низового Запорізького”²⁵.

Під впливом визвольної боротьби в нашому краї потяг до духовності та інтелекту стверджується і в Білорусі. Тому, якщо українець чи білорус не мали необхідності приховувати свої істинні погляди, така потреба була досить нагальною для покріпачених росіян, “ощасливлених” деспотією східного типу. Чого там не міг дозволити собі розумний, те сходило з рук дурневі.

Зважаючи на це, в Росії виробилося особливе ставлення до дурня. Він, наприклад, – герой народних казок (звідти й до нас прийшов такий персонаж, як Іванушка-дурачок), що завжди перемагає суперників. Зазначимо – у нас улюбленим персонажем народних казок була розумна дівчина, помічниця свого батька. Тож не випадково в Росії навколо образу дурня поступово складається своєрідний ореол святості, що сприяло поширенню досить дивного виду подвижництва - юродства. Вважалося, що устами блаженного, котрий “свідомо відмежовувався від звичайного вживання розуму”, говорить сам Бог.

Виходячи з цього, Російська православна церква оголосила святими близько 20 чоловік “юродивых Христа ради”. Серед них – і “блаженний” Миколка Псковський (пом. 1576), пам’ять якого відзначається православними 13 березня (н.ст.).

В Україні нічого подібного раніше не було. Адже у нас, як і в інших свободолюбивих, демократичних суспільствах, над дурнями завжди сміялися, тоді як за умов тиранії їх шанували. І насамперед, це мало місце в Росії. Тому навіть Іван Грозний, цей унікальний деспот, мовчки вислухав гірку правду від юродивого і миттю залишив напівспустошений Псков.

Дурні, на відміну від людей розумних, мають здатність до активного розповсюдження і нерідко опиняються навіть коло керма влади. Тоді складається ситуація, за якої той, хто сам дурний, як драний чобіт, починає інших навчати шевству. Таке особливо сумне видовище спостерігається, наприклад, за доби Середньовіччя, коли місце людини в суспільстві визначали її походження і титули, а не добродетності та інтелект. Тому й бездарний син графа, хай він навіть дурний, мов прибитий мішком, зрештою ставав графом. Мудрець із народу міг досягти цього титулу хіба що раз у сто років, і то не завдяки своїй мудрості, а через випадковий збіг обставин. Пристанищем дурнів стали й численні монастирі того часу. Коли ж розум перестав бути критерієм суспільної значимості людини, для еліти він виявився непотрібним, а то й шкідливим. Середньовічна Європа поринула в стихію культурного занепаду й соціального застою.

Можновладні дурні почали виступати гальмом суспільного розвитку. Оскільки ж прогрес могли забезпечити тільки люди обдаровані, виникла потреба усунути від влади стару верхівку. Але на дурнів не впливали ніякі засоби. Навіть дискутувати з нами - все рівно, що в ступі воду товкти. З дурнів усе сходить, як з гуски вода, окрім сміху: ***лише привселюдно висміяний дурень уже нічого не вартий.***

Сучасна західна цивілізація починалася з епохи Відродження, яка підняла на щит розум і затаврувала невігластво. Так чинили С. Брант (1457-1521) у книзі “Корабель дурнів” (1494), Еразм Роттердамський (бл. 1466-1523) у своїй “Похвалі дурості” (1509), Т. Мурнер (1475-1537) у творі “Цех шахраїв” (1512), група гуманістів на чолі з У. фон Гуттеном (1488-1523) у трактаті “Листи темних людей” (1515-1517), Ф. Рабле (1494-1553) у творі “Гаргантюа і Пантагрюель” (1532-1552), інші. Останніх дурнів Захід висміяв у період Просвітництва (XVIII ст.), панівною ідеєю якого став розум.

Україна ж (і Білорусь) розплачувалась за московське ярмо своїми талантами. Тим часом Європа, віддавши пальму першості інтелектуальним здібностям, стрімко сягнула по дорозі прогресу. Не випадково, перш ніж поринути в систему ринкових відносин, стільки університетів (і не радянських) закінчували Рокфеллери, Форди, Дюпони.

А на шостій частині земної суші (де змінився лише фасад імперії)

навіть на сміх над дурнями було накладене “табу”. По-перше, нас переконували, що серед “авангарду” (КПРС) і не пахне дурнями. По-друге, стверджувалося, що не тільки “розум, честь і совість нашої епохи”, але й усе “совіцьке” суспільство – найрозумніше в світі. І це ніби-то підтверджували ліквідація неписьменності, поява “нової інтелігенції” тощо.

При цьому замовчувався факт досить низького освітнього і культурного рівня ленінської “гвардії”. Пам’ятаєте слова партійного гімну: “Кто был ничем, тот станет всем”? Так, тепер саме невиразні, але честолюбиві особи, які – “ніщо” в нормальному середовищі, почали визначати шляхи суспільного розвитку, та ще і “вперше” (чому й завели в безвихідь!). Тож і не дивно, що “проблема дурнів” у нас не могла бути розв’язаною. Врешті, дурнів при соціалізмі стало так багато, що ними, здавалося, можна було греблі гатити.

Чи замислювався читач над тим, чому комуністи *ніде* й *ніколи* в історії не перемагали на виборах (крім псевдовиборів “совіцьких”, де перемогу невідомо над ким здобував “блок комуністів і безпартійних”)? Все дуже просто: в країнах “загниваючого” Заходу хіба що навіжений захоче жити при колгоспній системі. Ніде в світі не знайшлося стільки дурнів, як у нас, щоб вони привели марксистів до влади.

Даруйте, обуриться обиватель, які ще дурні маються на увазі? Скажемо так, мова йде насамперед про особливий тип “радянського (і пострадянського) дурня”, психологія і життєва позиція якого сформувалися за темних часів нового “більшовицького середньовіччя”. Тип, для якого характерні міщанство і пристосовництво, нахабність і агресивність, грубість і безкультурність. Дурень – це той, хто за будь-якої міри насиченості шлунку купить ковбасу, а не книжку. Будьте певні: скоріше небо “впаде” на землю, аніж дурень віддасть перевагу театру чи музею перед рестораном або баром. Тому тут розуміється “дурість”, як антипод духовності, тобто, як явище, зумовлене певними соціальними обставинами. Отже, мова йде про тих дурнів, які самі не хочуть бути мудрими.

Створена більшовиками система вже з самого початку носила абсурдний характер, оскільки вона претендувала на довге життя, проте такі претензії суперечили закономірностям суспільного розвитку і не узгоджувались із законами логіки. Чужа людській природі суспільна (замість приватної) власність позбавляла виробника матеріальної зацікавленості і в перспективі вела до економічного банкрутства. Відсутність елементарних прав і свобод, таких, як совість, слова й друку, маніфестацій тощо, притупляла громадську активність, політично закріпачувала людину. “Класовий підхід” у культурі обмежував духовність і перетворював творчу індивідуальність на елемент сірої, невиразної, слухняної юрби. Згвалтованій церкві теж нічого не залишалося, як мовчки опускати очі додолу...

Узурпація влади однопартійним кланом, повселюдний диктат

останнього накладали пута на всі аспекти діяльності суспільства. За високими фразами про рівність, щастя, простежувалися дике безправ'я, жорстока експлуатація й насильство, що створювали класичний образ тоталітарної держави. Життя в ній проходило за законами курника, які зумовлювали “логіку” його мешканців: “Ти начальник – я дурак, я начальник – ти дурак!” При цьому, як завжди в курнику, той, хто надибав сідало вище, гадив на того, хто примостився нижче. Саму інтенсивність сходження по службовій драбині визначали не особисті якості, а анкетні дані претендента, наявність “хлібної книжки” (парт-квитка) та міра адаптації до існуючого стану речей.

Розумом неможливо осягнути доцільність такої алогічної структури. Отже, коли дійсність стала нерозумною, інтелект мав відійти на задній план. Більше того, проникливий розум став явищем небезпечним, своєрідною єрессю. Адже саме із середовища мислячих виходили дисиденти. Що ж стосується дурості, то вона була цілком прийнятною, навіть корисною. Бо абсурдна система могла існувати лише за умови, що її наріжним каменем стане громадське невігластво.

Ось чому розпочинається методичне ліплення нового “ідеалу” – людини з беззастережною вірністю комуністичній партії (а не народу), сліпою вірою в проголошені нею фальшиві гасла, самовідданою любов'ю до вождів та “генсеків”. Виконуючи цю функцію, освітні заклади змушені були переорієнтуватись із культивування інтелекту на його засмічення. Через запам'ятовування (а не осмислення) прищеплювався елементарний мінімум знань, необхідних для того, щоб “уявити” (бо побачити неможливо) наші “переваги” й “перемоги”.

Оскільки ж схоластичні постулати школи стали непридатними для конкретного життя, освіта втрачає свій престиж як одна з умов суспільного прогресу. Це породжувало зневажливу оцінку самого потягу до знань. Учень у нас став “олухом царя небесного”, студент – “пустим”, аспірант – “дурним, як сало без хліба”, а доцент (чи навіть професор) – “тупим”. Мовляв, хоч ти й довго вчився, та дурнем залишився. Від подібних ярликів міг захиститися лише академік у своєму закритому середовищі. Академіки у нас не дурні, бо вони самі себе обирають в академіки! Хоча навіть академіками в Союзі маніпулювали малоосвічені черненки, неосвічені гришкови чи навіть дурні, як пробка, приїжджі “секретарі” різних “омів”.

Звичайно, люди обмежені зустрічаються і серед мужів учених, але не так часто, як це б хотілося дурням. Проте система невідворотно приводила до думки: кому потрібні знання, якщо вони не сприяють переборенню жебрацького існування?! Тож чи не краще, добровільно “несучи хрест” блазня і свідомо виставляючи себе дурнем, мати всі життєві блага, які дають можливість сісти на голову навіть найвідомішому вченому, аніж обрати жереб розумного страждальця!?

Так за “совітів” усе було поставлене з ніг на голову. Знову, як і в Середні віки, інтелект остаточно дискредитовано, тоді як дурнем стало

вигідно бути. Але тепер офіційна ідеологія йшла далі. Марксистська теза про визначальну роль матеріальних факторів над духовними фактично означала зведення багатьох потреб особистості до потреб елементарних, матеріальних. Звідси напрошувався безглуздий висновок про те, що рівень духовності зумовлюється мірою насичення шлунку. І цю ідею, як естафету, ми несемо донині.

Торжество сьогодні “ковбасно-споживацької” психології веде до приниження і смерті духу. Тим часом у всьому світі розуміють, що саме свідомість визначає буття, а не навпаки. Адже все, що створене людиною, є результатом матеріалізації ідей. Збіднення ідейного потенціалу зумовлює економічне зубожіння. Відомо, що ніхто й на шеляг нічого не зробить, перш ніж не осмислить свої дії в голові. Тобто, ідея, дух завжди “передують” матерії. Тому не має майбутнього держава, в якій шахтар чи водій тролейбуса (хоча й вони повинні мати пристойну зарплату) отримує більше, ніж працівник інтелектуальної сфери (ледве не сказав “фронт”). Така держава приречена.

На цьому фоні особливо сумним є факт “оглупіння” Московської православної церкви, яка має свої єпархії і в Україні. Віками перебуваючи під ярмом то царів, то комуністів, а нині – російських шовіністів, вона не потребувала інтелекту, бо й без нього залишалася частиною державного апарату. Інші церкви (наприклад, католицька чи греко-католицька), постаючи як опозиційні щодо комуністичного режиму, зуміли уникнути того невігластва, яким розплатилася Російська православна церква за свою надто вже надмірну “лояльність”...

Так, наслідки безбожного комуністичного експерименту й сьогодні відчутні в усіх сферах духовного життя. А сприяє даній ситуації єдиний “талант” дурнів – здатність до адаптації за будь-яких умов. Ми переконуємося в цьому, бачачи, як дурні мов таракани пролізли і в нашу нову хату. Отож, завдяки їх “міграції”, маємо приниження престижу освіти, економію на науці й культурі, скорочення асигнувань у духовній сфері (замість реформування її закладів) тощо. І проблема тут – не тільки в негайному підвищенні зарплати, але і в необхідності зміни самих орієнтирів, у визнанні розумових здібностей найбільшою суспільною цінністю. З них починаються нові технології і нові можливості. Без цього нам не береги країни достатку бачити, а з “кораблем дурнів” перебувати на причалі Дурляндії, чи в такій собі “Дураколовці”.

Нині ми в замкнутому колі – зовсім, як в анекдоті:

- Чому ви бідні?”
- Бо дурні”.
- А чому ви дурні ?”
- Бо бідні”.

Це ніби нам колись віщував зневажуваний Христос: “Не ридайте за Мною, – за собою ридайте й за дітьми своїми!” (Лк. 23, 28). І ось уже виплакав свої очі український народ. Оплакані юність і здоров'я, загублені в колгоспах і на безглузких будовах соціалізму, оплакані жертви

голодомору і більшовицьких репресій. І більше не знайшлося сліз, щоб оплакати майбутнє наших дітей, поставлене під сумнів спалахом Чорнобиля...

Чому ж сьогодні над нами хіба що кури не сміються? А як же інакше, коли ми маємо всі підстави, щоб здобути титул “нації дурнів”?! До народу ставляться так, як народ дозволяє ставитись до себе. А тепер згадаймо, як за наказом тиранів їх посіпаки мордували кращих людей нації. В цей же час дорослі сини замучених дружно крокували мимо святкових трибун, і, ошалілі від щастя, хором звітували тиранам:

“Я другой такой страны не знаю,
Где так вольно дышет человек!”

Воістину, застав дурня Богу молитись – він і лоба поб'є. Чи не за такою логікою ми дозволяємо ідолам одного з кривавих вождів ще й сьогодні бовваніти над нашими спустошеними душами?

Ми ладні розіп'ясти рідного брата й звеличити ворога. Ми цілуємо чобіт, який затоптує людину в бруд, і плюємо на руки, які намагаються витягти її звідти. Нас приваблюють Союзи та Співдружності, де до Апокаліпсису ми згодні залишатися “меншим братом”. Ми соромимося своєї національної приналежності й рідної мови (воістину, “по-руські какось льогчей”!). Звикнувши до партійної чи адміністративної “турботи”, ми розучилися турбуватись самі за себе. Тому й обираємо червоних депутатів, аби різні “перекотиполе” й надалі правили у нас свій бал. І не дивно, що ковбаса, до якої дехто ладен допасти, як дурень до мила, для нас цінніша за свободу. Адже за останні роки, крім декларативної незалежності, практично все залишилося по-старому: дурна система, “постсовіцький” дурень і ще дурніше життя.

Отже, “не той народ”? Ні, народ той, але який він став! То ж може годі ламати у відчаї руки? Плач очищає, але утримує на колінах. **Тільки сміх дає змогу твердо стати на ноги й повірити в себе.** Адже ми були іншими! Так дай нам, Боже, здатності усвідомити й висміяти свою дурість, а дурнів вимести з хати, щоб знову, за Буддою, стати мудрими. Лише такий шлях, як свідчить історія, може привести до національного Відродження. Сказавши ж “прощай” тій безглуздій системі, де процвітають лише дурні, мудрий народ матиме державу, владу й життя, яких він заслуговує по своїй мудрості.

2.2. ДЕМАГОГІЯ Й РЕАЛЬНІСТЬ ²⁶

Диву даєшся, знайомлячись часом із публікаціями сучасних заідеологізованих політиків, і особливо представників їх лівого крила. Чого там тільки не зустрінеш! Ось в одній із них ²⁷ автор-комуніст демонструє повний арсенал засобів марксистської демагогії і водночас безапеляційно називає представників демократичних партій ... “націо-

нал-соціалістами”, тобто нацистами чи фашистами! І ці свої “міркування” він адресує насамперед молоді, аби й її залучити в ряди таких собі довгожителів-“мафусаїлів”.

Але ж даруйте, шановні, сьогодні тільки наївним людям не зрозуміло, що саме комунізм є варіантом фашизму, тому “червона чума” так само загрожує цивілізації й прогресові, як і чума “коричнева”. Правда, до цих “наївних” людей слід також віднести тих ветеранів партноменклатури, котрі жалкують за втраченими для себе вчорашніми привілеями.

І ми не будемо голосливими, стверджуючи тотожність комунізму і фашизму. Візьмемо які завгодно марксистські підручники, де самими комуністичними авторами розкриваються основні риси фашизму. Узагальнимо все це. Потім співставимо з ним те, що проявилось під час “комуністичного будівництва”. Останнє сформулюємо в питальній формі і візьмемо в дужки. А далі вже судить самі щодо результатів порівнянь.

“Вчені”-ленінці насамперед підкреслюють те, що фашисти приходять до влади шляхом насильства, на хвилі соціально-економічної, політичної та культурної кризи в суспільстві (а як і за яких умов у 1917 році на голову народу сіли комуністи?). З перших же кроків фашизм прагне розгромити опозиційні партії й організації (ну, а що в 1917-1918 роках зробили більшовики?).

Суттєвим елементом фашистської системи є тоталітарна держава, яка регулює всі сфери суспільного життя (а хіба соціалістична держава не контролювала релігію, мораль, мистецтво, сім’ю тощо?). В такій державі відкидаються демократичні права й свободи особистості, ліквідується дійсно виборча система, народне представництво, боротьба думок (а голосування за “блок комуністів і безпартійних” хіба не є виявом несвободи?).

Для фашизму характерні численний чиновницько-бюрократичний апарат, державно-монополістичні методи регулювання економікою, система повинностей, що накладається на селянство, придушення інтелігенції (чи ж не є це повним віддзеркалюванням “совіцької” системи?). Тому за умов фашизму найчастіше утверджується диктаторський режим (невже ленінсько-сталінські репресії, судовий і позасудовий терор, ГУТАБ - це не вияви диктатури?).

Політичне насильство над масами фашистський режим поєднує з надзвичайними засобами ідейного примусу, де він виступає як система псевдорелігійних відносин, котра доносить до людей ідею через розгалужений механізм культових дій – “коричневий культ” (чим від нього відрізняються такі прояви “червоного культу”, як “святкові маніфестації”, паради, з’їзди, гімни тощо?).

Вияви “псевдорелігійного комплексу” в комунізмі наскільки суттєві, що на цьому слід зупинитися детальніше. Ми бачимо тут навіть ідею “царства небесного” (правда, тепер “приземленого”, але, оскільки

в ньому немає місця Богові, воно стає цілком утопічним), думку про “безсмертя” людини (правда, лише в її “справах”, котрі зводяться до участі людини в побудові комунізму), сприйняття творів “класиків” як свого роду “святого письма”, надання догматичного характеру самій ідеологічній конструкції тощо.

Комунізм має свої “богослужіння” (вірніше – ідолослужіння), хоча спів “аллілуя” тут замінено на істеричні волення “ура”. Функцію психологічного навантаження виконували різні заідеологізовані образи “героїв” – “Мальчиша-Кибальчиша”, Павлика Морозова, Олександра Матросова, Павки Корчагіна, які мали формувати у свідомості відповідно жовтенят, піонерів, комсомольців і комуністів почуття фанатизму і готовності до самопожертви в ім’я потворної системи. Систему фашистської ідеології увінчує культ вождя-напівбога (у комунізмі теж “Ленин всегда живой”), що втілює “волю і дух народу” (яка соціалістична країна уникнула культу особи, наділеної “надприродними” даними?).

Як бачимо, оголосивши релігію “опіумом народу”, більшовики надали своєму атеїстичному вченню відтінку псевдорелігії. Не випадково А. Луначарський колись відзначав: “Філософія Маркса є філософія релігійна, вона витікає з релігійних мрій минулого”²⁸. Звичайно, тільки запеклі вороги свого народу виявилися здатними посягнути на віру народу, аби підмінити її потворним заміником, сурогатом чи ерзац-релігією, покликаною знівечити людські душі в ім’я фашистської чи профашистської ідеології (згадаймо введення “язичницької” релігії Гітлером). Саме це відзначав свого часу великий філософ М. Бердяєв: “Ленінізм є вождизм нового типу, він висуває вождя мас, наділеного диктаторською владою. Цьому будуть наслідувати Мусоліні і Гітлер. Сталін буде завершеним типом вождя-диктатора. Ленінізм не є, звичайно, фашизм, але сталінізм уже дуже схожий на фашизм”²⁹.

Найважливішим елементом структури фашизму виступає фашистська партія, такий собі орден мечоносців, що підпорядковує своєму контролю органи державного управління і масові організації – профспілки, молодіжні, жіночі, спортивні та інші об’єднання (а кому підлягали державні органи, жовтенята, піонери, комсомол тощо в “совіцькій” імперії?). Власне, в такій системі не “партія править”, а через партію і контрольовані нею масові організації народом і країною править кліка відчайдушних головорізів (чи ж не такою інквізиторською клікою було політбюро з його апаратними відгалуженнями?). Ліквідує поділ влади і будь-яку відкриту політичну боротьбу, фашизм і комунізм забезпечують єдину внутрішню форму боротьби – безкінченні інтриги всередині правлячої кліки.

Подібні аналогії можна продовжувати безкінечно. Цікаво, що серед них марксистські дослідники відзначають крикливу демагогію, що має на меті маскування дійсного змісту фашистської системи (та чи є що-небудь брехливіше за “совіцьку” ідеологію?). Звичайно, ця система зображувалась як “завершальна” стадія соціального розвитку (чи не

таким для нас малювали комунізм?). Нарешті, проводиться теза, що фашизм “не потребує доказів”, оскільки він, мовляв, підтверджується лише власною практикою (а хто вважав вчення Маркса “всесильним”, оскільки воно, мовляв, ... “вірне”³⁰?).

Отже, самі марксистські теоретики доводять, що комунізм і фашизм дійсно є “близнецы-братья” (хоча й конкуренти). Тому треба мати надто нездорову уяву, щоб прагнути вписати в цю систему правоцентристські партії, котрі висунули гасла державності, демократії, реформ. Звинувачувати у наших бідах представників патріотичних сил (навіть зважаючи на їхні тактичні прорахунки) можна лише тоді, коли хтось зуміє довести, що різні масоли, морози й симоненки та їм подібні разом з когортою “уповноважених” і червоних депутатів є демократами, а не висунанцями компартійних лав. Проте навряд чи хто візьметься за цю надто вже невдячну справу.

Невже ж “товаріщі” не розуміють того, що ясне, як божий день? Не віряться. Отже, знову демагогія? Знову практика брехливих обіцянок, навмисного перекручення фактів, лестощів задля дешевого популізму, задля вербування в свої ряди натовпу, юрби з метою досягнення своїх безбожних цілей?! Але ж навряд чи на цю демагогію спокуситься молодь (в усякому разі за студентську молодь скажемо напевне). Сьогодні вже багатьом ясно, що комунізм тотожний сатанізму, а антикомунізм є таким же природним явищем, як і антифашизм. Ось чому віримо, що комунізм (ідея, а не її жертви) іще зустрінеться зі своїм Нюрнбергом

*Стережіться уважливо
фарисейської та саддукейської розчини!
(Мт. 16, 6)*

2.3. ФАРИСЕЙСЬКА ЗАКВАСКА³¹

Всього вистачає сьогодні в духовному житті нашого знедоленого народу: скрути і горя, зневіри і відчаю, до яких додаються обман та лицемірство з боку наших “поводирів”. А ці “поводирі” залишилися в основному незмінними. І що далі, то більше блукають, доки, зрештою, не усвідомлюють, що остаточно заблудилися. Ось тут і доводиться власну неспроможність компенсувати звинуваченнями на адресу тих, кому й не снилося бути Іваном Сусаніним. А вже далі спостерігається нагнітання пристрастей, фактичне провокування політичних сил до громадського протистояння. Щоб знову таки відволікати громадську увагу від власних прорахунків.

Це змушує вдатися до аналогій. Свого часу сумної слави зажили в іудейській історії такі релігійні течії, як саддукеї та фарисеї. Деякі їх представники, претендуючи на незвичайну святість, закликали до суворого виконання вимог релігії. Але часто при цьому за їх зовнішнім показним благочестям приховувалась внутрішня нечистота, за формальним виконанням обрядів – моральні пороки й порушення Закону. По суті, деякі з них любили правду, як пес – мило. Тому і назви цих течій (особливо фарисеїв), стали вічними синонімами пихи і святенництва. Не треба докладати великих зусиль, щоб побачити, що фарисеї й сьогодні не перевелися. Засівши в найвищому органі влади, вони нагадують тих, котрі, за словами Ісуса, й самі не хочуть увійти до Царства Небесного, й інших не допускають...

За тривалий час своєї “плідної” діяльності комуністично-соціалістичний парламент не спромігся виробити конструктивну програму виходу країни з кризи. Натомість вірні лєнінці вдалися до гучної демагогії та прийняття декларативних чи косметичних рішень, не турбуючись про механізм їх реалізації. Правда, про себе вони потурбувались конкретно. Дані про їх надмірну зарплату газети вже друкували ³².

І ось із очікуваною програмою виступив Президент. Є в цьому документі і суперечливі моменти, і непопулярні заходи, і тактичні неузгодження, але ми розуміємо, що зміни необхідні. Щоб замість “глиняної” основи нашу економіку поставити на надійний фундамент, ні лібералізації, ні загальнонародної приватизації не уникнути. Неспроможна висунути власну програму і, не маючи аргументів для спростування програми президентської, комуністична фракція підтримала останню.

Але незабаром виявилось, що маси народу не в захоплені від дій уряду по лібералізації цін. Тобто, програма не отримала належного роз’яснення, а уряд – необхідного кредиту довір’я. За цих умов комуністичні лідери негайно переорієнтувалися на 180 градусів. Тепер вони дружньо накинулися на президентську програму, як “бик на кумача”, прагнучи за допомогою популістських гасел нажити політичний капітал. І понеслося. Комуністи, мовляв, “обурені діями Президента”, тому мають на меті “покласти край здійсненню злочинних замірів”.

Даруйте, якщо Президент здійснює злочини, компартія першою має визнати свою частку вини в них. Адже, по-перше, не в останню чергу саме завдяки її підтримці Л. Кучма (не кажучи вже про О. Мороза) прийшов до влади. Ми пам’ятаємо, з якою ненавистю більшовицькі ідеологи очорнювали экс-Президента Л. Кравчука і яку ейфорію викликала у них перемога Президента нинішнього. А, по-друге, як все-таки бути зі схваленням свого часу комуністами основних положень програми Президента Л. Кучми?

Сьогодні багато людей усвідомлюють, що саме економічні заходи, проголошені Президентом, заслуговують на серйозний аналіз. Адже над ними працювала ціла плеяда інтелектуалів. Позиція таких

політиків чесна, хоча вона не гарантує нині політичного капіталу. Інаше діють вчорашні союзники Президента. Для чого їм непростий шлях до реформ чи робота по розчищенню “авгієвих стаєнь”? Краще вже скористатися зручним моментом для самореклами та проливання крокодилячих сліз. Фарисеї часто так чинили. Насамперед їхній вождь.

Свого часу й Ленін змушений був проголосити НЕП, що передбачав деяке розкріпачення селян задля відродження господарства та налагодження “змички” села з містом. Але все це було задумане тільки задля того, щоб накопичити сили і згодом повідкручувати голови селянам. Тому ця підступність Ульянова-Леніна в роки НЕПу просто вражає.

Навчаючи своїх поплічників-яничар, більшовицький лідер розглядав поворот від “воєнного комунізму” до нової економічної політики з точки зору “революційної стратегії й тактики”. При цьому більшовицький ватажок усвідомлював “суперечність” моменту – компартія, яка не здатна здійснювати економічну політику, хоче утримати політичну владу. “Ніякого сумніву в тому, що ми зазнали дуже тяжкої економічної поразки на економічному фронті, у більшовиків бути не може”³³, - зізнався він.

Оскільки збудувати соціалізм власними зусиллям більшовикам було не під силу, а збереження після громадянської війни “комуністичного виробництва й розподілу” призвело до поглиблення кризи, хитрючий “дідусь” Ілліч у 1921 році раптом пообіцяв “повернути” капіталізм. Звичайно, щирістю тут і не пахло. І хоча він розумів, що “нова економічна політика означає заміну розверстки податком, означає ... пряме відновлення капіталізму”³⁴, проте вірив, що вихід завжди можна знайти.

Ось чому адвокат-самоучка навчає інших самоучок-посіпак “гнучкості”, вмінню швидко міняти тактику, якщо до цього спонукають обставини. Так, введення нової економічної політики, повчав він, слід розуміти як перехід від прямої повної ломки капіталістичного укладу економіки до методу його поступової ліквідації, перехід від штурму фортеці до її тривалої облоги. Інакше кажучи, як учив ще засновник ордену єзуїтів Ігнатій Лойола, коли ворога не можна перемогти в бійці, треба задушити його в обіймах.

Але тепер найцікавішим було те, що загребти жар добряга-вождь хоче чужими руками, оскільки “фортецю” (капіталізм) задумано здобути за допомогою її мешканців, тобто “капіталістичних елементів”. До останніх, за словами “великого гуманіста-революціонера”, належали “пси і свині вмираючої буржуазії і дрібнобуржуазної демократії, що плентається за нею”, а також “пацифісти, генерали і міщани, капіталісти і філістери, всі віруючі християни”³⁵. Господи, сплесне руками якась сердешна бабуся, а віруючих-то за що? А як же! Адже віруючі теж вороги комунізму, тому “ми з релігією боролися і боремся по-справжньому”³⁶.

Проте поки-що, задля вирішення власних проблем, необхідно заручитися підтримкою тих же “віруючих” і “псів буржуазії”. Тому підступний поводитир нових яничарів оголошує курс партії на “реформаторство”, котре, зокрема, передбачало введення вільної торгівлі, стимулювання приватної ініціативи, можливість самостійного господарювання тощо. Як не крути, проте більшовицький отаман бачив, що капіталізм потрібен для “широкого селянства і приватного капіталу, який повинен торгувати так, щоб потім задовольняти потреби селянства”³⁷.

Численній “дрібнобуржуазній масі”, передусім селянству й кустарям, давалася “передишка”, щоб вони, виходячи в своєму господарюванні зі стимулів та зацікавленості, сприяли піднесенню зруйнованої війною та більшовицькою політикою сільського господарства, після чого можна буде відновити промисловість. Таким чином, більшовики мали використати “всіх тих, хто в капіталістичному ладі зацікавлений”. Підло? Звичайно.

Адже чесними й послідовними реформаторами лєнінці ніколи не були. “Реформи, – повчав їхній “пахан”, – ... є побічний продукт революційної класової боротьби. Буржуазно-демократичні перетворення ... є побічний продукт пролетарської, тобто соціалістичної революції”³⁸. Основне ж для більшовиків - це диктатура “пролетаріату” (фактично – партійного керівництва). А “диктатура пролетаріату є запекла війна”³⁹. Тому мир з “буржуазними елементами” – то лише тимчасовий захід. Дочекавшись, коли ці “елементи” оживлять сільське господарство, промисловість і торгівлю, треба буде поступово “оволодіти” останніми і “переробити” їх на соціалістичний лад.

Проїшов лише рік від проголошення НЕПу. За цей час на практиці була доведена ефективність приватної ініціативи, завдяки якій переборена криза і налагоджена економіка. Тому в 1922 році глашатай більшовизму різко змінює платівку і починає “співати” по-новому: “Ми рік відступали. Ми повинні тепер сказати від імені партії: досить! Та мета, яка відступом ставилася, досягнута. Цей період кінчається, або скінчився”⁴⁰. Натомість висувається інша мета – “перегрупування сил” і “підготовка наступу на приватний капітал” усією “масою трудящих”.

Ніякі жертви цього “наступу” не лякають несамовитого тирана. Навпаки, “щоб зберегти хороший порядок”, він наказував “карати суворо, жорстоко”, при цьому особливо наголошував на необхідності нещадного покарання за “найменше порушення дисципліни” і підкреслював, що “за такі речі будемо розстрілювати”⁴¹. Поступово компартія перейшла до ліквідації “непманів” як класу.

Все це дуже нагадує сумну байку, в якій розповідається про доброго чоловіка, котрий, знайшовши замерзаючу змію, відігрів її на своїх грудях, а вона, одійшовши, “подякувала”, тим, що вжалила свого рятівника. Саме таку тактику свого вождя-фарисея нині реалізують його наступники. Тож і не дивно, що більшовики сьогодні зраджують Прези-

дента. Парадокс в іншому. Якщо все ж намірам Президента судити-меться збутись, комуністичні діячі першими кинуться “шукати себе в списку нагороджених”. Ми це вже проходили і пам’ятаємо, що “партия всегда там, где победа”. Так, де є “победа”, там з’являється компартія.

В історії фарисеї зарекомендували себе не тільки лицемірами, але й фанатиками, що проявляли зоологічну ненависть до інакомислячих. Хто слухав виступи більшовицьких вождів на мітингах чи з парламентських трибун, міг пересвідчитись, що сьогодні компартія є єдиною політичною силою, яка роздмухує вогонь ненависті в суспільстві. На цій ниві від більших (“центральних”) вождів не відстають менші (місцеві).

Візьмемо один з останніх номерів газети “Ленінська правда” (чи не фарисейство вже в самій назві?). Цей орган у віршованій і прозаїчній формі адресує прокльони тим, хто не з ними, хто “жирели словно саранча” і, “озверев от жажды капитала”, виступають як “гроссмейстер политического блуда”. Більшовицький рупор виплескує згустки ненависті по відношенню до “банды”, представники якої, “как к дерьму стремящиеся мухи”, стурбовані лише тим, “чтоб только больше выжрать, переварить и сбросить в туалет”⁴². Комуністичний поет і депутат Б. Олійник, який прагне набути репутації знавця Євангелія, далеко не по-християнськи анафематствує опонентів: “Так будьте ж вы прокляты ныне, и присно, и навсегда!”⁴³. Як бачимо, діячі компартії мають “хист” бути “прямими”, як свинячий хвіст.

Газетна риторика завершується на традиційній ноті – попередженням усім “перевертням” та “іудам”, що завжди будуть лише (? – І. М.) “робітник”, “хлібороб” та “інженер”, і “их ответ предельно будет точен на каждый ваш предательский маневр”. Яким може бути цей “ответ”, недавно, посинівши від злості, мені популярно розтлумачувала одна захисниця Леніна: “Якби я мала автомат, то перестріляла б усіх демократів!” А далі понеслися крики про те, куди демократи “завели” тощо. Доки ж автомата в неї немає, співбесідниця “плювала” на всіх.

І то добре, що, начитавшись червоної преси, вона обмежується “плюванням”. Правда, на це можна зауважити: “Казала Настя, як удасться!” Але більш, ніж сумним є факт напівфашистського способу мислення, до якого схиляється жінка, що має давати кохання й життя. Натомість бачимо несамовите відкидання і моралі, і її духовно-релігійних основ...

Пророцуючи в масовій свідомості грона класової чи масової ненависті, більшовицькі лідери мали б пам’ятати, що послужний список минулих і нинішніх гріхів цієї партії не має собі рівного. Чи ж не їх, “начитаних” апаратників, які і в теорії не пішли далі “томів” свого ідола, мав на увазі Христос, коли пророкував: “Горе, вам книжники та фарисеї, лицеміри, що подібні до гробів побілених, які гарними зверху здаються, а всередині повні трупних кісток та всякої нечистоти! Так і ви,-

назовні здається людям за праведних, а всередині повні лицемірства та беззаконня!” (Мт. 23, 27-28).

Отже, чи варто кидати блискавки в наелектризовану атмосферу, коли достатньо маленької іскри, щоб стався вибух?! Невже тоді вожді зможуть заховатися за змученими спинами рядових партійців? Чи, може, сподіваються, що їм допоможуть Ленін, який “такой молодой”, або “юний октябрь”, який знову “впереді”?

“Не можна двічі вступити в ту ж саму річку”, – говорив ще в античні часи Геракліт із Ефесу ⁴⁴. Не можна й імперію розбудувати повторно. Як і прагнути віднайти соціалізм із “людським обличчям”. Практика такого будівництва на всіх континентах (окрім Антарктиди) довела, що соціалізм може мати лише звірчаний оскал. Ось чому сьогодні так важливі пильність та протидія намірам новоявлених фарисеїв змусити не тільки нас, але й наших дітей шукати вчорашню воду. Не забуваймо, що та вода - кривавого кольору.

З в о р о т н и й з в ’ я з о к

2.4. НЕ ТІЛЬКИ В ЄВАНГЕЛІЯХ ⁴⁵

Досить складні метаморфози в суспільному розвитку може побачити сьогодні сучасник. Лицемірство і святенництво, підступність і обман з боку тих, хто найбільше кричить про свою відданість “справі визволення пролетаріату”, стали звичним явищем. Бо коли за велику справу беруться люди без віри, совісті й честі, вони нагадують деяких персонажів тих історій, про які людство почуло у VIII столітті від заснування Риму...

Автор цих рядків дуже вдячний за щирий відгук на його попередню публікацію з приводу “фарисейства” комуністичних лідерів, який надійшов від читачки Ж. Гендельман ⁴⁶. Висловлені в ньому коректні зауваження з приводу побічного питання – оцінки власне фарисейства як релігійно-політичного явища – слухні, хоча й викликані тим, що обмеженість рамками газетної публікації не дала змоги авторові розглянути це питання більш ґрунтовно. Тож спробуємо тепер дати окреме роз’яснення.

Фарисейство – явище, без сумніву, неоднозначне, тому в статті ніде не сказано, що абсолютно “всіх” його представників слід поставити на одну дошку. Так, вчені фарисеї справді зробили чималий внесок у розвиток іудейської традиції, її захист від поглинання іншими релігіями. Вважають, що вже слово “фарисей” у перекладі з арамейського “перішайя” чи давньоєврейського “перушім” означає “той, хто відокремлений”. І тут мається на увазі передусім практика релігійної чистоти при виконанні Закону.

Характеристики фарисеїв як людей високоосвічених, подаються в творах знаменитого єврейського історика Іосифа Флавія (I ст. н.е.)⁴⁷. Вірно і те, що свого вищого рівня розвитку фарисейство досягло в етичному вченні Гіллелія (I ст. до н.е.). В той же час вільне тлумачення гіллелітами Мойсейового Закону часто перетворювало його на мертву літеру, і він ставав неможливим для виконання. Фарисеям не вистачило ні новаторської сміливості, ні фактичної влади, щоб відкрито і прямо відмінити яке-небудь положення Закону, що не відповідало новим реаліям. Натомість вони часом так “задирали носа”, що його, здавалося, й кочергою не дістанеш.

Ось чому Христос піддавав критиці подібний формалізм, який нагадував вставляння до старого одягу “латки з сукна сирового” чи вливання “вина молодого в старі бурдюки” (Мт. 9, 16-17). Одночасно Ісус засуджував прояви лицемірства в середовищі фарисеїв, що, до речі, робить і Талмуд.

Та справа не тільки в релігійних оцінках. Напередодні народження Ісуса фарисейство розділилося на два напрямки, в результаті чого поряд з гіллелітами постала школа члена синедріону Шамаї, яка міцно трималася літери Закону і не сприймала його вільного тлумачення. Саме шамаїти створили політичні партії зелотів та сікаріїв, що відзначалися своїми крайнощами під час антиримського повстання в 66-73 рр. н.е. Захопивши владу, вони встановили в Єрусалимі терористичне правління, що супроводжувалося неодноразовою різнею їх ідейних суперників. Своїм безприкладним фанатизмом і безкомпромісністю ці суворі ревнителі Закону довели Іудею до повної поразки і знекровлення у війні з римлянами. Ось так і виходить, що хороша пава, та погана слава...

Тож не дивно, що в історії фарисеї залишили по собі не стільки добру пам'ять, скільки осуд. І вони - не виключення. Адже, наприклад, і серед хрестоносців були прекрасні поети-трубадури, співці “дами серця”, захисники вдів, проте пізніше хрестоносці стали сприйматися насамперед як безжалісні завойовники, оскільки остання риса покривала інші.

Нарешті, в компартії теж було чимало чесних механізаторів та шахтарів (обдурених облудною ідеологією), проте явище комунізму уособлюють не вони, а жорстокий геноцид проти власного народу, який чинили Ленін, Сталін та їхні поплічники, котрі користувалися реальною владою.

Все це (а не тільки Євангелія) і дало підстави автору провести історичну паралель між лицемірством комуністичної верхівки та ідейно-практичними крайнощами (а не загальним проявом) фарисейства. І це не кидає тінь на іудейську традицію в цілому. Чого не можна сказати про комунізм, де всі аспекти порочного вчення співзвучні ще порочнішій практиці.

*“... Ті... день проклинають, що
Лефіафана готові збудити!”
(Іов. 3, 8)*

2.5. ДІАЛОГ З ... ЛЕВІАФАНОМ? ⁴⁸

Чудеса траплялися завжди. Проте раніше їх сприймали з благоговінням, оскільки вірили, що кожне чудо позначене “перстом” Божим. Сьогодні про це відомо не всім, тому іноді чудо може викликати стан, близький до шокового. Чи не на такий результат претендує стаття лідера комуністів України П. Симоненка “Комуністи і віруючі: діалог і партнерство заради утвердження соціальної справедливості”, надрукована в газеті “Голос України” (№ 78 за ц. р.) ⁴⁹?

Читач одразу ж помітить, що в статті не бракує високих фраз та емоційних відступів. Але основне в ній – настійні заклики до церкви стати в одну шеренгу з “політичними формуваннями лівої орієнтації”. Стати задля того, щоб спільно боротися за інтереси “злидарів” та водночас допомогти церкві “посилити свій вплив”. Оце справді чудо! Якщо вже більшовики ладні кинутися в обійми свого одвічного ворога, то або їх справи справді кепські, або світ перевернувся. З яким же політичним капіталом вони шукають таких обіймів?

На перший погляд, маємо всі ознаки “перебудови” компартії, яка, бачте, “нерідко” може виявляти “величезну здатність і потяг до самоочищення” (правда, раніше це здійснювалося через моря крові і ріки сліз безневинних жертв). “Товарищ” Симоненко навіть погоджується, що “побудоване тоді суспільство не може бути визнаним за найдосконаліше” (пошуки “досконалості”, мовляв, ще попереду!). Автор також констатував “богоборчий характер тодішньої влади”. Але при цьому поспішив зауважити, що тертя між владою і церквою були зумовлені “антибільшовицькими акціями Російської (взагалі-то офіційно – Руської – І. М.) Православної Церкви” та активною протидією православ’я “утвердженню лівих ідей” (а ми, грішні, й не здогадувалися, що ідеї теж бувають “лівими”!).

Віriamo, що в “Короткому курсі історії ВКП(б)” так і написано. В дійсності ж церква нічим (хіба що фактом свого існування) не давала більшовикам підстав для блюзнірства й безчинств. Проте одразу ж після жовтневого перевороту ленінська “гвардія” (“кто был ничем” і знав єдине, “что Бога нет”) знайшла собі відраду. Її ординці почали самочинно викидати на вулицю й спалювати ікони, чинити глум над мощами святих, закривати та руйнувати храми.

Ось одна з численних вказівок вождя, адресована 12 березня 1922 року В. Молотову: “Негайно пошліть від імені Цека шифровану телеграму всім губкомам про те, щоб делегати на партійний з’їзд при-

везли з собою якнай докладніші дані і матеріали про наявні в церквах і монастирях цінності і про хід робіт по вилученню їх”⁵⁰.

Війна проти “мракобісництва у вигляді релігійних вірувань” набирала все нових обертів. За вказівкою Леніна тисячі священнослужителів були заслани, кинуті до в’язниць або розстріляні без суду і слідства. Пізніше серед них виявився й титан думки, священник, учений і богослов Павло Флоренський (1882-1943). Сотні вчених-віруючих (у тому числі видатні філософи з Києва М. Бердяєв та С. Булгаков) вислані за кордон.

Сьогодні комуністичні лідери воліють не згадувати про ті вражаючі методи “перевиховання”, які застосувалися по відношенню до віруючих. Так, лише на підставі належності до духовенства священників призначали на особливо тяжкі роботи чи змушували ... чистити відхожі місця! А один з партійних пленумів навіть ставив питання про перенесення вихідного з “церковного” дня – неділі – на інший, констатуючи при цьому: “Якщо комуністи намітають понеділок або середу, це принципово нічим не відрізняється від перенесення на п’ятницю або суботу”.

Висловлений патріархом Тихоном (1917-1925) протест став підставою для його арешту і притягнення до суду. Старого чоловіка було зломлено, а його спадкоємця, митрополита Петра (1925), заслано й розстріляно. Лише третій глава церкви, Сергій (1925-1927 – заступник патріарха, 1927-1943 – місцеблюститель патріаршого престолу, 1943-1944 – патріарх), після його арешту сталінськими опричниками, в 1927 році “погодився”, що більшовицька влада ... теж “від Бога”. Мабуть, малося на увазі, що ця влада дана пастві як випробування – хто його витримає, тому не страшні й пекельні муки.

Незважаючи на це, сьогоднішній лідер комуністів радить церкві спільно “побудувати суспільство, яке б розвивалося на засадах соціальної справедливості”. Тобто, щоб повернути ті дні, коли чи не на кожному з’їзді (незважаючи на “успіхи”) ставилося завдання – “покінчити з занедбаністю антирелігійної роботи”. Щоб знову стати свідками численних пленумів, нарад, бюро, котрі розробляли “заходи”, приймали “тези”, затверджували “резолюції”, розсилали “директиви”, що містили вказівки “відколоти від церкви широкі робітничі і селянські маси”.

Цікава річ – марксистська “діалектика”! Серед “досягнень” компартії – розкол Руської православної церкви (20-і роки), ліквідація Української автокефальної (1930) та греко-католицької (1946) церков. Тисячі віруючих-баптистів, п’ятидесятників, адвентистів та багато інших були перетворені на “в’язнів совісті”. А решта позбавлялась культових споруд. Так, із 77 тисяч православних храмів, наявних в Російській імперії на 1917 рік, напередодні “перебудови” вже на території Союзу залишалось менше 7 тисяч, а з однієї тисячі монастирів – лише

16. Опис усієї трагедії церкви міг би скласти не один том. І все це називається “соціальною справедливістю” по-комуністичному!

Проте подібні факти не заважають П. Симоненку “щиро” обурюватись: “Хто вправі сьогодні картати Компартію України за гріхи її попередників-ренегатів..?”. З цим можна було б частково погодитися, якби серед “ренегатів” було названо “світил” комуністичного пантеону – Леніна та Сталіна. Або якби нинішня компартія України, котра оголосила себе однією із спадкоємиць КПРС, наважилася вибачитись перед народом за злочини своєї “альма-матер”, потребу чого усвідомлюють навіть діти.

Адже “богоборчий” характер колишньої влади не був зумовлений “часом”, як дехто стверджує, і був породжений не лише особистою ненавистю до релігії Леніна – безбожника з 16 років. Причина – в світоглядних принципах марксизму-ленінізму, про які на черговому з’їзді компартії П. Симоненко говорив: “У марксизмі-ленінізмі ми шукаємо ... найбільш ефективну методологію пізнання, ключ до наукового пошуку шляхів розв’язання проблем, що їх висуває життя”⁵¹. Те ж саме зафіксовано у прийнятій на з’їзді програмі.

Творець цієї “методології”, К. Маркс, ще в 1844 році проголосив одну з цинічних догм: “Релігія є опіум народу”⁵². В 1909 році Ленін, який в теорії був лише тлумачем свого вчителя, підкреслить, що цей вислів Маркса “є наріжний камінь усього світогляду марксизму в питанні про релігію”. Хоча, зачекайте, юрист-самоучка ще до того здійснив власне “досягнення”, оголосивши, що “релігія – рід духовної сивухи”⁵³. І якщо Маркс мав на меті “скасування релігії”, то його послідовник - “зруйнування релігійних вірувань”.

Свого часу більшовицький вождь однозначно сформулював світоглядні основи компартії: “Марксизм – це матеріалізм. Як такий він ... нещадно ворожий релігії”. Тож “ми повинні боротися з релігією. Це – азбука всього матеріалізму і, отже, марксизму”⁵⁴.

У своїх невеличких, але численних і злих статтях “цілитель від опіуму” задовго до комуністичної ери вимагав розгорнути рішучу боротьбу з “релігійним туманом”, “релігійними забобонами”, “з тим ворогом культури й прогресу, який тримається тисячоліттями (тобто з релігією)...”⁵⁵. І в цій боротьбі були задіяні всі засоби. “Партійними” повинні були стати навіть письменники. “Виховуючи” в подібному дусі О. Горького, його сусіда по Капрі писав: “Всяка релігійна ідея, всяка ідея про всякого боженьку, всяке кокетування навіть з боженькою є найневимовніша мерзота ... найбільш огидна “зараза”⁵⁶.

Дуже дивно, але сьогодні ленінець П. Симоненко зазначає, що “ми (комуністи – І. М.) знаходимо безліч прикладів поєднання комуністичної ідеї з наріжними положеннями християнства”! Тут ясно й кобилі, що прирівняти марксизм до релігії – це все рівно, що “прирівняти” горбатого до стіни. До того ж, невже Симоненко забув настанову Леніна про те, що всі релігії та церкви – це “органи буржуазної реак-

ції”? Чи він не пам’ятає суворої критики вождем великого письменника Л. Толстого за “проповідь однієї з наймерзенніших речей, які тільки є на світі, а саме: релігії”?⁵⁷

Судячи з усього, П. Симоненко твори Леніна вивчає. Але, захопившись ідеєю-“фікс”, демонструє новий “шедевр”. Компартія, заявляє він, виступає за те, щоб держава “передала хоча б частину грошей, асигнованих на соціальне забезпечення, церкві”, яка, додає далі, зможе “використати їх за призначенням, а не вибудовуватиме дачі і роз’їжджатиме на “мерседесах”.

На це можна б було зауважити, що взагалі-то на “мерседесах” роз’їжджають окремі люди (хоча б і віруючі), а не організації та церкви. І якщо мерседес не поцуплений у когось, ніякого криміналу тут немає. Але більше заінтригувала ідея “спокусити” (купити) церкву. От тільки якій із 67 нині діючих в Україні конфесій має надійти “гуманітарна” допомога? І за яким принципом її розподіляти? Чи уявляє собі П. Симоненко, до яких наслідків це може спричинити?

“Не спокушуй Господа, Бога твого!” – сказано в Писанні (Мт. 4, 7). Звичайно, Біблія для безбожників – не авторитет. Проте народний депутат, керівник найбільшої парламентської фракції П. Симоненко мусив би пам’ятати, що в ст. 5 Закону України “Про свободу совісті і релігійні організації” говориться: “Держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії”⁵⁸.

Це тим більш не зрозуміло, що компартія, за словами автора, теж підтримує принцип відокремлення церкви від держави, а в усьому цивілізованому світі “відокремлення” включає і припинення “передачі” державних коштів церкві. Якщо ж раптом комуністам і “закони не писані”, порадимо звернутися до їх найвищого “арбітру”, який писав (хоча і не без лицемірства): “Не повинно бути ніякої видачі державної церкві, ніякої видачі державних сум церковним і релігійним громадам, які повинні стати цілком вільними, незалежними від влади союзами громадян-однодумців”⁵⁹.

Так, сьогодні церква, як і все суспільство, стикається з масою проблем. Це – і церковний розкол, і боротьба за культові споруди. Але як не бути розколові, коли в церковні справи протизаконно втручаються політики, значною мірою з числа колишньої партноменклатури, що сьогодні також “спеціалізується” у блокуванні курсу на реформи? Або, де знайти необхідні храми, коли свого часу понад 90 їх відсотків більшовики поруйнували, а решту передавали від церкви до церкви?

І все ж церковне життя відроджується. Лише за останні три роки кількість релігійних громад в Україні зросла на 3,5 тисячі і складає 16,5 тисяч – набагато більше, ніж це було в усьому Союзі. Народ повертається до своїх духовних витоків. Тож заява шановного автора, що нині церкву загнали “в стан, у якому вона не була за найгірших

часів”, м'яко кажучи, неадекватно відображає дійсність і не здатна виправдати “історичний” досвід компартії. Гірших часів, ніж за того до-свіду, церква не переживала.

Що ж змушує комуністів так хвилюватися за церкву сьогодні? Чи не зростання її рядів? Може, тут прихована більшовицька “стратегія”? Виступаючи на нараді партпрацівників (пленумі ЦК і ЦКК), за тиждень до публікації своєї статті, П. Симоненко зазначав: “Уважно вивчаючи праці В.І. Леніна, можна почерпнути для нас, сьогоднішніх комуністів, уроки того, як більшовики в тих умовах ... привели народ до пере-моги”⁶⁰.

А Ленін, як відомо, вважав, що маси віруючих насамперед слід залучити до “класової боротьби”, під час якої вони й позбудуться “релігійного дурману”. Компартія, підкреслював “великий стратег”, “звільняє робітника від віри в загробне життя тим, що згуртовує його, для боротьби за краще земне життя”⁶¹. Як партія “звільняє” від віри, ми бачили. Не будемо також серйозно сприймати розмови про “краще життя”. Безперечною істиною є те, що за більшовиків діяв принцип: чим більше соціалізму, тим менше релігії.

І ось тепер зі старим вантажем компартія пропонує своєму конку-рентові співпрацю. Парадоксальність ситуації можна змодельовати так: “Давай, несвідомий, візьмемось за руки і будемо боротися за мою ідею, щоб від твоєї не залишилося й сліду!”. Тобто, один хоче “дружи-ти” з іншим. Але, оскільки у першого прихований камінь за пазухою, є побоювання, що невдовзі другого взагалі можна не дорахуватись. Хіба в період “комуністичного будівництва” не існувала загроза придушення релігійного життя і руйнації церкви? І все тому, що компартія завжди дивилася на церкву, як кіт на сало.

Спроби ж П. Симоненка посилатись на представників “теології визволення” в Латинській Америці, які вбачають у комунізмі не лише зло, не враховують ні відповідної заокеанської ситуації, ні того, що “теологія визволення” розглядається як єретизм і не є авторитетом для канонічних церков. Тому не переконлива заява автора про те, що “ве-ликі будівельні блоки марксистської теорії цілком вписуються в хри-стіянський революціонізм”. Адже крав марксизм у релігії, а не навпаки.

Згадуваний С. Булгаков відзначав, що марксизму властиві “бага-то рис релігійного вчення і, хоча він у принципі заперечує релігію як буржуазну “ідеологію”, проте відомими своїми сторонами сам є без-сумнівним сурогатом релігії”⁶². Тобто, справжнім опіумом? Тут є свої “молитви”, “ікони”, “святі”, “мощі” і навіть своя “трійця” (вірніше, три “вічно живі” мертвяки). І це здатне ввести в оману...

Свого часу під впливом марксизму перебували навіть С. Булга-ков (1871-1944) і М. Бердяєв (1874-1948). Але, з жахом усвідомивши суть цього вчення, вони знайшли справжню духовність на позиціях іде-алізму і релігії. Пізніше М.Бердяєв залишив нащадками як попере-дження свою книгу “Про витоки і зміст російського комунізму”, де він

дійшов висновку, що “комунізм є з’явленням чудовиська ЛЕВІАФАНА, який на все накладає лапи”⁶³. Це уособлення примітивного хаосу, що здатний “поглинати Сонце”, турбувало багатьох філософів, які міркували над риторичним питанням – що може бути спільного у Христа і Антихриста⁶⁴. Там – любов, святість, вічність, тут же – самі бачите...

І все ж шлях до прощення не закритий нікому. Звичайно, якщо він цього потребує. Гірко кається блудний син – і люблячий батько пригортає його до своїх грудей (Лк. 15, 11-32). Церква теж молиться за всіх – і за “злидарів”, і за комуністів, і за решту грішників. Та щоб бути з нею разом, слід викинути камінь з-за пазухи. Бо “коли не покаєтесь, то загинете всі...” (Лк. 13, 5).

Від комуністів, мабуть, марно сподіватися покаяння. Але в ім’я діалогу треба навчитись хоча б поважати віру. Тож сьогодні комуністи мають унікальну нагоду – відмовитись від Леніна і його спадщини! Правда, можна й не відмовлятися. Проте, тоді хоч посипай свою голову попелом до нового пришествя – віруючі не зрозуміють тебе.

**Повертаючись до
надрукованого**

2.6. ДЕЩО ПРОСТИШЕ...⁶⁵

**(Відповідь Петру Симоненку – першому секретареві
ЦК Компартії України)**

Часом автору, задля загального блага, доводиться виклад складної теми подавати в доступній для читача формі. А коли хтось усе-таки не зрозуміє? Тоді кожному читачеві не відмовимо в увазі і ще популярніше розтлумачимо те, що саме по собі вже є популяризацією. Тобто, в ім’я гуманності й порозуміння не гріх “розжувати і в рот покласти”.

Наша попередня публікація “Діалог з ... Левіафаном?” зустріла “теплий”, тобто дивний відгук від лідера комуністів України П. Симоненка, поданий під назвою “Діалог із... фарисеєм?”⁶⁶. У назву введене лише одне нове слово, але це не свідчить про схожість змісту двох статей. Зокрема, в першій висловлювався сумнів щодо можливості творчих дружніх контактів між більшовизмом і знищеною ним колись церквою. Бо який же може бути діалог між відданими Богові і безбожним страховиськом Левіафаном, яке уособлює комуністичну ідею?!

Та П. Симоненко, мабуть, не зрозумів (з ним таке трапляється), до чого тут Левіафан. Тому в своїй статті поставив під сумнів можливість діалогу між ... І. Мозговим і компартією! Господи! Та я ж ніколи

не претендував на таку “честь”! Бо розумів, що компартія звикла вести діалог з інаковірцями лише на бюро та в ГУТАБах. Проте “товарищ” Симоненко не знав, що я це знаю, тому й приписав мені те велике бажання, до якого я насправді не прагнув.

Все це й спонукало нас популярніше пояснити опонентові суть справи та допомогти йому відокремити зерно від половини. Отже, ми не проти діалогу компартії з церквою. Навіть були б раді, якби багатостраждальна церква набула ще одного друга.

Але для цього навряд чи варто зводити проблему до особистостей, які, тим більше, не претендують на таку роль. Питання, наскільки хто хороший, може, й актуальне за певних умов, але в даній ситуації - що п'яте колесо до воза. Ради Бога! Та щоб реабілітувати злочинну комуністичну ідею, виправдати безглуздість цілої епохи, яка забрала мільйони людських життів, не один чоловік згодився б прийняти на себе навіть чужі гріхи. Аби лише можна було воскресити безневинно загублених...

Тому зауваження опонента на нашу адресу, що, мовляв, “критикові не варто по-фарисейськи переконувати інших у своїх достоїнствах і водночас у недоліках”, цікаве, але безпідставне. Адже в попередній статті автор цих рядків не обмовився про себе й словом. Навпаки, подавав матеріал, 90 відсотків якого становили аргументи й факти, що відображають антицерковну позицію КПРС та її засновника.

Натомість опонент, замовчуючи основний зміст статті та її аргументацію, своїми “компліментами” на адресу автора вводить читача в оману. Проте не вірю, що це зроблено несвідомо. Тут є й наша “вина”. Наводячи ленінські (а не свої) ідеї, на які опиралася релігійноненависницька ідеологія КПРС, ми в кінці кожної з них подавали аббревіатуру “ПЗТ”, потім - том, сторінку⁶⁷. Бо, сподівалися, кожен читач знає, що дана загальноприйнята аббревіатура означає “Повне зібрання творів” Леніна, а не когось іншого. А воно виявилось, що депутатові за бурхливою громадсько-політичною діяльністю можна й не знайти часу, щоб осягнути, що означає те кляте “ПЗТ”. Здається, опонентові від сприйняття цієї аббревіатури стало ясно, як у льоху під діркою.

Мабуть, саме цим можна пояснити той факт, що опонент приписав ленінські думки мені. Правда, потім цей засіб йому сподобався, тож надалі автор цих рядків засуджується за те, що він, мовляв, “палко захищає” тих, хто роз'їжджає на мерседесах, куплених на гроші, виділені для благодійницьких цілей. Очевидно, опонент “не помітив”, що така думка в моїй статті відсутня. Не писав про це й Ленін, з яким П. Симоненко, здається, ладен сплутати мене. До речі, ми не брали на себе сміливості ототожнювати опонента з Марксом чи Леніним. Вважаємо, це рано робити. Тож, скажете, подібні засоби “критики” пояснюються незнанням того, “что такое хорошо и что такое плохо”?

Навряд. Думаю, все це через миттєву неухважність. Бо, взагалі, П. Симоненко - чоловік спостережливий і готовий за кожну похибку

періщити “неприятеля” з таким собі комсомольським запалом (що, звичайно, з роками минає). Адже зумів він “помітити” “відсутність” у нас фахових знань, бо, мовляв, “не знати, що Руська Православна Церква в часи патріарха Тихона (Белавіна) звалася Російською, фахівцеві просто соромно”. Правда, спосіб цитування, до якого вдався П. Симоненко, передбачав уживання саме сучасної назви церкви.

Що ж, мабуть, деякі парламентські фракції дійсно стикаються з проблемою недостатнього інформаційного забезпечення. Інакше лідер однієї з них не написав би, що сьогодні компартія ідейно оновилася, стала, бачте, хорошою, тому заслуговує на дружбу з церквою. Але, можливо, він просто “не знав”, що компартія не переглянула жодної зі своїх світоглядних ідей, не відкинула жодної роботи чи навіть цитати Леніна, не засудила його богоборчої позиції. На жаль, колеги теж не підказали цього П. Симоненку. Отож, оголошені зміни насправді не мали місця, тому вони не зафіксовані в жодному документі.

Інформаційним збоєм можна пояснити й те, що, мовляв, компартія та церква мають спільну мету. Адже сам опонент міг не здогадуватись, що церква - це особливий соціальний інститут, який “діє в світі”, але сам “не від світу цього”. І його не можна зрозуміти, застосовуючи лише прості політичні мірки та штампи марксизму.

Хоча, можливо, лідерові компартії й не варто забивати свою голову такими тонкощами. Для чого йому знати відмінність між “єретичністю” та “канонічністю”? Тут важливо витримати стратегічний курс – “Бога нет”!

А щоб церква все ж дружила з нами, пообіцяємо забезпечити фінансування її діяльності. Правда, тепер П. Симоненко зауважує, що мова йшла про діяльність соціальну, а не релігійну. “Конкретизацію” можна пояснити лише неусвідомленням того факту, що Закон (нагадаємо, Ленін теж) забороняє фінансувати – наголошуємо! – **будь-яку** діяльність церкви. Адже спробуй, не втручаючись протизаконно у внутрішні справи церкви, провести межу між різними формами її служіння на Землі.

І все ж опонент виявляє принциповість у питаннях релігії, гнівно картаючи “фарисеїв”. Особливе обурення в нього викликає факт, коли хтось раніше вірив облудній комуністичній ідеї, а тепер – ні, не вірить. Так не можна! Якщо раз повірив, то вір завжди! Звичайно, така постановка питання нагадує ситуацію, коли, приміром, Марусин чоловік із якогось часу спить із Ганною, проте вимагає від Марусі й надалі вірити, що він кохає саме її, а не Ганну. Козак – орел, він знявся та й полинув. А Симоненко, наївний, сподівається, що козак одвічно сидітиме на одному місці, як пень.

Не менш цікавою буде ситуація з партією. Навіть, коли виявиться, що у вищих ешелонах КПРС ніколи не було ні розуму, ні честі, ні совісті – однак слід вірити, що вони були. Бо партія сповідує найкраще вчення (правда, така думка лише творців та пропагандистів цього

творців вчення). У всякому разі, якщо партія дозволяла керувати державою “педагогам” із заочною освітою, набутою під час роботи в одному з ЦК на схилі років (Черненко), чи неукам, витуреним навіть із семінарії (Сталін), вона дійсно “найрозумніша”.

А все тому, що потім цих неуків вона величала “великими вченими”, “письменниками”, “хліборобами” тощо. Бо вірила їм. Ось чому П. Симоненко так високо цінує віру (може, закохався в неї, як чорт у суху вербу?). Чи не тому він вважає, що, наприклад, ступінь кандидата філософських наук надавався тим, кому компартія “повірила” (мабуть за те, що вони вірили їй). Тобто, якщо віра, то взаємна.

Звичайно, з цього приводу можна зауважити, що опонент демонструє таку обізнаність у питанні здобуття вченого ступеня, як ми – у володінні китайською мовою (що там грішити, більшість із нас не знає жодного ієрогліфа, правда, ми й не висловлюємо міркувань щодо них). Хочеться також пояснити опонентові, що означений ступінь присуджується не на маразматичному партійному бюро, а на засіданні Спеціалізованої вченої ради, де збираються люди іншої кваліфікації й керуються іншими принципами та критеріями. Нарешті, слід нагадати, що не в компетенції партійного секретаря давати оцінку підготовці вченого, тим більш в тій галузі, яка для секретаря – “терра інкогніта”.

Все це так, проте ми цінуємо настійне прагнення опонента до пізнання. Адже якщо людина береться розкрити незрозумілу їй тему, то, мабуть, хоче її зрозуміти! Правда, нас вражає “сила” марксистської “методології”, яка дозволяє обстоювати навіть нісенітницю, на зразок: “Вода є вода, тому що вона не вода”. Це дійсно “вражає”. Тим більше, що подібний хід думок суперечить елементарним законам логіки.

Тож, прагнучи допомогти компартії перебороти суперечність між теорією й практикою, ми повторюємо, що для цього їй достатньо відмовитись від Леніна та його атеїстичної спадщини. Адже на сьогодні логічна ситуація така: а) Ленін виявляє зоологічну ненависть до релігії; б) П. Симоненко клянеться у вірності ідеям Леніна до останнього подиху; в) Симоненко не приховує того, що компартія хоче покохати церкву.

Проте з позиції здорового глузду тут – нонсенс. Справді, якщо Симоненко – ленінець, тоді він – непримиренний ворог релігійного “опіуму” та його “носіїв”. Якщо ж він хоче бачити в церкві “природного союзника” компартії, то або Симоненко зраджує Леніна й партію, або виявляє нещирість стосовно церкви. Бо не можна в одному суб’єктові одночасно вбачати і друга, і ворога. Як не можна одночасно служити Богові й “Мамоні”.

А ось коли б партія “ветеранів двох світових” затаврувала безбожника Леніна, я б перший повірив, що ця партія і церква можуть бути “близнець-братя”. У всякому разі, логіка мислення тоді не порушуватиметься: а) Ленін ненавидить релігію; б) Симоненко засуджує Леніна; в) ніщо не заважає Симоненку прагнути до порозуміння чи навіть союзу з релігією та церквою.

Правда, щоб союз склався “по любови”, потрібне також публічне покаяння. За гріхи компартії перед Богом і людьми. То чому ж комуністи не каються? Мабуть, не знають, що це необхідно. Не знають, що винний чи його повноважний представник має вибачитись перед ображеним. І лише після цього простягати раніше ображеному руку дружби. Тим більше, каяття не буде марним. Адже стосовно тих, хто перебуває в стані гріха через його незнання, вже давно здійснене клопотання Сином Божим, який прохав: “Отче, відпусти їм, - бо не знають, що чинять вони!” (Лк. 23, 43).

Подібні ідеї з побажаннями дійсного оновлення компартії ми викладали й раніше. Але нас не зрозуміли. Сподіваємось, тепер розуміння прийде, бо подальше спрощення проблеми просто неможливе.

Хоча швидше за все, таке розуміння не настане. Але це не допоможе компартії зупинити процес духовного відродження нації. Бо, як кажуть на Сході, “собака гавкає, а караван іде”.

*“Всякий боженька є труполозтво”
(В.І.Ленін)⁶⁸*

2.7. АПОЛОГІЯ ... “ОПІУМУ”?⁶⁹

Давно мав намір відгукнутися на статтю П. Симоненка “Комуністи про церкву та її роль у житті сучасної України”, надруковану в газеті “Голос України” (№ 94 за ц. р.)⁷⁰. Але важко було змусити себе до цього. Бо, чесно кажучи, рідко доводиться зустрічати “опус”, настільки низькопробний у науково-теоретичному відношенні. Отже, не стільки позиція науковця, скільки обов’язок громадянина спонукав узятися за перо. Бо названа стаття надто вже образлива для наших співвітчизників. А водночас вона є свідченням правового нігілізму автора.

Правда, мушу зазначити, мене охоплював глибокий сумнів, що подібна абракадабра була написана “керівником фракції Комуністичної партії, секретарем ЦК Компартії України”. Думаю, як не фахівець із даної проблеми, П. Симоненко навряд чи став би витратити стільки дорогоцінного часу на її вивчення та висвітлення. Тут відчувається стиль хоч і сумнівного, але все-таки фахівця. Проте, оскільки П. Симоненко знову мав необачність поставити під “релігієзнавчою” статтею свій підпис, нам нічого не залишається, як погодитися саме з його авторством.

Але ж тоді залишається тільки схопитися за голову, бо більше половини статті Симоненка присвячено обґрунтуванню побічної ідеї, за якою в “протистоянні католицизму (плюс протестантизму – І. М.) і православ’я ... глибинні витoki сьогоднішніх політичних суперечностей на європейському континенті”! Тобто саме в конфесійних розходженнях і

вбачаються причини протиборства Заходу і Сходу. Це щось нове в марксизмі. Правда, як тут не згадати слова з пісні: “Что-то с памятью моей стало...”

Бо й справді, спочатку автор критикує американського професора С. Хантінгтона, який “вигадав цілу теорію про непримиренну ворожість католицьких і православних громад”, а потім “перепльовує” свого опонента і заявляє, що “католицька загроза несе небезпеку для всього православного геокультурного простору”, що “приїзд Папи в Україну сьогодні просто неприпустимий”, що “приєднання до Європи” ... означає неминуче і катастрофічне за своїми наслідками посилення католицизму в Україні” і т.п. Автор-безбожник, здається, несподівано відчув шалений потяг до православ'я, яке він навіть визнає “духовною основою української нації”.

Коли вже секретар компартії відкрито оголошує себе апологетом православ'я - це справді сенсація. А якщо при цьому відстоюються позиції тільки однієї “Української православної церкви” (УПЦ), як церкви єдино “канонічної”, і на неї покладаються всі надії в справі захисту українського народу (мовою якого Симоненко, правда, говорить тільки у випадку крайньої необхідності), може закрастися думка: а чи не неофіт-парафіянин УПЦ перед нами?

Звичайно, П. Симоненко може міркувати з релігійних питань, і міркувати як мінімум у чотирьох площинах – як дослідник, як громадянин, як депутат і як член своєї партії. Це його право, але всі ці підходи не слід змішувати, бо тоді виходить те, що вийшло.

По-перше, автору, як досліднику, не завадило б почитати елементарний підручник з релігієзнавства, поцікавитися історією православ'я і католицизму, ознайомитися з конфесійною картою та сучасними орієнтаціями основних течій у християнстві. Цікаво, хто йому підсунув таку “свиню”, щоб він підписався під матеріалом, який настільки дискредитує його і очолювану ним компартію? Адже головна ідея автора – абсолютна нісенітниця, і це може підтвердити будь-який фахівець (окрім тих, що готують секретареві подібні матеріали).

Що б ми не говорили, але католицизм зіграв видатну роль в історії людства і становленні розвинутої європейської цивілізації. Цінність випестуваного ним Відродження визнають навіть атеїсти. Сьогодні Папа римський є, мабуть, найавторитетнішою людиною і політиком на планеті, а Симоненко “так” про нього!.. Протистояння ж греко-католицизму і православ'я – це наша трагедія і непорозуміння минулого, яке не слід переносити в сьогодення, тим більше, що Українська греко-католицька церква (УГКЦ) – справді національна церква, яка має величезні заслуги в збереженні української мови й культури.

І марно автор не вірить Президентові, що в нас 5 млн. католиків. Адже до останніх за догматами та віровченням належать і греко-католики (тоді як з точки зору культу вони репрезентують церкву схід-

ного обряду). П. Симоненку не подобається, що УГКЦ пов'язана з Римом. Але ж УПЦ теж пов'язана з зарубіжним центром. Різниця в тому, що УГКЦ служить своєму народу, а УПЦ – сусідньому.

Я розумію, що Симоненко хоче розіграти православну карту, щоб підвести конфесійну основу під жаданий для нього союз України з Росією, і разом з Азією протиставити нас Європі. Правда, тільки від необізнаності можна назвати УПЦ “вітчизняною” церквою, бо насправді вона входить до структури “Руської” православної церкви (РПЦ) і, на жаль, зусиллями своїх вищих ієрархів часом займає не зовсім патріотичні позиції.

“Самостійність” УПЦ – гола фікція, вона не означає навіть автономії. Цим заходом керівництво РПЦ протидіяло прагненню українців мати свою автокефалію. Тому в Статуті про управління УПЦ чітко визнається, що вона “складає частину Московського патріархату” (р. 1, ст. 4) і має своїм обов'язком “нагляд за проведенням у життя рішень помісних соборів Російської Православної Церкви” (розд. 2, ст. 4)⁷¹. Сам предстоятель УПЦ хоча й обирається українськими архієреями, але, згідно Статуту, “благословляється (тобто, затверджується – І.М.) Святійшим Патріархом Московським і всієї Русі” (розд. 5, ст. 2)⁷². Отже, не стільки УПЦ, скільки Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) та Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) відображають прагнення нашого народу мати незалежну церкву.

Взагалі, дивні роздуми Симоненка щодо необхідності єдності “православної церкви України та Росії”, його побоювання розколу православ'я на “окремі національні церкви”. Адже в тому й специфіка православ'я, що воно, на відміну від католицизму, не має єдиного світового центру, а представлене близько 20 автокефальними церквами (з яких нині визнано 15). Як правило, з досягненням країною політичної незалежності, свою незалежність невдовзі самостійно проголошувала і її національна православна церква. Так було в Греції, Румунії, Албанії, Чехословаччині, Польщі та інших країнах. Причому, часом від проголошення автокефалії до її визнання проходили роки: наприклад, в Болгарії – з 1870 по 1945, Грузії – з 1917 по 1943. Лідерство ж належить РПЦ, яка проголосила свою церковну незалежність у 1448 році, а визнана вона лише через 141 рік (у 1589 році).

Парадокс ситуації полягає в тому, що за православними канонами автокефалія “дочірньої” церкви є чинною, коли її надає або визнає “материнська” церква (тому канони завжди порушувались). Якби таке правило діяло в політиці, до сьогодні б існувала колоніальна система. РПЦ, звичайно ж, не хоче незалежної Української церкви, бо це означає втрату апостольського благословення, майже половини парафій і великих прибутків. До того ж, якби після цього відбулося об'єднання всіх православних церков в Україні, ми б мали найбільшу в світі право-

славну церкву. Здобутки такого акту були б очевидні для нас і “трагічні” для Росії.

Якщо ж при цьому взяти до уваги історичний контекст, то “дочірньою” церквою буде РПЦ (а з нею і УПЦ), яка свого часу відколотася від Української церкви, а пізніше, за допомогою царизму, поневолила її. Сьогодні важливо, щоб міжконфесійний мир в Україні, нарешті, настав, а православні церкви самі знайшли шляхи порозуміння. Що ж стосується Симоненка-дослідника, то з позицій суб’єктивізму він “досяг” єдиного – порушив заповідь: “Не свідкуй неправдиво...” (Вих. 20, 16). І це не робить йому честі.

Візьмемо наступний аспект проблеми. Як громадянин, автор має право особисто підтримувати будь-яку церкву. І тут, справді, важлива не об’єктивність, а власні симпатії та уподобання. Але, як відомо, громадянські права невіддільні від обов’язків. Зокрема, кожен громадянин повинен поважати переконання інших. Для Симоненка це має бути особливо суттєвим ще й тому, що він є представником влади і, здається, не збирається добровільно складати свої депутатські повноваження.

Отже, третій аспект проблеми полягає в тому, що автор, як депутат, як політик має відстоювати рівність усіх церков, незалежно від того, скільки віруючих вони об’єднують – 10 чоловік чи 10 мільйонів. Рівність прав усіх громадян, в тому числі право сповідувати будь-яку релігію чи не сповідувати її гарантовано Конституцією України (ст. 24)⁷³. Закон “Про свободу совісті та релігійні організації” (ст.5) теж говорить: “Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом”⁷⁴.

Симоненко-депутат повинен знати, що Конституція, закони України водночас не допускають будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших, а тим більше їх образи. Незважаючи на це, автор договорився до того, що навіть УПЦ КП відніс до супротивників ... православ’я! Захищаючи УПЦ, він чомусь “не помічає” факту побиття її служителів представників Київського патріархату. Що ж стосується греко-католицької церкви, то вона сповнена “експансіоністських намірів”, оскільки “екстремізм” у неї сильніший за “зрадницьку місію”. Тому, мовляв, слід боротися проти її “агресивного релігійного реваншизму”. Ще більше роздратування в нього викликають “мандрівні проповідники і західні місіонери”, нові “секти”, які “обрушили на свідомість наших громадян потоки брехливих істин і одкровень, що розтлівають душу”.

На цій основі робиться небезпечна заява, що “комуністи рішуче засуджують діяльність нетрадиційних сект і релігійних організацій на теренах України...”. У цьому зв’язку слова лідера компартії про недопустимість “правової сваволі і зневаги конституційних прав” звучать як блюзнірство. Тому хочеться запитати: хто надав Симоненку право провокувати міжконфесійне протистояння в суспільстві, образати

церкви, які діють в рамках закону, а значить, принижувати їх прибічників - громадян України?

Нагадуємо, що Симоненко все таки є державним мужем (про якість виконання ним своїх обов'язків тут не будемо говорити). А держава, згідно цитованого закону (ст. 5), “захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями” (ст. 5)⁷⁵. Водночас держава не втручається у внутрішні справи церкви. Симоненко ж, на словах оголосивши себе прибічником “злагоди серед віруючих”, насправді робить усе, щоб таку злагоду не допустити. Не говорячи про інше, образливим є вже сама назва “секта” (термін, введений богословами РПЦ). Це схоже на те, якби хтось із депутатів назвав компартію “клікою”.

Невже автор не пам'ятає ст. 4 Закону “Про свободу совісті і релігійні організації”, в якій записано: “Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само, як і розпалювання пов'язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображення почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом”⁷⁶. Далі (ст. 31) в Законі сказано ще конкретніше: “Службові особи і громадяни, винні в порушенні законодавства про свободу совісті та релігійні організації, несуть відповідальність, встановлену законодавством...”⁷⁷. Може автор сподівається, що його захистить статус депутатської недоторканості, котрий він так відстоює? А якщо статус усе-таки буде відмінено?

Отже і в цій площині у автора суцільні суперечності. Найцікавіше те, що Симоненко, як комуніст, “накульгує” і на четвертій позиції. А він мусив би пам'ятати, що сам Ульянов-Ленін хоча б теоретично, але все ж відстоював думку: “Ми вимагаємо, щоб релігія була приватною справою щодо держави (і про це ми вже говорили – І. М.), але ми ніяк не можемо вважати релігію приватною справою щодо нашої власної партії”⁷⁸. Це, за Леніним, означає, що партія є союзом комуністів, який “не може і не повинен байдуже ставитися до несвідомості, темноти або мракобісництва у вигляді релігійних вірувань”, а тому веде непримиренну боротьбу “проти всякого релігійного обдурювання робітників”⁷⁹.

Симоненко блискуче спотворює ленінську діалектику і не розмежовує різні аспекти підходу до релігії, чим перекручує всю марксистську лінію. Адже він відкрито, саме в якості партійного лідера, оголошує себе другом ідеї, котра, за Леніним, служить “задурманенню робітничого класу”⁸⁰. Повторимо, захищає релігію і церкву не як громадянин чи парафіянин, а як партійний керівник. Яка ж тут приватна справа!

Зрештою, спохватившись, автор намагається виправдатись і видає останню “перлину”: “Чи означає все сказане, що Компартія України відмовляється від своїх програмних установок, від свого діалектико-

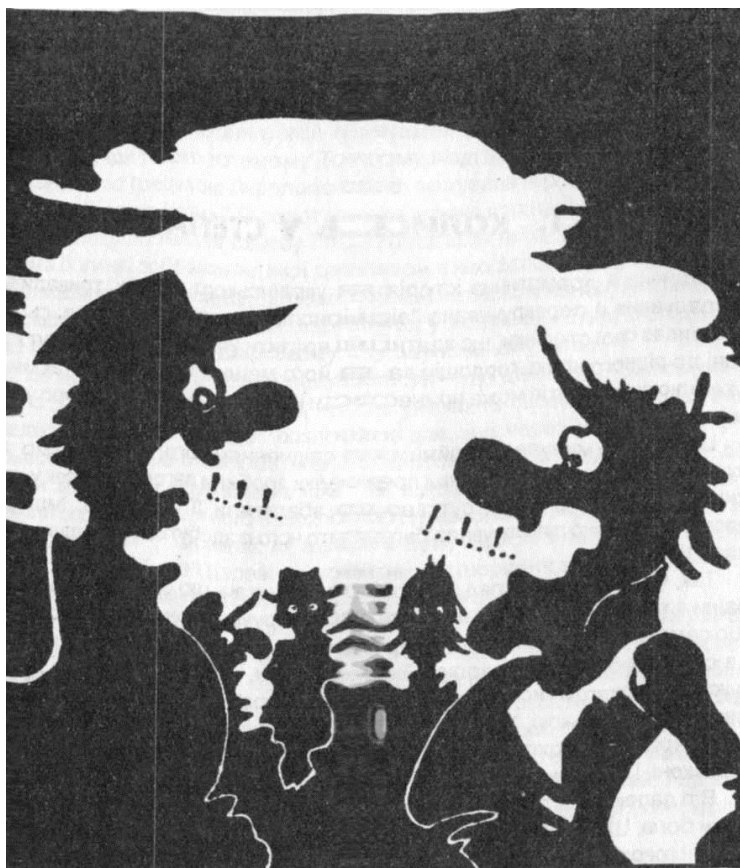
матеріалістичного світогляду, від визнання релігії опіумом для народу? Ні, не означає”. Отже, стільки пристрастей і енергії витрачено лише заради виправдання “опіуму”? Та найцікавіше те, що тут автор, зовсім в стилі Остапа Бендера, допускає найбільшу в своїй статті фальсифікацію марксизму.

Свого часу К. Маркс висловлювався так: “Релігія є опіум народу”⁸¹. Через 65 років його думку слово в слово повторив Ленін⁸². Це означало, що “класики” все ж усвідомлювали закономірний характер функціонування релігії в процесі історичного розвитку суспільства. Тому й свою політику щодо неї узгоджували з “революційним перетворенням”, яке, на їх думку, підірве корені релігії і вона припинить існування. У Симоненка все значно простіше. Вставка “для” свідчить про те, що релігію він сприймає лише як суб’єктивну вигадку, придуману шарлатанами, щоб задурманювати маси. Звідси виходить, що варто цих ворогів затаврувати – і релігії кінець. Проте подібний підхід не лише антинауковий, але й соціально небезпечний – він лише здатний посилити напругу в суспільстві. В цьому теж “заслуга” автора.

Так, спробувавши підняти тему, яка йому не під силу, Симоненко остаточно заплутався в ній і порушив усе, що можна було порушити. І якщо по депутатській лінії Симоненко, скоріше за все, вийде сухим із води, ще невідомо, як на збитки від “оновлення” марксизму прореагують справжні лєнінці. Тому хотілося б порадити Симоненку (якщо це не пізно) вигнати в три шиї своїх недолугих консультантів, за благими ніби то намірами яких представити свого лідера в якості “великого теоретика”, насправді приховані підступні прагнення “засвітити” його як апологета “опіуму”.

А взагалі, сумно від усвідомлення факту убогості духу червоних депутатів...

*Липень 1999,
Суми*

Розділ 3.

РЕЛІГІЯ І КУЛЬТУРА

3.1. КОЛИСЬ У СТЕПАХ ⁸³

Велична й драматична історія українського народу, тривалий час обкрадувана й перекручувана “вірнопідданими” ідеологами, сьогодні розкриває свої сторінки, що здатні вразити уяву і посилити почуття любові до рідного краю, гордоців за його мешканців. Скільки таємниць і захоплюючих фактів може принести нам зацікавлений екскурс у минуле!

Це яскраве минуле є надійним свідченням того, що ми маємо власну античність, за часів якої наші предки зробили вагомий внесок у скарбницю світової культури, суттєво збагатили її. На жаль, імперська пропаганда довго замовчувала багато чого із здобутків підвладних імперії народів.

Так, чи знає, наприклад, шановний читач, що саме на території України 4 тис. років до нашої ери було приручено коня для верхової їзди? Що саме наші предки чи родичі предків першими в Європі, а можливо, і в світі, зробили той революційний крок, значення якого не применшується протягом тисячоліть? “Кінь” – українською мовою, “морь”, “морин” – монгольською, “ат”, “жилки” – казахською, “беягір” – турецькою. І які б народи не проходили по території України, їх завжди супроводжували коні. Принаймні, останні 6 тис. літ людина чує поруч їх іржання.

В ті далекі часи тварин у релігіях вважали супутниками або помічниками богів. Ще на зорі нашої цивілізації член так званої тотемної групи людей говорив: “Я – ведмідь”, “я – вовк”. Пізніше, близько 2,5 тис. років тому, у скіфів був розвинутий культ коня, який поширився і серед інших народів.

Кочуючи в українських степах, скіфи вступали в тісні контакти з античними колоніями Північного Причорномор'я і сприймали елементи культури та релігійних вірувань своїх сусідів-греків. Поступово еллінські боги “освоїли” степовий простір. Не випадково зображення грецьких богів зустрічаються на золотих прикрасах, які знаходять археологи у скіфських царських могилах. Давньогрецький історик Геродот (бл. 484-428 до н.е.) 2,5 тис. років тому у своїй “Історії” відзначав схожість рис скіфських божеств і персонажів давньогрецької міфології ⁸⁴.

За легендами стародавньої Греції, навіть у Гери – верховної олімпійської богині, цариці неба, охоронниці жінки під час пологів, покровительки подружнього кохання, якій немає рівних за силою влади, – збереглися сліди такого тотемізму. Тому іноді її зображували з головою коня. Вона ж, за грецькою міфологією, опікувала героїв та міста.

Правда, “батько історії” Геродот не згадує про наявні у скіфів сліди культу цієї покровительки шлюбу і володарки неба. Але хто ж тоді та невідома богиня, зображення якої разом з неосідланими кіньми, по-

ряд з вершником чи на колісниці, запряженій четвіркою коней, зустрічаються на скіфських виробах, виготовлених у “звіриному стилі”? Сліди цієї богині простежуються і в скіфському заупокійному культі.

Як це не гірко, але щастя й нещастя – що день і ніч. Бо всьому є свій час. Монархи, зрештою, теж не уникають своєї долі і, зрештою, залишають цей світ. Геродот розповідає, що через рік після смерті скіфського царя кочівники-номади влаштували по ньому поминки, де вбивали 50 кращих слуг-юнаків і 50 відбірних коней. Їх потрошили і начиняли половою, після чого навколо царської могили розставляли тіла тих слуг на конях⁸⁵. Останні, як атрибути Гери, могли символізувати покровительство богині цареві-воїнові, відтворення за допомогою цієї жертви в потойбічному світі сімейного життя царя.

Розведення коней сприяло розв'язанню багатьох проблем, зокрема, розвитку торгових відносин у Скіфії та функціонуванню комунікацій, що пролягали по річках України. Серед останніх поряд із Борисфеном (нині – Дніпро), Геродот розташовував Геррос (Геру), котра входить до числа річок, які “доступні для морських кораблів”⁸⁶. Геррос, за словам історика, “відділилася від Борисфену в тому місці, доки течія його нам відома. Від того місця пливе осібно. Називається, як і той край, Геррос. Тече в напрямку моря і відмежовує країну кочівників від царських скіфів. Впадає до Гіпакіріса”⁸⁷.

“Герросом” чи “Геррами” Геродот називає також місцевість, до якої і був “Борисфен ще судноплавний”, тобто на відстані 40 днів плавання від моря, де жили найкращі, найчисленніші скіфи і де знаходилися царські поховання. Так, історик зазначає, що “кочівники займають на Схід (від ріки Пантікап – І. М.) землі на 14 днів дороги, аж до ріки Геррос. За Герросом лежить так звана царська країна”⁸⁸. В іншому місці зустрічаємо згадку щодо Борисфена – “аж до країни Геррос, що до неї 40 днів плавби, відома його течія”⁸⁹.

Історики до цього часу однозначно не встановили, що ж то за ріка Геррос і де та місцевість Гери. Іноді її переносять аж на Посулля, куди сягали стійбища скіфів...

Ось така проблема. Почали ми говорити про коня, про звучання цього слова і значення його. Побачили, що сліди тотемізму, пов'язані з конем, має навіть богиня Гера. Нагадаємо, що збереглися також розписи і фрески з зображеннями цієї богині, вік яким близько 3 тис. років.

Так де ж та річка Геррос? Із певною вірогідністю стверджуємо (хоча ми й не вперше, але з новими доказами), що це сучасна Конка (Кінська, Кінські Води), остання ліва притока Дніпра, яка нині протікає по території Запорізької області. Сьогодні, за офіційними даними, вона має довжину близько 146 км, площу басейну 2 580 кв. км, і впадає в Дніпро поблизу Нікополя⁹⁰, в районі колишнього Великого Лугу, трохи нижче затоплених тепер порогів, до яких за часів Геродота і був судноплавний Дніпро.

Проте, навіть на сучасних картах вона зображується як така, що

протікає і по території Херсонської області і разом з Дніпром впадає в Чорне море. До спорудження в 1955 р. Каховської ГЕС, завдяки якій новоутворене водосховище затопило не тільки найродючіші українські землі, але й нижню течію Конки, остання, за офіційними даними, мала в довжину 243 км, площу басейну 4 645 кв. км⁹¹.

Цікаво те, що 150 – 200 років тому біля Конки ще зустрічалися табуни диких коней. Сама ж Конка декілька разів то з'єднувалася з Дніпром, то відгалужувалася від нього, і так - аж до Херсона. Сьогодні вона судноплавна лише в пониззі, хоча в літописах XII ст. серед судноплавних річок називається багато притоків Дніпра, які тепер стали струмкам або й зовсім зникли.

Значною рікою постає вона і на карті 1650 р., складеній французьким інженером Г. Л. де Бопланом (1600-1676). Він подає також відомості про цю річку у своєму “Описі України”. Зокрема, про місце, яке знаходиться трохи нижче острова Хортиці, читаємо таке: “Далі лежить Великий Острів, завдовжки дві милі. ...Насупроти острова з татарського боку пливе дуже рвучка річка, що впадає у Дніпро і називається Кінською. Вона тече окремим руслом дві милі аж за острів Таванський уздовж татарського берега, то вириваючись з Дніпра, то знову вливаючись у нього, і творить таким чином високі піщані намули між своїм руслом і Дніпровим. ...Таванський острів має дві з половиною милі завдовжки й одну третю милі завширшки. Зарічок між тим островом і татарською землею називається Кінською Водою... Коли ріка не є повноводною, її легко можна перейти вбхід”⁹².

Боплан зазначає, що нижче Кінська Вода обтікає острів Бурганський (з другого боку його омиває Дніпро) і настільки тут широка, що її не можна перейти вбхід.⁹³

У XVIII ст. німецький історик Тунманн у своїй книзі “Кримське ханство” писав, що Конка тоді мала іншу назву – “Шилки-Су”⁹⁴ (татарською “шилки”, “жилки” – кінська, “су” – вода). Зауважимо, що назва “Шилка” притаманна також притокам Амуру і Єнісею. І взагалі, сучасні назви багатьох річок України, почасти давні, тільки здаються іноді мало зрозумілими. Наприклад, назва “Сула” може походити як від слова “сули” (казахською “овес”), так і від слова “сулу” (турецькою “водянистий”); назва річки Берда – вона ж Каяли-Берт або Каяла, як пишеться в “Слові о полку Ігоревім”, – можливо, походить від тюркських “каля” – “скеля” або “річка”, та “берди” – “дана Богом”.

Отже, назва “Геррос” (Конка), так само, як і “Каяла” (Берда) та “Борисфен” (Дніпро) пов’язана з міфологією. І такий зв’язок з давніми богами очевидний для багатьох гідронімів України.

Геррос (Конка), за Геродотом, доступна для суден з моря. І тут немає нічого дивного, оскільки в пониззі, біля нинішнього Херсона, вона й сьогодні, як найзначніший рукав Дніпра, залишилася судноплавною. Раніше ж, у часи Запорізької Січі, судноплавними були й її відгалуження – Підпільна Каїра, Конка Лагерна, Друга Конка, Конка Підсте-

пенська, Конка Солонцівська, Конка Цюрюпинська, Лопатиха або Мала Конка.

Отже, богиня Гера покровительствувала героям і містам... То ж чи не в області Гери (Конки) слід шукати скіфські царські (геройські) могили із золотими скарбами та залишки скіфських городищ?

Дуже схожі одна на одну характеристики дають Геродот скіфам, а Боплан – запорізьким козакам, які поєднують безкорисливість і щедрість із хитрим і гострим розумом, а також люблять свободу – додамо, і свою історію (що підтверджують оповіді про Скіла, Анахарсіса та січовиків), котра поєднує сучасність як з минулим, так і з майбутнім, і є вічним супутником народу.

Ми тільки сьогодні по-справжньому “прочитуємо” свою історію та культуру. Але це наше минуле лише тоді “запрацює” на майбутнє, коли ми зуміємо перебороти нав’язуваний нам чужинцями комплекс меншовартості українського народу, а натомість побачимо в своїй історії та культурі передумови для нашого завтрашнього прогресу.

**О. Стадник,
І. Мозговий**

Д у х ж и в о т в о р и т ь

*Коли я молюся **чужою** мовою, то
молиться Дух мій, а мій розум без
плоду! ... В церкві волю п'ять слів
зрозумілих сказати, щоб і інших
навчити, аніж десять тисяч слів
чужою мовою!*

(1 Кор. 14, 14-19)

3.2. РОЗІП'ЯТА ЦЕРКВА ⁹⁵

I

Гірко заробляє Україна на свій хліб насущний, і часто за тими заробітками недоглянутими залишаються діти, непрочитаними - книжки, невідвіданим – театр... Як бур'ян при дорозі, дичавіє наша культура, а разом з нею ризикує розчинитися в “масе населения” і український народ. Правда, коли основна “маса” намагається просто вижити, для небагатьох усе продається і все приноситься в жертву заради накопичення багатства, грошей. Ох, ці гроші!.. Вони, безперечно, потрібні всім. Але коли гроші стають самоціллю...

Ніби попередження, звучать для нас слова Спасителя: “Яка ж користь людині, що здобуде весь світ, але душу свою занапастить?”

(Мт. 16, 26). Саме душа, духовність поєднує нас із небом, а багатство, гроші – їх залишимо тут... Душа ж народу проявляється в мові, яка дає змогу піднятися вгору, до Творця, яка вже в храмі Божому сприяє Його пізнанню. Є злет душі – квітне мова, славиться і прямує в майбутнє народ. Цього іноді не розуміємо ми, але про це завжди пам'ятали наші недруги.

Саме наша історія засвідчила небачений до того злочин – спробу відібрати в народу мову, загубити його душу, щоб не залишити йому надії ні в цьому світі, ані в іншому. Вина ж за цей злочин незмиваючими плямами тьмяніє на мундирах московських імперіалістів та їх комуністичних лакиз, нащадки яких і сьогодні безсоромно їдять український хліб, але водночас навіть у стінах парламенту нахабно глумляться над нашою мовою, і відверто плюють у нашу душу...

З давніх-давен, коли Україна була ще князівською, гетьманською та козацькою державою, славився наш край величними здобутками культури, якими він щедро ділився з сусідніми народами. Уже в XVI ст. в Україні, поряд з іншими, створюються братські школи з досить широкою програмою навчання. У XVII ст. їх число зросло; тоді ж у нас було засновано кілька десятків друкарень (для порівняння – в Московії їх було дві). Численні школи й колегіуми, високий рівень розвитку філософської й богословської думки, успіхи науки й освіти давали змогу українцям за найнесприятливіших умов зберігати свою національну самобутність.

Головним стрижнем духовного життя тоді виступала Українська православна церква, яка за часів польського панування була церквою народною, гонимою. Правда, з кінця XVI ст. Україна виявилася втягнутою в драматичну конфронтацію православних із греко-католиками, котра негативно відбивалася на нашому визвольному рухові. Та водночас полеміка двох гілок національної церкви породила цілу зливу полемічної літератури, представники якої не тільки боронили свою віру, але й обґрунтовували право нашого народу на гідне життя. Видані великою кількістю примірників, їх книги сприяли творчому піднесенню в краї, допомагали українському люду вистояти серед різноетнічного оточення.

А це оточення справді було неодноманітним ще з найдавніших часів. Адже скільки чужинських орд проносилися нашими степами, скільки з них горіли бажанням запанувати тут назавжди! Проте ніяка орда, ніяка імперія навіть підвладним народам не накидала силоміць свою віру, мову, звичаї та релігію. До такої підступності, причому, щодо народу, який не був завойований нею, вдалася лише Московська держава.

Прагнучи приховати власну нерозвинутість, Москва одвічно з позицій високомірства та релігійного фанатизму марила про зросійщення України, її церкви, на яку вона роззявляла свій рот, як вершу. А союзником самодержавства в цій політиці виступала Мос-

ковська чи, офіційно, “Русская” православна церква (РПЦ), яка в 1589 році неправедним шляхом домоглася створення Московського патріархату і за сприяння якої було прийнято десятки антиукраїнських указів. Ототожнюючи обрядові та канонічні відмінності з відмінностями в догматиці, знахабнілі московити нерідко розглядали нашу церкву як еретичну, а отже, всі зусилля докладали до її “виправлення”.

II

Підступи щодо Української церкви розпочалися ще до сумнозвісної Переяславської угоди, з кінця XVI – початку XVII ст., тобто з часу “золотого віку” нашого письменства, розвиток якого несподіваним чином стимулювали рішення Берестейського собору (1596), що викликали неоднозначну реакцію в українському суспільстві. Консервативне московське духовенство на чолі з патріархом Філаретом (1619-1633), батьком царя Михаїла (1613-1645), першого царя з династії Романових, порушило питання про те, чи можна пускати до їхніх церков приїжджих українців. Зрештою собор 16 грудня 1620 р. дозвіл дав, але висунув попередню умову - перехрещення наших предків.

Ще більше не подобалося північним сусідам українське письменство, яке різнилося від московського не тільки мовою, але й благодатними західними впливами, що їх москалі ніколи не любили. Тож коли наш письменник Лаврентій Зизаній-Густановський, переклавши свій “Катехізіс” на церковну мову, у 1626 р., за часів київського митрополита **Іова Борецького** (1620-1631), поїхав до Москви, щоб її там надрукувати, московські дяки заявили, що, мовляв, та частина книги, яка містила астрологію, взята “от волхвов еллинских и идолослужителей и с правоверием нашим не сходна”⁹⁶. Коли ж книга все-таки вийшла друком, астрології в ній уже не було – московські “цензори” викинули її.

І це не було винятком. У 1627 р. вище московське духовенство засудило книгу іншого нашого письменника, Кирила Транквіліона (Ставровецького), “Учительне Євангеліє”, за те, що в ній, бачте, “сыскались многия ереси и супротивства”. У тому ж, 1627 р., в Москві видається перший антиукраїнський указ. Бажаючи, “чтобы впредь никто никаких книг литовские печати (українських – І. М.) не покупал”, патріарх і цар заборонили поширювати в Московщині книги, які були надруковані в Україні. Указ вимагав “те книги собрати и на пожарех сжечь, чтоб та ересь и смута в мире не была”.

За свідченнями сучасників, у Московській церкві, на відміну від Української, панували фанатизм і ворожість до науки, застій і моральне здичавіння. Тому, з метою підняття ролі церкви в суспільстві, найбільш далекоглядні московські можновладці змушені були кликати до себе українців, здатних розгорнути наукову роботу. Особливо посилювався цей процес після зміщення на митрополичій кафедрі **Ісайї Копинського** (1631-1632), тобто за часів Київського митрополита **Петра**

Могили (1632-1647), коли авторитет Української церкви надзвичайно зріс. І несли наші люди свою культуру і свій вплив у Московщину.

Перша значна група високоосвічених діячів Української церкви прибула в Москву у 1649 р. на запрошення патріарха Іосифа (1642-1652). Невдовзі, за відсутності власних кадрів, патріарх Никон (1652-1658) знову запрошує українських вчених і богословів, тепер уже задля виправлення московських богослужбових книг. Лише в середині XVII ст. до Москви прибуло понад 70 діячів української культури, зусиллями яких у Московщині також організуються перші школи.

Після Переяславських домовленостей духовний клімат в Україні значно погіршується. Вже в своєму маніфесті про угоду з гетьманом Богданом-Зіновієм Хмельницьким (1648-1657) цар Олексій (1645-1676) наказував українцям: “Разделение с поляками сотворите как верою, так и чином; хохлы, которые у вас на головах, постригите...”. І хоча московити говорили переважно про “хохли”, але мали на увазі саме душу.

Розуміючи, що московські невігласи мають намір згубити українську культуру, київське духовенство на чолі з митрополитом **Сильвестром Косовим** (1647-1657) разом із запорізькими козаками, очолюваними кошовим Федором Лутаєм (1654-1655), та правобережними полками на чолі з полковником Іваном Богуном відмовилося присягати цареві. Тож клерикальне оточення царя всіляко намагається зламати церковну опозицію в Україні. Але правобережні митрополити **Діонісій Балабан** (1657-1663), **Йосип Нелюбович-Тукальський** (1663-1676) та **Антоній Вінницький** (1676-1679) чинили за підтримки гетьманів активний спротив цим потугам з боку Москви. Тому москалі орієнтуються на призначеного патріархом на Лівобережжі місцеблюстителем митрополичого престолу (1657-1685) Чернігівського єпископа (з 1657), а потім архієпископа (з 1666) **Лазаря Барановича**, прибічника церковного єднання з Москвою.

Та тільки в 1686 р. шляхом насильства, підкупів і зради Київську митрополію було взято під юрисдикцію Московського патріарха. Оскільки ж за тих часів церква справляла переважний вплив на духовне життя, зросійщення набрало нових темпів. Москва прагне взяти під контроль не тільки релігію, але також культуру і освіту.

Московські консерватори намагаються одночасно обмежити українське самоуправління, припинити українізацію московського життя і надати нових обертів антикнижковій кампанії. Тому в 1672 р. було вирішено “во всех местах всяких чинов людям учинить заказ крепкой с большим подкреплением, чтоб те люди польские и литвинские (української – І.М.) печати книг никто у себя в домах втай и явно не держали, а приносили бы и отдавали воеводе”. Не обмежуючись цим, патріарх-українофоб Іоаким (1674-1690) наказує в 1677 р. видирати з українських книжок листки, “несходные с книгами московскими”. Так була започаткована “цензура”.

Прошло кілька років. І в 1689 р. виходить новий указ, який забороняє Київській лаврі друкувати книги без патріаршого дозволу. Чорна юрба на чолі з патріархом Іоакимом вирішила в кін. XVII ст. дати генеральний бій усьому українському. “Захищаючи” православний люд “от прелести латинские, еже киевские новые книги утверждают”, московські ієрархи на своєму соборі в 1690 р. наклали “проклятво й анафему, не точию сугубо й трегубо, но и многогубо” на “полские и литовские печати книг” видатних діячів Української церкви – Стефана Зизанія, Кирила Ставровецького, Петра Могили, Симеона Полоцького, Інокентія Гізеля, Іоанікія Галятовського, Лазаря Барановича, Антонія Радивилівського та інших, тоді як перший том книги “Четьї-Мінеї” Данила Туптала патріарх взагалі наказав спалити ⁹⁷.

Але реалізація рішень собору ускладнилася, бо московити не могли обійтися без нашої культури. Тому за відсутності власних книг у Росії продовжують служити по анафематствуваних українських книгах. У зв'язку з цим останні й надалі надходили з України, хоча їх і спалювали на московських майданах. Так, сам патріарх продовжував розсилати по інших містах твори Єпіфанія Славинецького “Обід душевний” (1681) і “Вечеря душевна” (1683), що були видані в Росії і водночас проклиналися. У 1692 р. архієпископ Афанасій, наблизений патріарха Іоакима, правив службу по “Требнику” Петра Могили, на який два роки раніше було накладено анафему.

Українці взяли верх на першому етапі змагань з московитами, які в культурно-освітньому плані далеко відставали від наших предків. Не випадково це відзначав навіть датський посол в Росії Юль Юст: “У протилежність до росіян, кожний козак ходить до церкви зі своїм молитовником”, тобто всі тоді в Україні були освічені ⁹⁸. Коли в 1700 р., після смерті патріарха Адріана (1690-1700), Московську церкву очолив Стефан Яворський (1700-1721), заборона на доставку в Москву українських книг була відмінена, і українці продовжують нести свою культуру на північ.

III

Пихаті московити не хотіли змиритися з тим, що українці їх повчають. Якщо вони це терпіли тоді, коли наша церква не підлягала їм, то з 1686 р. все змінилося. Зусиллями запопадливого гетьмана Івана Самойловича на Київську кафедру був поставлений його родич **Гедон (князь Святополк-Четвертинський)** (1685-1690), який склав присягу патріарху Московському, що формально закріпило перехід Української церкви в підпорядкування церкві Російській. Наступний митрополит **Варлаам Ясинський** (1690-1707) вже був виконавцем московської волі, хоча й сприяв розвитку культури й освіти в Україні. Саме наша духовність не в останню чергу і приваблювала московитів.

Цар Петро I Кривавий (1689-1725) прагне не просто використати духовність українців, але й перебирає наші здобутки, щоб за їх допомогою “окультурити” Московію. При цьому новий етап тотального змосковщення започатковує Полтавська трагедія 1709 р., після якої втручання простежуються навіть у дріб'язкові питання. Так, у передмові до “Бесід” Іоана Златоуста (1709) московські видавці заявляли, що вони витримують “орфографію сирич правописание и правоверие великороссийское, правильное по учению грамматистов и любомудрецов, в училищах издревле и до ныне обдержимому, а малороссийская примрачная речения изъяснихом обыкновенным”. Такий переклад “примрачных речений” стосувався всіх книг – тих, що йшли в Московщину і тих, що залишалися в Україні.

Водночас, прагнучи посилити контроль за діяльністю українського духовенства, московські ієрархи вели агітацію, аби “на Москве не было ни игумена, ни архимандрита козацкого рода”, а потім домагалися, щоб “москвитяне были в козацкой земле” на всяких церковних урядах. Правда, українці й надалі складали більшість не лише тих, хто займав посади ректора і проректора Слов'яно-греко-латинської академії в Москві, але й основну частину московського єпископату.

У 1721 р. царем замість скасованого патріаршества був створений вищий орган церковного управління – Священний Синод, який очолив “из офицеров человек добрый” (з 1722 – полковник І. Болтін). Синод дав бій усьому, що йшло з України. Лаяли нашу церковну реформу й спів, одяг і архітектуру, нове казання в церкві і філософію, та й саму віру. Синод наказував надсилати йому на цензуру навіть так звані “конклюдії” – програми учених диспутів у Києво-Могилянській академії, “дабы в таких конклюдиях благочестию нашему не было издано что противное”⁹⁹.

Як видно, зросійщення йшло не тільки через церкву, але й через пов'язані з нею навчальні заклади. Оскільки ж московські школи за рівнем освіти значно поступалися київським, Синод вимагав, щоб згідно царського указу з України до Росії щорічно направляли провідних учених і найздібніших у навчанні “персон”, насамперед “спудеїв” Києво-Могилянської академії. Серед них були такі обдаровані діячі церковної культури, як Арсеній Сатановський, Єпіфаній Славинецький, Симеон Полоцький, Данило Туптало (Дмитро Ростовський), Стефан Яворський, Теофан Прокопович та багато інших.

За часів імператриці Єлизавети (1741-1761) царські урядовці починають активніше відшукувати серед української молоді обдарованих співаків, музик, малярів, будівничих та інших представників церковної культури. Московити відривали їх від рідного ґрунту, забирали до себе, де привчали служити чужій культурі. Серед тих, хто невдози опинився на московських теренах, виділяються кращі українські художники Григорій Ніс (переінакшено на “Левицького”), Василь Боровик (переінакшено на “Боровиковського”), Антін Лосенко, геніальні компо-

зиторі Дмитро Бортнянський і Максим Березовський, обдаровані вчені і громадські діячі Григорій Сковорода (тимчасово), Григорій Розум (переінакшено на “Розумовського”) – майбутній чоловік імператриці Єлизавети (уклав з нею моргантичний шлюб, тобто такий, що не давав права на успадкування престолу) та його брат, Кирило Розум (теж переінакшено на “Розумовського”) – майбутній останній гетьман України (1750-1764). Збіднюючи в духовному відношенні Україну (попри своєї волі), ці “перелітні птахи” русифікувалися і працювали на користь Московщини, культура якої саме завдяки їм і звелася на ноги.

Але Москва не зважала на це і плювала в криницю, з якої пила воду. Ще в 1720 р. був виданий указ Петра I щодо України, який передбачав, “дабы внов книг никаких, кроме церковных прежних изданий, не печатать, а оные старые книги с такими же церковными книгами справливать прежде печати, с теми великороссийскими печатями, дабы никакой розни и особаго наречия в оных не было”¹⁰⁰.

Синод прагнув контролювати всю видавничу справу. Так, указ 1721р. передбачав, щоб усі книги з українських друкарень були надіслані в синодальну контору “исправления ради и согласия с великороссийским”. Для нагляду за друкарнями поставлено окремого протектора Синоду, який дозволяв випускати лише ті видання, які не відрізнялися від московських. Згідно указу 1724 р., за кожен видану книжку, що була “не во всем с великороссийским сходная”, московська цензура накладала на українську друкарню штраф у розмірі до 1000 рублів або просто конфісковувала і переводила друкарню в Росію¹⁰¹, як це трапилося з Чернігівською друкарнею.

Якщо й дозволялося друкувати українські книжки, то за умови, що вони будуть перекладені на “великороссийское наречие” чи перероблені на московський лад. Подібне в 1716 р. трапилося з Акафістом св. Варварі, укладеним митрополитом київським **Іоасафом Кроковським** (1707-1718), а в 1755 р. – з “Четьями-Мінеями” Данила Туптала та з Печерським патериком.

Але навіть такі переклади треба було узгоджувати. Не випадково указом 1766 р. Лаврі “обстоятельно предписано ... чтобы вперёд в типографии тоя Лавры печатать и на продажу употреблять одни те книги, которыя в Московской типографии с апробации Св. Синода печатаются...”¹⁰² Коли ж наступного року Лавра порушила клопотання про дозвіл надрукувати для парафіян України букварі рідною мовою, Синод відмовив їй.

Ще через два роки київський митрополит знову просить дозволу для Києво-Печерської лаври видрукувати українські букварі, оскільки букварів московських люди не розуміли і не хотіли купляти. Але Синод своїм указом не тільки не дозволив друк, але й наказав одібрати назад ті букварі, які вже були на руках¹⁰³.

Підступи північного сусіди щодо України проявлялися в найрізноманітніших формах. Так, по смерті митрополита Йоасафа Кроковсь-

кого 4 роки не дозволялося обирати нового главу найдавнішої, Київської, кафедри. Коли ж вибори були дозволені, новий ієрарх, **Варлаам Вонатович** (1718-1722), носив титул лише архієпископа. Тільки в 1743 р. його спадкоємцю **Рафаїлу Заборовському** (1731-1747) вдалося добитися відновлення митрополії.

Але це не означало, що тиск московитів припинився. Тож не випадково після смерті митрополита **Тимофія Щербацького** (1748-1757) в Україні довго не спостерігаються масштабні спроби повернення стародавніх прав національної церкви. Натомість зусиллями зросійщених ієрархів здійснюється подальша уніфікація церковного життя. У 1759 р. на вимогу митрополита **Арсенія Могилянського** (1757-1770) Києво-Могилянська Академія зобов'язана була ввести викладання богословського курсу “Православне сповідання кафолічної Східної Церкви” за єдиним для всієї царської Росії тематичним планом і підручником.

У 1775 р. Синод наказує митрополиту **Гавриїлу Кременецькому** (1770-1783), “чтоб несходственных с выходящими из Московской типографии книгами в народ выпускаемо не было ... и ни в чем ни малейшей разности не было... Что же касается до издаваемых вновь книг, то оные исправя, не печатая, прежде присылать к рассмотрению и апробации во Св. Синод непременно”¹⁰⁴.

Слід зазначити, що справа не обмежувалася заборонними акціями. В 1718 р. московити підступно спалили архів та книгозбірню Києво-Печерської лаври, яка формувалася протягом 700 років. Ця “численна й найдавніша бібліотека, зібрана й збагачена Великим Князем Київським Ярославом Володимировичем (1019-1054 – І. М.) і збережена в печерах од усіх попередніх ворожих нападів і руїн”, пережила навалу монголів, напади татар і утиски поляків, “але нині ... серед добробуту і тиші полум'ям пожерта. В ній зберігались великі тисячі рукописних і всіляких дорогоцінних манускриптів, писаних різними мовами, і багато з-поміж них такими, що й ученим тодішнім мужам не були відомі, а особливо всі записки й документи щодо історії правління слов'янських племен та царів і до їх законів та устроїв стосувалися”¹⁰⁵. Згодом, у 1780 р., була спалена книгозбірня Києво-Могилянської академії, яка створювалася протягом 150 років і була однією з найбагатших бібліотек України.

Оббираючи Україну економічно, московські можновладці водночас намагалися остаточно витіснити українську мову з духовного життя. В указі від 1762 р. цариця Катерина II (1762-1796), німкеня за походженням – її справжнє ім'я Софія Фредеріка Августа – звеліла, “дабы хохлы не смотрели, яко волки в лес, учинить их повсеместное обрусение”, і дала вказівки, як це слід робити. Згідно розпорядження, російська мова впроваджувалася в діловодство українських консисторій, а священників зобов'язано виголошувати проповіді лише церковно-слов'янською мовою з московською вимовою. Тепер в церквах треба було читати голосом, “свойственным российскому наречию”, тобто ви-

мовляти саме по-російськи.

Київська духовна консисторія повинна була також контролювати навчання поза школою малолітніх дітей. Так, митрополит Самуїл Миславський наказував консисторії щодо дітей духовенства “малолетних, оставшихся в домах, в удобное время благочинным свидетельствовать, чему они обучаются и с каким успехом... и подтверждать родителям их, чтоб они учились дома и в церквах читать по ударениям, в книгах (російських – І. М.) напечатанным”¹⁰⁶.

У 1784 р. цей митрополит зобов'язав архімандрита Києво-Братського монастиря та ректора й префекта Києво-Могилянської академії забезпечити російську вимову студентів, що читали церковні книги при посвяті в чини. Зокрема, щодо студентів наказувалося, “дабы они неусыпное возымели попечение о непрременном и неупустительном наблюдении как учителями, так и учащимися правил российского правописания...”. Через два роки митрополит звелів “в исполнение Ея Императорского Величества указа ... ректору и префекту присвоить немедленно Академии Киевской образ учения для всех училищ в Империи нашей узаконенный”, тобто ввести московську систему навчання¹⁰⁷. Те ж саме мусили зробити інші школи в Україні.

У 1786 р. Св. Синод наказав київському митрополиту **Самуїлу Миславському** (1783-1796), аби в книжках, що їх друкує Лавра, в порівнянні з московськими “никакой розни и прибавки и в слоге речей перемены отнюдь не было, – в том иметь наикрепчайшее смотрение...”¹⁰⁸. Подібні заходи здійснювалися і за митрополита **Єрофея Малицького** (1796-1799). Водночас митрополиту київському рекомендувалося вилучити з усіх церков в Україні і в населення книжки давнього друку і замінити їх на московські, що почали надходити до нас. Подібна регламентація спричинила до закриття українських друкарень.

Починаючи з київського митрополита **Гавриїла Банулеско-Бодоні** (1799-1803) на Київську кафедру поставляються архієреї-іноземці з Європи чи Росії, або ж зросійщені українці, яким було байдуже до національно-релігійних традицій українського народу. Вони беззастережно виконували вказівки св. Синоду про вилучення книг українського друку і оригінальних ікон наших митців, про заборону будівництва церков в українському стилі і недопустимість впровадження “наречія” (української мови) тощо.

Як бачимо, протягом XVIII ст. було здійснено цілу низку заходів, щоб “Малую Россию к рукам прибрать” і викорінити в її школах “развратное мнение, по коему поставляют себя народом, от здешнего совсем отличным”¹⁰⁹. Такий курс на культурну уніфікацію дуже негативно відбивався на духовності українців.

IV

У XIX столітті московський уряд розпочав ще масштабніший на-

ступ на українську церковну культуру, вчинивши кілька нових її погромів. Ці погроми що далі, то ставали все дошкульнішими і все більш руйнівними. Регулярно нищилося все те, що Україна встигала створити в короткі проміжки між погромами. Передусім, у 1800 р. було заборонене будівництво церков в українському стилі, що означало заборону українського барокко як архітектурного стилю взагалі.

Потім був нанесений удар по греко-католицькій церкві. Ще згідно указу Катерини II в 1795 р. були ліквідовані всі діоцезії (єпархії) церкви, крім Полоцької. Тоді 8 млн. греко-католиків змушені були прийняти православ'я. Нові утиски розпочалися за Миколи I (1825-1855). Згідно проголошених міністром "народної" освіти (з 1833) С. Уваровим трьох засад царського режиму – "православ'я, самодержавство і народність" ("теорія офіційної народності" в озвученні історика О. Пипіна, 1872-1873) УГКЦ виявилася на узбіччі "суспільного прогресу". Тому в 1839 р. вона примусово відділена від Риму і включена до складу офіційної урядової РПЦ. 593 священники, які відмовилися перейти в російське православ'я, були вивезені до Сибіру та в інші віддалені райони імперії.

Частина ж греко-католиків перебралася в Галичину, що була під владою Австро-Угорщини, де утиски проти української культури були значно менші. Силові методи застосовувались і в навершенні в православ'я віруючих Холмської єпархії (1875 р.), останнього бастиону греко-католицизму в Російській імперії.

Надалі взялися за видавничу справу православних. Так, Св. Синод заборонив видання Євангелія в українському перекладі, підготовленому Ф. Морачевським. Згідно указу 1862 р., такі переклади вважалися справою "опасною и вредною". А щоб назавжди відбити в "малоросів" прагнення до розвитку власної мови і культури, царські можновладці пішли на безпрецедентний крок.

У 1863 р. міністр внутрішніх справ П. Валуєв підготував таємний циркуляр, де зазначалося, що "**никакого малороссийского языка не было, нет и быть не может**", і що "наречие их, употребляемое простонародьем, есть тот же русский язык, только испорченный влиянием на него Польши", що "общерусский также понятен для малороссиян, как и для великороссов, и даже гораздо понятнее, чем теперь сочиняемый для них некоторыми малороссиянами и в особенности поляками так называемый украинский язык". Виходячи з власної концепції, міністр звелів "пропуском же книг на малороссийском языке как духовного содержания (религиозных I. M.), так учебных и вообще назначаемых для первоначального чтения народа, приостановиться"¹¹⁰. Не менш антиукраїнським був Емський указ (1876).

Згодом прийнята маса менших постанов. Так, український вчений П. Лободоцький був звільнений з роботи лише за переклад одного речення з Євангелія українською мовою. В 1881 р. було заборонено виголошувати церковні проповіді українською мовою. А в 1868 р. був ви-

даний указ Олександра III (1881-1894) про заборону хрещення українськими іменами. Про характер політики україножерства свідчить доповідна записка полтавського губернатора, німця фон Боггоута (1914 р.), де він пропонує “на чолі єпархій (українських – І. М.) ставити архиєреїв винятково московитів, причому твердих, енергійних, виявляти найкрупіший тиск на священників, заражених українофільством; а парафіяльних наглядців за школами призначати виключно московитів”¹¹¹.

Освітня справа стала наступним об’єктом шовіністичної політики з боку царизму. Зокрема, в 1882 р. мандрівним дякам-учителям було заборонено мандрувати по краю і вчити в школах, “чтобы не последовало ни в учителях, ни в книгах какого разврата ко вреду общей пользы”¹¹². Разом із закриттям недільних шкіл (1862 р.) та новою низкою антиукраїнських указів XIX ст. ця акція лише закріпила культурний занепад України, де активними осередками зросійщення стали церковно-парафіяльні школи.

Така політика зумовила перетворення колись високоосвіченого українського народу на взірець темряви і невігластва, оскільки за переписом 1897 року у нас лише 21 відсоток дорослого населення міг читати й писати. І що тут дивного, коли за термінологією столипінського циркуляру 1910 р. “малороси” оголошувались “иноверцами”! Росія, яка колись була для православних українців мрією, стала тепер для них страховищем. Але шовіністи й на цьому не зупинилися.

V

Настання в 1917 р. доби комуністичного Люцифера означало навіть формальне узаконення повної сваволі для україножерів. У своїй імперіалістичній політиці більшовики перевершили своїх попередників – царських сатрапів. Не обмежуючись одиничними антирелігійними акціями, вони взяли курс на остаточну ліквідацію українських церков, аби в суспільстві назавжди змовкло Слово Боже.

Більшовики розуміли, що реально “нова історична спільнота” – “радянський народ” – могла постати лише на тлі розмитості національної свідомості, що, зокрема, передбачало відтручення української культури на узбіччя суспільного буття. Оскільки ж у народну культуру досить глибоко вросла церковність, наші традиційні цінності не існували поза зв’язком із релігією та церквою. Саме тому релігія як “наймерзенніша річ на світі” (Ленін) стала об’єктом атаки з боку офіційної ідеології та державно-партійних установ. Але це означало, що боротьба проти релігії і церкви стала війною проти культури і духовних основ українського народу, тобто проти самого факту його існування.

У своїй нелюдській політиці більшовики демонстрували виключну послідовність. Уже в 1918 р. вони розпочали планомірне знищення християнських пам’яток України. А після підписання в 1922 р. Леніним декрету “Про вилучення церковних цінностей” розпочався справжній

розбій, який нагадував ординську навалу. Бо постраждали найцінніші здобутки культури минулого.

Повний перелік украденого, вивезеного, знищеного зайняв би декілька сот сторінок. Насамперед це були численні “царські” ворота з місцевих церков, напрестольні й ручні хрести, срібні й позолочені чаші та дарохранительниці, оздоблені діамантами, перлинами, смарагдами, сапфірами й іншими дорогоцінними каміннями, скарби монет, Євангелія в золотих і срібних обкладинках, такі унікальні пам’ятки вітчизняної писемності, як “Остромирове Євангеліє” (1056-1057), “Ізборник” Святослава (1076), “Мстиславове Євангеліє” (1117), інші.

Примусово закриваються богословські школи. А в 1925 р. Собор св. Софії та Києво-Печерську Лавру було перетворено на антирелігійні музеї, тоді як будівлі й церкви Видубецького монастиря, Всесвятська церква над брамою Києво-Печерського монастиря стали складами. З міркувань атеїстичної пропаганди було знищено панораму “Голгофа” на Володимирській гірці та пам’ятник на місці колишньої церкви св. Ірини (збудована Ярославом Мудрим у 1037 р. на честь ангела його жінки) на вул. Володимирській, а сама вулиця була перейменована на вул. ім. Короленка.

Після жахливого голодомору 1932-1933 рр. московські окупанти розпочали не тільки масові розстріли українців, але й висадження в повітря українських культурних пам’яток, зокрема церков. Так, тільки в Києві за один рік секретар ЦК КП(б) У П. Постишев наказав зірвати і перетворити на руїни близько 20 монастирів, соборів та інших церковних споруд – найвизначніших пам’яток української культури X – XIX ст., серед яких були Десятинна церква з гробницею княгині Ольги (збудована в X ст., перебудовувалася в 1842 р.), Михайлівський Золотоверхий монастир (XI ст.), Братський монастир на Подолі і колишня Духовна Академія при ньому (XVI ст.), Трьохсвятительська церква (XII ст.) та багато інших.

В результаті таких акцій загинули дорогоцінні фрески, були зрівняні з землею могили, перетворені на парки цвинтарі, а самі надмогильні пам’ятники використовувалися для потреб будівництва. Така ж доля чекала культові споруди в інших містах України; ті з них, котрі unikнули руйнування, часто перетворювалися на склади, автовокзали, клуби, спортзали, планетарії тощо. А отже, все рівно були приречені на повільне знищення. Тепер стає зрозумілим, чому саме в ці дні прозвучав заклик Миколи Хвильового “Геть від Москви!”

Вже з 1925 р. компартія прийняла рішення посилити репресії проти Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Був заборонений її орган “Церква і життя”, а багато діячів автокефалії зазнали безпідставних переслідувань, були заарештовані й зіслані. Зокрема, на Соловках опинилися колишній митрополит УАПЦ (1921-1926) **Василь Липківський**, голова Всеукраїнської православної церковної ради В. Потієнко, відомі священники М. Колісник, В. Климко, І. Сагай-

дачний, Д. Карпенко, дякони П. Катрич, І. Левченко, тисячі рядових віруючих. Компартійні переслідування перетворилися на вакханалію.

У 1930 р. було сфабриковано справу “Спілки визволення України” (“СВУ”), за якою під час судового фарсу в Харкові на лаві підсудних опинилися 45 чоловік, в тому числі академік С. Єфремов (“глава банди”), священник В. Чехівський (його “заместитель”), учені з світовим ім’ям, письменники, вчителі, інші представники інтелігенції. УАПЦ, з якою були пов’язані підсудні, оголошена однією з ланок “антирадянського підпілля” і “емігрантських буржуазно-націоналістичних кіл”. Всі учасники харківського процесу засуджені, 13 із них розстріляні в 1937 р.

Хоча під тиском таких “звинувачень” очолювана митрополитом **Миколою Борецьким** (1926-1930) УАПЦ прийняла рішення про “саморозпуск”, переслідування тривали. Сотні людей віддано до суду, а 34 єпископи й 2 тисячі священників та інших служителів культу розстріляно й замучено в концтаборах. Решта 8,5 тис. священників-автокефалістів пережили арешти, тортури й заслання. Спадкоємиця УАПЦ – Українська Православна Церква - діяла до 1936 року, коли її митрополита **Івана Павловського** (1930-1936) було заарештовано і вивезено до Казахстану, де він і помер мученицькою смертю.

У 1989 р. за подання прокурора СРСР справа “СВУ” була припинена за відсутністю складу злочину в справі звинувачених. Так, через півстоліття після знищення представників ліквідованої церкви було визнано, що ця ліквідація і ці знищення були безпідставними.

А в 30-х р., розправившись із УАПЦ, комуністична влада взялася за Українську греко-католицьку церкву (УГКЦ), створену ще в 1596 році. Масові репресії проти неї розпочалися зразу ж після вступу Совітів до Галичини у 1939 р. Зокрема, перед своєю евакуацією з Західної України в 1941 р., сталінський режим здійснює виселення й страти священників Львівської архієпископії. Так, більшовики вивезли 27 священників, замордували 7, у тому числі двох визначних професорів теології, докторів М. Конрада і А. Іщака.

Активну участь у винищенні УГКЦ брала Московська православна церква, очолювана митрополитом (з 1943 – патріархом) Сергієм (1925-1944) та патріархом Алексієм I (1945-1970). Ці акції були зкоординовані з комуністичним режимом. І тільки війна 1941 р. на деякий час призупинила процес повної ліквідації УГКЦ, хоча вже тепер більшовики залишили по собі в Галичині сумне видовище.

З поверненням Совітів у Галичину в кінці війни там було заарештовано і вислано понад 1300 священників та весь єпископат греко-католицької церкви на чолі з митрополитом Йосипом Сліпим (1944-1984). Скликаний у 1946 р. за допомогою міліції так званий “собор” у Львові “скасував” унію з Римом від 1596 року і “приєднав” греко-католицьку церкву до церкви Російської. Неканонічність собору полягала не лише в тому, що на ньому не було жодного католицького єпископа (бо всі вони перебували у в’язниці), але і в тому, що московська

православна церква не мала права скликати собор ще існуючої Української греко-католицької церкви.

Згодом, у 1949 р., сталінсько-московський уряд подібним чином ліквідував і Українську католицьку (уніатську) церкву в Карпатській Україні, анулювавши Ужгородську унію 1646 р. А перед цим стосовано тамошнього єпископа Теодора Ромжі більшовики організували “нещасний випадок”. Коли ж єпископ все таки залишився живим, його в 1947 р. отруїли в лікарні. Багато священників, які відмовилися прийняти московське православ’я, змушені були стати робітниками, сторожами, книговодами тощо.

Ще одне посилення антирелігійних акцій відбулося в 1957-1961 рр., внаслідок чого в Україні було ліквідовано майже половину церковних установ, закрито церковні видання. Сам же лідер союдної компартії М. Хрущов обіцяв показати ... останнього попа, коли буде збудовано запланований ним комунізм!..

І вже в наш час московсько-більшовицькими “благодійниками” було зініційовано цілу низку церковних конфліктів і розколів, які суттєво підживлювала проблема мови богослужіння (оскільки частина ієрархів “Української православної церкви”, що є складовою частиною РПЦ, не бажає вести службу українською мовою) і які гальмують процес відродження нашої духовності, ослаблюють позиції України в цілому.

Так протягом 400 років Москва всіляко намагалася знищити нашу релігію й культуру, демонструючи виключні зразки невдячності й нахабства. На цьому тлі вирізняється благородна постать відомого російського ученого-мовознавця, князя Миколи Трубецького, який у 1926 р. зробив у Парижі таке визнання: “Та культура, которая со времен Петра живет и развивается в России, является органическим и непосредственным продолжением не московской, а киевской украинской культуры... Таким образом, украинизация оказывается мостом к европеизации”¹¹³. На жаль, подібні зізнання надто поодинокі.

Скільки ж кривди й горя завдали нам ті, кому ми й не збиралися переходити дорогу! І водночас, якою була б наша культура, якби над нею не глумилися самозванні “брати”!

Згідно зі Святим Письмом, Спаситель викладав свою Божественну науку людям на їх рідній мові. Апостоли теж через дію Святого Духа набули знання інших мов, щоб мати можливість пронести різним народам Євангельську звістку їхніми мовами (Діян. 2, 1-12). Отже, Бог хоче, щоб Його Слово кожен чув на своїй мові. Але цього не хочуть ті, хто підготовує нас “ковбасними” баєчками задля того, щоб приспати нашу пильність, а самим і надалі панувати в нашому краї, як це трапляється завжди, коли занепадає духовність народу.

Тож не занепастимо свою душу, збережемо свою мову, культуру, віру і все те, що робить нас людьми. А будемо людьми, то й жити захочемо по-людськи.

Бруднослів'я

*Мат – укр. матюки
(Русско-украинский словарь) ¹¹⁴*

*Мат – неприличная, матерная
брань
(Словарь русского языка) ¹¹⁵*

3.3. “КУЛЬТУРА” МАТЮКІВ? ¹¹⁶

Я листаю книжку, специфіка якої полягає в тому, що без “належного” нахабства ніхто не ризикне навіть потай читати її в тролейбусі чи метро, а тим більше відкрито показати в пристойному товаристві. Книжка називається “Русский мат: Толковый словарь”. Видана вона в Росії ¹¹⁷, але вільно, за цілком доступною ціною, розповсюджується в Україні через наші книжкові ринки. Мабуть “старший” брат знову загорівся бажанням “підняти” культуру брата “молодшого”.

У книзі зібрано ... 5747 матюків і пояснень до них! Причому, зміст їх розкривається за допомогою матюків інших. До того ж, матюки “проілюстровані” тисячами “озорных” частівок і анекдотів, віршів і цитат з російських літературних творів (знову ж таки пересипаних матюками). В цілому виходить кілька десятків тисяч матюків.

Фахівці зазначають, що для елементарного спілкування людині необхідно знати 3 тисячі слів. Освічена людина обходиться 7 тисячами слів, а висококультурна – 12 тисячами. Навіть в О. Пушкіна словниковий запас вичерпувався 21 тисячею слів. А вже більшу кількість мають тільки спеціальні академічні видання, якими користуються перекладачі. Тож який він “багатий” цей “русский язык”, якщо в ньому матюків більше, аніж слів, необхідних для духовного життя розвинутої людини! Правда, у зв'язку з цим може скластися враження, що саме матюки і складають основне “багатство” даного “языка”.

Укладач “матючного” словника, професор Ахметова Тетяна Василівна, як зазначено в книзі, плідно попрацювала над збиранням “сочных” слів, від яких навіть у чоловіків “в'януть” вуха, і підготувала кандидатську й докторську дисертації з проблем російських матюків. У передмові до зазначеного “бестселера” вона наголошує: “Вы держите в руках толковый словарь “Русский мат”! Помните, что в нем только матерные, похабные, нецензурные слова. Иных вы не встретите!” ¹¹⁸.

Книга належить до серії “Устами народа”, яка включає ряд “фундаментальних” видань: “Озорные стихи” (матюки, рифмовані

найвідомішими російськими поетами), “Запретные сказки” (російські народні казки-матюччя), “Уличные песни” (матюки для співу), “Озорные романы” (матюки в прозі), “Озорные частушки и крутые анекдоты” (матюки для “приємного” дозвілля) та інші.

Серія збагачується й процвітає, бо матюки, здається, надто популярні в наших сусідів. Не випадково вже поняття, що виражає статевий акт, має кілька десятків матючних значень, причому, творення нових матюків цього типу здійснюється за допомогою суфіксів і префіксів, використання синонімів і антонімів, метафор і порівнянь тощо. Не обділені увагою також статеві партнери та їхні “відповідні” органи. Окрім того, народ “вправляється” у красномовстві за допомогою численних прислів’їв, “найскромнішими” серед яких можна, мабуть, визнати такі: “Жить будешь, но е... не захочешь”, “Как е... – так смеяться, как рожать – так плакать”, “Поутру е... – сена не косить”¹¹⁹.

Матюки можна почути передусім там, де кидається в очі низький культурно-освітній рівень співбесідників чи “ораторів”. Бо коли “все грамотные, некого и на х... послать”¹²⁰. Проте можна назвати безліч відомих представників “високоінтелектуальної”, “високоінтелігентної” російської еліти, котрі є не менш великими “матерщинниками” в побуті і творчій діяльності.

Так, анекдоти й пісні, частівки й “стихи” з матюками часто зустрічаються в творах класиків російської літератури XVIII-XX ст. – від І. Баркова до О. Солженіцина. На всі застави матюкалися О. Пушкін і М. Лермонтов, С. Єсенін і В. Маяковський, О. Толстой і О. Галич. Матюки використовували упорядники російських народних казок О. Афанасьєв і М. Ончуков. Зустрічаються вони і в сучасних модерних “казках”, героями яких є відомі політичні діячі Росії (наприклад, цикл “Это я, Боринька”).

Сьогодні, як свідчить аналіз, кожний другий російський письменник (включаючи жінок-поетес) вживає в своїх творах нецензурні слова. Серед них – Едуард Лімонов, герой роману якого “Это я – Эдичка”¹²¹ одночасно любить “гонять дуньку кулакову” (займатись онанізмом), бути “пернатим”, “шуриком” та “трубадуршею” (різні форми педерастії) і, взагалі, прагнути до статевих зносин чи не з усім, що рухається й ворухиться. При цьому сам автор (до речі, запеклий українофоб) не приховує того, що твір має автобіографічний характер.

Слід згадати й “хуліганські” романи Петра Альошкіна – “Тамбовская красавица”, “Лагерная учительница”, “Валька-...” (друга частина назви – матюк), “...-самоучка” (перша частина назви – матюк), які майже повністю написані нецензурними словами. Ось “завуальований” зразок альошкінської прози: “Видала, (матюк), опять (матюк) (матюк) (матюк), снова (матюк), куда-нибудь (матюк) (матюк)”, – сказала Оксана”.

Матючню ми чуємо з екранів телевізорів, особливо в російських фільмах чи при російському дублюванні. А “блатні”, “фривольні” та

бешкетні пісні з матюками співаються за столом і на кухні, поблизу багаття і в під'їздах, у клубах і на естраді. Матюки по-суті стали засобом досягнення успіхів у житті імперської Росії, де, наприклад, вважають, що знання та вміння розповідати “солоні” анекдоти робить людину “душею товариства”, надає їй репутації дотепної, “цікавої” й загадкової особистості...

Як видно, “великому” братові в гуморі не відмовиш. “Брат” гуляє й веселиться на широких просторах від Балтійського моря й до Тихого океану. І хай там собі трава не росте – п’є бражку і “посилає” всіх і всюди. Ось чому росіянин з раннього дитинства чує слова, які називають “матерними”, “похабними”, “нецензурними”. Дехто жартує, що в Росії спочатку навчаються матюкатись, а вже потім - ходити. Дорослі ж узагалі часом лаються, як “сапожники”. І тут один крок від смішного до сумного. Якось один офіцер розповідав, що він не може забути загибелі свого співслуживця, в якого під час стрибка не розкрився парашут і який навіть своє останнє “приземлення” увінчав благими матюками, істерично озвученими над полігоном... Якщо ж лайка супроводжує росіянина від материнської утробы й до могили, це значить, що матюки не збираються вмирати. І в цьому не стільки вина, скільки біда Росії.

Звичайно, читач може зауважити, що сьогодні і в Україні матюкаються не гірше ніж у Росії. І, на жаль, іноді це так. Правда, тут є одна суттєва деталь. ***У нас знають тільки російські матюки, бо українських матюків, на щастя, ще ніхто не придумав.*** В українській мові навіть немає такого узагальнюючого поняття, як “мат” в російській. Чужий “мат” проник до нас лише 340-350 років тому, з початком активної московської експансії на Південний Захід. ***Раніше в Україні взагалі не матюкались!..***

Це засвідчують не тільки українські писемні джерела, але й іноземні автори, яких важко звинуватити в суб’єктивізмі. Так, в середині XVII ст. по дорозі до Москви через Україну разом з антиохійським патріархом Макарієм проїжджав знаменитий сирійський мандрівник Павло Алепський, який не міг стримати захоплення від звичаїв висококультурних українців. “Ми помітили в цьому благословенному народі набожність, богобоязність і благочестя, що дивували розум... Який це благословенний народ! Який він чисельний! Яка строго православна віра! Яка вона велика!” Зате сирієць не почув лайки в козацькому краї. Не менше вразила його освіченість наших парафіян і церковних служителів, які “знають логіку й філософію та працюють над глибокими питаннями”¹²². У таких вчителів були й гідні учні.

Та ось мандрівник зі своєю світою прибуває в Московію. І набожну людину щонайперше шокує грубість воевод і всіляких начальників. Воно й не дивно, бо сам цар Олексій Михайлович (1645-1676), лаючись із патріархом Никоном (1652-1658), називає останнього не інакше як “бл...ным сыном”; патріарх аналогічно “криє” єпископів, а ті - священників. Про подібні явища писав у той час і протопоп Авва-

кум: “Наипаче ж попы и бабы, которых унимал от блудни, вопят: “Убить вора, блядина сына...”¹²³ І пішли лайка й матюки гуляти по парафіях (згадаймо аналогічний принцип у системі придворного мордобою, відображений у поемі Т. Шевченка “Сон”!). Тепер стає зрозумілим, чому поряд з “матір’ю” (звідси – “мат”) в російській лайці найуживанішими словами є “Бог”, “Господь”! Павло Алепський так резюмує свої враження про наших сусідів: “Втім, це народ неосвічений і розумово нерозвинутий...”, отож “якщо хто бажає скоротити своє життя на 15 років, нехай їде в країну московитів і живе серед них...”¹²⁴.

Про грубі норови, які панували в Московії, писали й інші приїжджі. Так, на початку XVIII ст. датський посол у Росії, Юль Юст, відзначав: “Окруження царя (Петра I – I. М.) поводилося без совісти й встиду: кричали, свистали, ригали, плювали, лаялися і навіть нахабно плювали в обличчя порядних людей... Загалом, коли маєш діло з росіянами, треба говорити з ними гостро й по-грубіянськи, тоді вони уступають”¹²⁵.

Але чому саме в Росії так розквітли матюки? Чому взагалі вони виникли? На жаль, у нас практично відсутні дослідження з приводу цього феномену. Ми не знаходимо навіть згадки про даний термін (тобто, “матюк”) ні в 4-томному “Тлумачному словнику української мови”, ні в 7-томному “Етимологічному словнику української мови” (вийшло 3 томи), ні в 6-томному “Українсько-російському словнику”. Лише в 4-томному “Словнику української мови” зустрічаємо лаконічну інформацію: “Матюк – вульгарна лайка (звичайно з образливо вжитим словом *мату*)”¹²⁶. Тож спробуємо з’ясувати генезу цього “дивного” явища.

Матюки належать до розряду найбільш грубих і образливих слів-“інвектив” (лат. “лайлива мова”), за допомогою яких “апелюють” до неохайності, бруду, нижчих тілесних функцій, недосконалостей тощо. В тій чи іншій формі інвективи мають місце практично в усіх етнічних культурах. Так, у різних частинах світу до найлайливіших термінів належать слова “рогоносець” (Італія), “свиня” (мусульманські країни), “ублюдок” (Камерун) тощо. Але не знає собі рівних російська лайка, де основне місце займають матюки, тобто інвективи, в яких у непристойно-образливій формі найчастіше вживається слово “мати” (чи можна уявити таке, наприклад, на Кавказі?).

Передумови для виникнення матюків склалися ще в язичницькі часи, коли панувала міфологічна свідомість, що в ній люди через міфи намагалися осмислити суть свідобудови. Як любов, статеві стосунки чоловіка й жінки вели до народження дитини, так і створення космосу аналогічно пояснювалося через Ерос. Виникнення світу в міфі розумілося як результат фалічних дій, шляхом яких Бог-творець розриває фалосом Хаос (аналогія з позбавленням дівочості) і переживає коїтус. Не випадково в багатьох народів був навіть культ фалосу. Мати ж у їх міфах асоціювалася з космічною посудиною (“чрево” матері-землі), що дає життя всьому.

Поступово, з метою освячення та збереження в чистоті космічної гармонії, частиною якої була кожна соціальна спільнота, давні люди ввели “табу” – в даному випадку засекречені й заборонені для ужитку “сакральні” (святі) імена, до яких були віднесені насамперед позначення сексуальних стосунків та їх учасників. На порушення табу могли піти тільки антисоціальні елементи, ті, хто з метою самоствердження прагнув вийти за рамки умовностей, або, прямо кажучи, плювати хотів на ввічливість, етикет, мораль тощо. І саме на території “темної” Росії ігнорування табу призвело до поширення крайньої форми інвективи – матюків.

Тому далекими від істини є спроби оголосити творцями матюків, наприклад, монголо-татар. Адже етнічна суміш на території майбутньої Росії матюкалася й до ординців. Примітивні міфологічні уявлення предків росіян (як один з результатів нерозвинутості виробничих відносин) зумовлювали розуміння космічного Еросу (і “земного” сексу) лише як “удовлетворения”, що є похідним від слова “уд” (чоловічий статевий орган). Ось чому, впустивши, приміром, на ногу цеглину, житель Гани скаже: “Боже мій!”, латиш вигукне: “Чорт візьми!”, тоді як росіянин найчастіше вдається до порушення сексуального табу.

Може, скаже хтось, у росіян розум не між вухами, як у всіх людей, а між ногами? Бо й справді, “ум хорошо, а х... лучше”; до того ж, “что проще жизни половой?! – Не надо думать головой”¹²⁷. Чи не тому навіть іноземці нерідко починають вивчення російської мови з матюків як найпростіших і найпоширеніших у ній лінгвістичних форм?! Ще зі студентських років памятаю бурхливі лайки емоційних алжирців, які потік незрозумілих нам слів пересипали добірними, але цілком зрозумілими російськими матюками.

Звичайно, справа тут не в розумові сусідів, а в віковій зневазі жінки за часів багатьох тиранічних режимів Росії (чого ніколи не було в нашому волелюбному краї). Тому особливістю російських матюків як своєрідного “сміттєзбиральника” є те, що вони покликані сексуально образити не стільки адресата, скільки те, що складає для нього святиню – матір (“...мать”), Богородицю (“...Бога мать”). І це навіть стало предметом “гордощів”. Не випадково один із сучасних російських поетів зазначає:

“Есть русское слово такое,
Дороже его не сыскать.
Оно хоть и очень простое,
Но русское – е... твою мать!”¹²⁸

Коли супутниками повсякденного життя російського народу стали деспотизм, соціальне безправ’я і темрява, у народу залишався хоч і не найкращий, але чи не єдиний шанс – “відвести душу” матюками. А вже потім ними почали чванитись, як дурень латкою.

Те, що поширенню матючнї суттєво сприяли непрості умови життя народу, відзначають і російські прислів’я: “Жизнь бекова – нас е..., а

нам – некого”, “Люди женяться, е..., а нам не во что обуться”, “Мы носим ношеное, е... брошеное”¹²⁹. Підживлювало матюки й поширення безвір’я, що завжди було характерним для “немытой” Росії. Ще більше заповнили матюки імперію за умов атеїстично-комуністичної системи. Бо й справді, як попереджав згадуваний вище Ф. Достоевський, якщо знищити віру, “все буде дозволено!”¹³⁰ І стало в Союзі як в анекдоті, коли всі прикидалися, що знають діамат, хоча ніхто його не знав, тоді як усі знали “мат”, але прикидалися, що не знають його.

Правда, щонайменше у трьох середовищах, де панувало надмірне свавілля зухвальців, фактично було узаконене вільне вживання матюків. Так, чоловіки знають, що в радянській армії лише матюк перетворював розпорядження командира на наказ. Пригадується, коли шикувався наш полк, над плацем звично “висіли” такі “багатоперхові” матюки, що куди тим хмарочосам!.. На будові ж, навпаки, найбільше матюкалися жінки, для яких це було способом самозахисту. Адже, коли ти по вуха в лайні, хочеш того чи ні, а мусиш “високо” тримати голову і не поступатися в лайці чоловікам. Бо інакше доведеться або мовчки “ковтати” лайно, або кидати роботу.

Багато ж колишніх начальників-невдах на власному прикладі відчували, як “вишукано” матюкали підлеглих випещені компартійні боси. А ідеалом для них був сам Ілліч, який невтомно “розмазував” своїх суперників найбруднішими словами. Чи не тому ліві й сьогодні лаються навіть у стінах парламенту? І їх чує увесь світ. Наш земляк, депутат “прогресивний” соціаліст В. Марченко, – наочний тому приклад. Зневажаючи все національне, українське, соціал-комуністи вперто тягнуть нас в обійми матючної мови, яка є мовою тієї матючної держави, де плідно квітне “культура” матюків, бо матюк там - “альфа і омега”. І навпаки, де оберігаються вікові національні традиції, там висока культура поєднується з розвинутими технологіями і високим рівнем життя. Передусім це стосується “надмірно” ввічливих японців, у мові яких інвективи взагалі відсутні.

Свого часу демократична й висококультурна Україна-Гетьманщина була близькою до японської “моделі”, Але одним із результатів зросійщення нашого народу стало “розбавлення” української мови чужими матюками й вульгарщиною, лихослів’ям і лайкою. Чи не вперше Україна почула російські матюки влітку 1659 року під Конотопом, із вуст князя С. Пожарського, який привів сюди московські орди, щоб “(...)” і полонить гетьмана Івана Виговського (1657-1659) й козаків¹³¹. Правда, тоді гетьман порубав москалів до ноги, а кримський хан Мухаммед-Гірей IV (1654-1666) відтяв голову захопленому в полон князю-матюгальнику. Хан, зазначає літописець, зробив це, тому що князь вилаяв його “за московським звичаєм матом”¹³². Проте потомки князя таки навчили “малоросів” матюкатися...

Ми намагалися, в міру можливості, “вуалювати” матюки, проте сьогодні їх справді знають усі. Допускаю, що заматюкнеться і найскро-

мніший інтелігент, якщо він, приміром, влучить молотком по пальцю чи з'ясує, що сів на пофарбовану лавку або запізнився на поїзд. Отже, що – заборонити матюки? Абсурд, горілку вже забороняли! Звичайно, з порнографією і публічним “озвученням” матюків боротися треба, проте витіснять їх з ужитку лише нормальні умови життя народу, відроджена національна культура і любов до своєї мови.

Але якщо, не дай, Боже, ми перетворимося на яничарів, забудемо рідну неньку й рідну землю, нашим зчерствілим душам неодмінно знадобиться тлумачний словник “русского мата”...

3.4. МАТЮЧНИЙ “ЯЗЫК” ¹³³

Унікальним і неоціненним скарбом володіє український народ. Цей скарб – наша мова, прекрасна, співуча, така, що постійно дарує натхнення. Тільки поетичний народ з багатою уявою і великим хистом до творчості, з дзвінким голосом і чутливим ухом, з розвинутою пам'яттю і естетичним почуттям міг створити таку чудову мову. Та ось цю духовну перлину щораз сильніш обсіда бруднослов'я.

В одній із своїх попередніх публікацій автор цих рядків зачепив “пікантну” тему матюків, що ними московський сусіда засмічує нашу мову. Аж ось читаю в опонентів ¹³⁴, що матюки, мовляв, – це не тільки російське явище, бо їх знали й українці до “розподілу (?) слов'янськи мов”, коли була “єдина нероздільна (?) спільнота”, тобто до того, як від російської мови “відокремилася” (?) мова українська. Опоненти, мабуть, мали на увазі комуністичну тезу про те, що наш народ, мовляв, разом з москалями колихався в одній “колисці”. А якщо це так, то й матюки вони створили гуртом, ще в “колисці”!

Набравшись нахабства, можна було б запропонувати опонентам: “Назвіть, шановні, хоча б один український матюк!” Певен, ніхто цього не зробить лише тому, що **українських матюків не існує в природі!** А в “колисці” москалі колихалися без нас – наш народ на той час уже був дорослим. Бо українці ведуть свій родовід від Трипільської доби, тобто з IV тисячоліття до н.е., а російський народ зароджується лише близько тисячі років тому.

Нас запитують: а якою ж мовою говорили на Русі? Відповідаємо: писали офіційною, церковнослов'янською (як у Європі – латинською), а говорили – народною, правда, в Новгороді – однією, у Вітебську – другою, в Суздалі – третьою, а в Києві – четвертою. Бо не було ні єдиної давньоруської народності, ні єдиної мови на Русі. Як мінімум, їх було чотири. І це відзначають на основі багатьох даних сучасні дослідники ¹³⁵. Що стосується нашого краю, то тут спілкувалися праукраїнською мовою. Тому навіть на горшках, виготовлених у IX столітті, читаємо “автографи”: “Данило робив”, “Всеслав ліпив” тощо.

Майже до середини I тис. н.е. слов'яни жили переважно на Україні як своїй одвічній Батьківщині. Центральну Росію тоді населяли різні племена угро-фінської сім'ї – “меря”, “весь”, “мещера”, “чудь заволоцька” тощо. Хто не вірить документам, хай загляне хоча б в учнівську історичну мапу – і цього досить. Нова московська народність постає як результат синтезу місцевої етнічної “каші” з пришельцями зі слов'янського краю, які були далеко не кращими дітьми своїх батьків. Часто – люди без честі й совісті, без Бога в душі, нетерпимі до іншої думки – вони не могли вжитися на одній території з земляками, тому, подібно конкістадорам, подалися “освоювати” чужий край серед північних лісів.

Асимілюючи місцевий люд, грубі й обмежені шукачі легкої долі закономірно прийшли до вдосконалення існуючих у зачатковій формі матюків (бо що їм гідність матері!), котрі за умов культурної ізоляції прижилися в цьому краї. А в середині XVII ст. нащадки тих волоцюг “завітали” на Русь-Україну (“к предкам”!), щоб “прозвітувати”, чого вони навчилися за тридев'ять земель. То хто ж від кого відокремився?!

Але повернімося до нашої теми. Лайливі слова є в кожній мові. А матюки – тільки в російській. Та недовірливі опоненти ставлять нове запитання: а як, мовляв, бути з тією “матірною лайкою”, що нею написаний лист запорізьких козаків турецькому султану? Отакої! Лист написаний 23 вересня 1675 року, після розгортання московської експансії в Україну, коли москалі вже мали шанс за два десятиліття навчити козаків тих незліченних матюків, які починаються з літер “х”, “п”, “е”. Правда, тоді ще не встигли навчити.

Тому найцікавішим є те, що **в листі запорожців до турецького султана немає жодного матюка!** Кожен “хома-невіруючий” сам може пересвідчитися в цьому, якщо прочитає даний лист, надрукований у другому томі “Історії запорізьких козаків” Д. Яворницького¹³⁶.

Виявляючи гумор і дотепність, козаки на чолі з прославленим кошовим Іваном Сірком (1659-1680, з перервами) збивають пиху з Мехмеда IV (1648-1687) підбіркою образливих як для султана слів: “Вавилонський ти кухар, македонський колісник, єрусалимський броварник, александрійський козолуп, Великого й Малого Єгипту свинар, вірменська свиня, татарський сагайдак, кам'янський кат, подолянський злодіюка” і т.п. Нарешті, серед подальшого набору “компліментів” (“свиняча морда”, “різницька сабака”, “гаспида внук”) стрічаємо і “найжахливіше” – “кобиляча срака”.

Хай вибачить нас скромний читач за ці слова, але вони набагато пристойніші за те, що він чує з російськомовного екрана. Ось там він почує справжні матюки! Ті матюки, якими пересипані маловідомі йому твори М. Лермонтова, В. Маяковського, С. Єсеніна і багатьох інших російських класиків. Принагідно зазначимо – в українській літературі матюків немає.

Тож, здається, матюки в Росії – це обличчя московської культури. Полюбляв їх і ефіоп О. Пушкін, котрого не зовсім заслужено оголосили творцем сучасної російської літературної мови. Бо насправді таким творцем є попович (син московського попа) Іван Барков, який жив у XVIII ст., за часів Катерини II, тобто раніше за Пушкіна. І Баркову належить матючна поема “Лука Мудіщев”, нецензурні драми та численні менші поезії на зразок такої:

“Шел х... по х...,
Нашел х... на х...,
Взял х... за х...
И закинул х... на х...”¹³⁷

Сподіваюсь, тепер ви бачите відмінність між матюччям і просто лайкою. Якщо ж вам і цього замало, зверніться до творів сучасних російських поетів Петра Альошкіна і Валерія Козлова, Ігоря Стеблова і Сергія Бивалого, Альоші Добрякова і Василя Іванова та багатьох інших. І у вас почервоніють навіть п’яти. Бо дуже вже багато там вишуканих матюків! Тих матюків, котрі й складають єдине “багатство” російського “языка”. Саме цим “багатством” російськомовні елементи обписують наші туалети.

Це переконує нас у тому, що в Росії матюки живуть не тільки “у кримінальному середовищі та в мові малоосвічених прошарків населення” (як вважають опоненти), але і в середовищі інтелектуальної еліти, взагалі в масовій свідомості. Хто був у російській глибинці, той міг пересвідчитися, що там навіть за обідом дочка за звичай “посилає” крутим “матом” свою матір, а син – батька. Моя колега, яка відвідала Поволжя, розповідала, що там не просто матюкаються, там ГОВО-РЯТЬ мовою матюків! А відтак це породжує агресивність і надмірну амбітність росіян. Те, що для нас є дикістю, там є нормою. Бо так історично склалося у нашого сусіда! Це його біда, а не вина, що він має матючний “язык”, а не солов’їну мову. Як казав один знайомий, “язык є і в корови, а мова – тільки в нашого народу”!

На жаль, сьогодні й у нас знають матюки (правда, знати й творити – це зовсім різні речі). Але це чужий спадок, нав’язаний нам за імперських часів. Ми маємо чудову, багату й культурну мову, котру дехто ладен забути задля того “общепонятного языка”, яким легко “посилати” всіх і вся.

Тому, дорогі жінки, любіть нашу мову, бо в ній немає тих образливих слів, які ви почуєте від п’яного сусіда чи (не приведи Господи!) – від власного чоловіка. І ви, дівчата, шануйте українську мову, яка не знає тих хамських зворотів, чуючи котрі на базарі, ви не знаєте, куди заховати очі в присутності коханого. Знайте й ви, любі батьки, коли в нашому краї і мова звучатиме наша, жоден покидьок не принизить гідності вашого сина – захисника Батьківщини.

Так, матюки – це теж “культура”, але зі знаком “мінус”. Тож будьмо гуманними і не посягнем на чуже! Хай ця “культура” належить її

творцям! А ми будемо співати, мріяти, будувати. Наша мова здатна сприяти цьому. Будемо любити рідну мову – і щастя не відвернеться від нас.

3.5. ДЕСЯТЬ ВІДСОТКІВ ¹³⁸

Якось моя покійна бабуся (Царство їй Небесне!) розповідала таку історію. Свого часу одна її знайома народила трійню. За кілька днів у районній газеті з'явилася стаття, де повідомлялося, що “рідний” колгосп подарував щасливій сім'ї будинок і корову, а також виділив по 100 рублів на кожну дитину.

Чоловік тієї жінки надіслав до газети листа, в якому з обуренням зазначав, що все написане – неправда. Невдовзі з ним мав розмову приїжджий журналіст.

– Чому ж усе таки вам не сподобалася стаття? – допитувався гість.

– Тому, що вона брехлива! – кипів від гніву чоловік. – Ніхто не дарував нам ні корови, ні будинку. Не бачили ми й грошей. Що подумують у селі!..

– Але ж ваша жінка народила трійню?! – не вгавав журналіст.

– Ну, народила...

– Значить, усе вірно. Бачте, у нас такий принцип: якщо матеріал містить десять відсотків достовірної інформації – подаємо його до друку!..

Давня бувальщина пригадалася після того, як у газеті “Столичные новости” (№ 14 за ц.р.) прочитав велику, обсягом дві сторінки, публікацію під назвою “Роковые восемьдесят шестые...” ¹³⁹ У ній зазначалося, що “известный (? – І. М.) писатель и философ Василий Кредо провел анализ событий, которые происходили в соответствующий период каждого столетия. Результаты поражают. Оказывается, в каждом 86-м году соответствующего столетия происходили события, которые радикально влияли на мировую историю”.

Заінтригувавши українського читача, російськомовна газета надалі прагне “переконати” його в неминучості Чорнобильської аварії, мовляв, обумовленої всім попереднім ходом історії. З цією метою нижче подається підбірка дат і пояснення до них, що кожна дата означає. І, справді, містика! Але наскільки ж достовірна наведена інформація?

Вже з перших рядків видно, що проголошувані дати й події – “дугі”. Так, наприклад, 586 р. до н.е. називається роком загарбання Єрусалиму вавілонянами. Насправді ж це місто було захоплене царем Навуходоносором у 587 р. до н.е. Не зрозуміло, чому 86 р. н.е. оголошується датою початку поширення християнства на Україні і в Криму.

Адже найчастіше початок цього процесу на півострові науковці пов'язують із проповіддю римського папи Климента, який був засланий до Криму, але це трапилося в 98 р. Апостол же Андрій прибув на Україну і проповідував тут уже в середині I століття.

Газета безпідставно оголошує 286 р. “піком” переслідувань за християнську віру в Римській імперії, хоча в дійсності це мало місце під час гоніння на християн у 303-311 рр., яке було започатковане імператором Діоклетіаном (284-305). 386 рік подається як дата розколу Римської імперії на Західну і Східну, хоча в дійсності це відбулося в 395 році. Більше того, “відомому філософу” невідоме навіть те, що знає кожен учень: Західна Римська імперія впала в 476 р., а не в 486 р.

Дивує також тлумачення в статті вітчизняної історії. Так, 586 р. оголошується початком заселення слов'янами Балканського півострова. В цей же рік, мовляв, і Київ отримав свою сучасну назву. Насправді ж заселення слов'янами Балкан розпочалося ще в кінці V ст., а Київ жив у кінці V – на початку VI ст. Десь на початку VI ст. і Київ став називатись Києвом. Далі – новий “шедевр”. Бачте, саме в 686 р. світ дізнався про існування Київської Русі. Проте Русь уперше згадується в арабських джерелах між 836-847 рр., у західних – у 839 р., у вітчизняних – у 852 р., а у візантійських – у 866 р. Та й князь Олег захопив Київ у 882 р., а не 886 р.

Укладач і надалі демонструє вражаюче незнання вітчизняної історії. Наприклад, навіть загальновідому першу згадку в документах про Україну він переносить із 1187 на 1186 рік, аби обґрунтувати свою “концепцію”. Ще більш дивна дата 1286 р. як “піку” монгольського іґа на Русі. В чому ж це проявилось? Оскільки автор зберігає з цього приводу мовчання, нагадаємо, що в названий рік не було ніяких подій, котрі б давали підстави для таких голослівних “заяв”. Правда, можна було б ще якимось визнати цим “піком” 1287 рік, коли руські князі змушені були ходити з ханом Телабугою (1287-1291) на Польщу. Але й це велика натяжка.

Може автор хоче “прописати” нас у Росії, котрій він приділяє надмірну увагу в своєму зведенні? Правда, й тут суцільні помилки – і щодо початку російсько-турецької війни, і навіть стосовно року страти Олександра Ульянова. Водночас дивує (в тлумаченні автора) своїми “унікальними здібностями” московський цар Іван Грозний(1533-1584), котрий у 1486 р. (за 44 роки до свого народження) зумів .. захопити Казань – насправді ж це трапилося в 1552 р.

Але не будемо втомлювати читача. Зазначимо лише, що з 20 наведених дат лише 2 правильні – 1686 рік (укладення Вічного миру між Річчю Посполитою і Москвою та підступна ліквідація Москвою Української церкви) і 1986 рік (Чорнобильська аварія)!.. Тобто, автор блискує витримує анекдотичну “норму” про 10 відсотків.

Водночас насторожує інше. Намагання окремих людей звести якусь містику навколо нашої національної трагедії – це навіть не чор-

ний гумор, це просто непорядно. Бо все це є спробою приховати той факт, що саме злочинна комуністична кліка і має нести відповідальність за цю біду. Нам же треба спільно працювати над тим, щоб перебороти наслідки аварії і потурбуватися за тих людей, котрі своїми грудьми закрили людство від потоку смертоносних радіонуклідів...

Ну, а щодо нормування правдивої інформації... Насправді ніякої "норми" не існує. Свого часу я сам працював журналістом і знаю, що якість публікації, як і в цілому дільність "четвертої влади", визначається передусім "даними" автора. Якщо він любить рідну землю і її історію, шанує свій народ і його мову, а також добросовісно ставиться до виконання своїх обов'язків, тоді ніколи не постане міф про "десять відсотків".

3.6. ЗАКОН І МОРАЛЬНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ¹⁴⁰

Серед найвагоміших духовних надбань нашої держави, попри всі економічні й політичні негаразди – Закон "Про свободу совісті та релігійні організації", прийнятий свого часу Верховною Радою. Він урівнює в правах усі конфесії, чого не скажеш, наприклад, про аналогічний Закон Росії, у якій на вимогу фактично одержавленої Російської православної церкви включені положення, що носять дискримінаційний характер щодо неправославних сповідань.

Наш же Закон не просто проголошує право кожного громадянина на свободу совісті, але й гарантує захист цього права. У ст. 4 цього Закону сказано: "Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само, як і розпалювання пов'язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображення почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом" ¹⁴¹.

Як же дотримуються літери Закону наші засоби масової інформації, котрі ми часом називаємо "четвертою владою"? Якщо в центрі ситуація більш-менш благополучна, то на місцях є маса проблем. Так, аналіз окремих видань Сумщини за останні два-три роки показує, що деяким, насамперед російськомовним, газетам (може й тут спрацьовує "дух" Росії?) не властива "надмірна" любов ні до права, ні до істини, ні до моралі. Ось декілька прикладів.

Переглядаємо газету "Роксолана", і серед її "шедеврів" бачимо анонімну статтю "Путеводитель по сектам" ¹⁴². Її автор, без ніяких на те підстав, заявляє, що послідовники неорелігій, які діють в області, – це "ярые расисты и антисемиты", причому свідки Єгови, на його думку, навіть заперечують науку й техніку, відмовляються від медичної допомоги і не дозволяють своїм дітям відвідувати школи. Цікаво, де автор відкопав подібну нісенітницю? І на якій підставі він характеризує вірую-

чих далеко не науковими і навіть не публіцистичними термінами “сектанти”, “продвинутые” та кваліфікує їх дії як “буйство хитрых и злобных апостолов”?

Ще дивніше ставлення до Закону газети з багатообіцяючою назвою “Правовые аспекты”, де знаходимо матеріал “Свобода вероисповедания”¹⁴³. Його автор Г. Мокренко мав би знати, що в нашій країні закріплена не свобода віросповідання, а значно ширша за неї свобода совісті. Натомість він бездоказово заявляє, що “массовое воздействие на сознание нации всевозможных сект деструктивного характера духовно опустошает наше общество”, і відносить до таких “деструктивных” об’єднань послідовників досить поміркованих релігійних течій, як то євангелісти. Дивною є й теза про те, що будь-яке питання про передачу культових споруд вирішується в судовому порядку. Насправді ці питання можуть вирішуватися значно простіше.

Ностальгію за імперським минулим, коли деякі релігійні течії “чувствовали себя ... весьма неудобно”, демонструє атеїстично налаштована комуністична газета “Ленінська правда”. Зокрема, в статті “Свидетели Иеговы. Кто они?”¹⁴⁴ автор В. Нєравнодушний вдається до таких “пасажів”, що просто за голову хапаєшся. Зокрема, він цілком серйозно заявляє, що єговісти “приносят в жертву своих детей или близких, добиваясь, чтобы таким образом они, как святые, быстрее попали на небеса”. У цьому зв’язку хочеться зауважити, що як би хто не ставився до Свідків Єгови, але їх релігійне об’єднання діє цілком легально і немає ніяких підстав для його заборони, чого так наполегливо вимагає автор статті.

Якщо з комуністами все ясно, то позиція ділової, комерційної газети “Ваш шанс” просто дивує. В ній, зокрема, подана досить агресивна стаття “Осторожно: свидетели Иеговы”¹⁴⁵, в якій керівники означеної “секты” звинувачуються в “мошенничестве”, “развратной жизни”, а “сектантам” приписуються різні “махинации”, “зомбирование”, “около-религиозные бредни” тощо.

Стаття входить до циклу публікацій, який готується під егідою космополітичного фонду “Благовіст” і отримав назву, взяту з російського юридичного лексикону, – “тоталитарные секты”. В одній з публікацій циклу, статті “Духовный СПИД нашего времени”¹⁴⁶, проголошена і мета рубрики – ознайомити читачів з діяльністю “тех сект и организаций, которые, подобно вирусу, могут нанести вред здоровью и даже жизни человека”. До таких об’єднань газета відносить цілу групу неорелігій, в тому числі цілком законослухняних мормонів, Церкву уніфікації, Церкву сайєнтології, бабістів тощо.

Всі ці конфесії відкидаються одним махом, без щонайменшого аналізу, оскільки їх погляди “с позиции православия (? – І. М.) можно назвать лишь бредом одержимого”, а отже “мы, как люди православные (? – І. М.)”, не сприймаємо цих течій. Хто ж уповноважив автора вирішувати за читачів, до якого сповідання їм належати? І як тепер бу-

ти, наприклад, католикам, греко-католикам, баптистам, мусульманам? Вони теж не такі? Чи може світська газета “Ваш шанс” уже почала розглядати себе як “офіційний орган” тієї Української православної церкви, яка перебуває в канонічній єдності з Московським патріархатом і ніяк не може погодитися з новими історичними реаліями, за яких ніхто не володіє монополією на істину?!

Цікаво, що навіть уроки англійської мови, які безкоштовно дають українцям представники США – віросповідно вони належать до мормонів, – є, на думку автора статті “Добрыє самаритяне, или волки в овечьих шкурах”¹⁴⁷, просто “сборища”, котрі ведуть себе “неприлично” (що є відвертим наклепом – І. М.), а їх організатори, мовляв, пов’язані з “американским руководством и спецслужбами”. Не наводячи при цьому жодного доказу своєї версії, “богослови” з “Вашого шансу” таврують “лжерелигии” і “пагубность лжеучений”, оскільки вони, журналісти, бачте, стурбовані тим, що погляди послідовників неорелігій руйнують спосіб життя, який склався “под влиянием православной церкви”. І тут знову мається на увазі церква Московського патріархату. Все це навіює враження, що стаття написана войовничим клерикалом, у душі традиції початку ХІХ століття.

На відміну від своїх колег із “Вашого шансу”, автори з газети “Данкор” під своїми публікаціями підписуються. Причому, на сторінках газети нерідко виступають і представники Московського патріархату, для яких віротерпимість тим більше є абстрактним поняттям. Так, відомий православний проповідник Сергій Кураєв у статті “О сектах и сектантстве”¹⁴⁸ безапеляційно заявляє, що “секты усвоили себе право на ложь”, після чого коментує ним же придуману тезу: “На богословском языке секта – это любая религиозная деятельность, осуществляющаяся вне церкви (Московської – І. М.) и в противодействие ей”. Не випадково до “агрессивных сект” він відносить навіть п’ятидесятників.

Те, що й протестанти для окремих газет є “небажані”, підтверджує стаття В. Суркова “О чистоте духовной”¹⁴⁹. В ній піддається тотальній критиці виступ у молодіжній аудиторії адвентистів сьомого дня, вчення яких автор таврує як “мракобесие”. Глумлячись над іншими вірами, газета називає молитовні збори їх послідовників не інакше, як зневажливим – “шоу”.

У образливому для віруючих тоні подає матеріал і проправославний (чи православний?) автор статті “Как “академики” из Заокска “промывают мозги”, надрукованої в згадуваній газеті “Ваш шанс”¹⁵⁰. Тут бачимо і знущання над віруючими – адвентистами сьомого дня, яким після “психологической обработки “промытыми мозгами” думать было непросто”, і скарги з приводу їх “отречения от истинной веры” (ми вже знаємо, якої – І. М.), і побажання цим віруючим зробити “самый малый шаг навстречу Истине” і тому подібна маячня православно-

московського апологета, котрий забув, який рік надворі. Про яку вже культуру дискусії тут може йти мова!

І це лише окремі приклади релігійної нетерпимості – середньовічної за суттю, проте сучасної за виявом, яка простежується в одній з областей нашої держави, що її ми хочемо бачити повноправним представником європейської спільноти. Здається, шовіністичні кола знову ладні реанімувати державницький варіант інквізиціонства як негідний спадок минулого. А може декому не вистачає спільного ворога, тому й робиться спроба віднести до нього хоча б феномен неорелігій? Причому, як видно з наведених публікацій, найбільшими опонентами новітніх культів виступають насамперед ті автори, котрі майже нічого не знають ні про віровчення, ні про обрядність, ні про традиції своїх “ворогів”. Тому й не задумуються над тим, що аналіз вчення та образу його носіїв – це зовсім різні речі.

На жаль, часом віронетерпимість підігрують і представники Української православної церкви (Московського патріархату), які таким чином намагаються відволікти увагу мирян від проблем власного об'єднання. А водночас не помічають того факту, що розквіт неорелігій зумовлюється передусім бездіяльністю церковних ієрархів та їх неготовністю дати відповідь на духовні запити, які турбують сьогодні наших громадян, особливо молодь. До того ж слід би пам'ятати й настанову Христа: “Любіть ворогів ваших...” (Мт. 5, 44).

Журналісти та позаштатні автори образливих публікацій не повинні також забувати, що подібними публікаціями порушуються конституційні права наших громадян, які є членами вищеназваних релігійних об'єднань і за кошти від податків яких вирішується чимало проблем тими журналістами, що зневажають їх. У нас немає панівної церкви, тому навіть традиційне православ'я, як би воно не посилялося на свою культурну місію в минулому, не володіє правовими перевагами.

Коли ж все-таки у когось із “благочестивих” громадян до такої міри “болить серце” за стан наших справ, що в діяльності представників нетрадиційної релігійності він вбачає шкоду, йому слід звернутися до суду, замість того, щоб розпалювати в суспільстві міжрелігійний розбрат. Адже ми хочемо жити в правовій державі, де саме суд визначає, ким були допущені порушення Закону і яка має бути міра відповідальності за це. Перед Законом же всі рівні. Тож і послідовники новітніх та інших “неугодних” релігій теж можуть скористатися правом на захист своєї честі й гідності.

*Червень 2000,
Суми*

3.7. КІНЕЦЬ СВІТУ ВІДМІНЯЄТЬСЯ ¹⁵¹

У нас у гостях – доктор філософських наук Іван Мозговий. Він не тільки проводить значну наукову й педагогічну роботу, але й бере активну участь у громадсько-політичному житті, співпрацює з різними виданнями. Ми попросили його, як члена організаційного комітету з підготовки та відзначення 2000-ліття Різдва Христового, відповісти на ряд запитань, що стосуються проблем релігії.

– Іване Павловичу, ви стали першим в області доктором філософських наук, який захистив докторську дисертацію з питань релігієзнавства. Я вітаю вас із цією знаменною подією і зичу вам подальших успіхів.

– Щиро вам вдячний.

– Чому і як вашим фахом стало релігієзнавство?

– Мій шлях в науку був непростим. Це зумовлювалося не тільки духовним кліматом, створеним компартією, але й наслідками світоглядних експериментів, суцільною атеїзацією духовного життя. З дитинства рідні прилучали мене до церкви, а надалі держава та її служителі “вибивали” потяг до духовного й ідеального. Тому згодом довелося переборювати всілякі світоглядні стереотипи і зневагу до віри. Водночас я ствердився в думці, що виношувана деякими радикалами ідея оцерковлення світського життя є помилковою, оскільки вільна особистість має жити за принципами свободи совісті. Тож мої дисертації стали суттєвими віхами на шляху проникнення в світ вічних цінностей. На жаль, сьогодні цей пошук ускладнюється чи не повною байдужістю нашої керівної еліти до духовно-інтелектуальних здобутків народу.

– Ви були учасником ювілейної Академії, присвяченої 2000-літтю Різдва Христового. В чому, з вашої точки зору, як науковця, полягає значимість цього форуму?

– Важливим є вже те, що Академія проходила в столичному палаці “Україна” за широкої участі релігійних і державних діячів, наукових і громадських працівників. Таке представницьке зібрання відкрило святкування 2000-ліття Різдва Христового в Україні, котра є єдиним представником СНД, де подібні заходи передбачені указом глави держави. Все це, а також виступи відомих політичних діячів перед учасниками Академії, ще раз засвідчило значення релігійного фактору в нашому суспільстві. Адже сьогодні в Україні діє понад 21 тисяча релігійних громад, які представляють 80 конфесій, течій і напрямків. Це набагато більше, ніж у Росії та Білорусі, де відповідно функціонує 15 413 і 2 425 громад. Тільки за роки незалежності кількість релігійних течій в Україні подвоїлася, тобто виникло понад 30 нових. Академія акценту-

вала увагу на релігійному відродженні в Україні і водночас проаналізувала здобутки християнства протягом його 2000-літньої історії.

– Над якими проблемами працюють у цей ювілейний рік наші вчені-релігієзнавці, яких ви представляєте?

– У рік 2000-ліття Різдва Христового наукові заклади України проведуть цілий ряд міжнародних конференцій, семінарів, “круглих столів” та інших заходів. Зусиллями Асоціації релігієзнавців готуються до видання 10-томна “Історія релігії в Україні” і 3-томна “Енциклопедія релігій”, до речі, перша на пострадянському просторі. Будуть видані нові підручники, монографії, збірники праць. Відбудуться численні зібрання громадськості за участі діячів церкви. Активну участь у цій роботі беруть і наші науковці, зокрема В. Вандишев, В. Глушко, В. Кальченко та інші. На жаль, на сьогодні відсутнє належне фінансування та матеріальне забезпечення працівників у галузі науки, освіти і культури. Є проблеми із забезпеченням шкіл, вузів, бібліотек літературою, іншими засобами пропаганди. І все ж ми маємо певні успіхи в роботі, про що вже писалося в газетах та інших засобах інформації¹⁵². На сьогодні наша кафедра прагне відбити в своїй роботі той рівень, якого досягла релігієзнавча наука на кінець II тисячоліття християнської ери і християнської цивілізації, до якої повертається й Україна, котра колись була брутально витіснена з неї більшовиками.

– Успіх християнства в Україні дещо затьмарює розкол у православ’ї. Чим, на вашу думку, зумовлена ця криза?

– Гадаю, рядом причин. По-перше, успадкуванням церквою значної частини проблем від часів комуністичного режиму, який утискував, переслідував і намагався знищити саму віру. З цією метою влада перекроювала конфесійну карту, закривала, руйнувала і передавала іншим об’єднанням культові споруди. Надалі боротьба за ці споруди стала підігрівати міжконфесійну боротьбу. По-друге, ситуацію ускладнює заполітизованість та заідеологізованість окремих представників церковних кіл. По-третє, існують глибокі суперечності між самими церковними лідерами. І, по-четверте, негативну роль грає втручання у наші церковні справи російських політиків. Мається на увазі розігрування “православної карти” російськими шовіністами й представниками Московського патріархату. Усе це разом і зумовило розкол церкви на три частини.

– Які шляхи виходу з даної ситуації ви вбачаєте?

– Насамперед церква має переглянути своє нинішнє ставлення до світу, до сучасної культури. Замість того, щоб ізолюватися від парафіян у храмах, діячі православ’я мають повчитися в католиків досвіду “ходіння в народ”. Звичайно, подібні обставини зумовлені не лише проблемою церковних кадрів і консервативних традицій, але й гіркою духовною спадщиною в суспільстві з часів “атеїстичного виховання”. Навіть сьогодні, як це не дивно, найактивніші спроби “спокусити” церкву робить комуністична партія, ідейні попередники якої свого часу

здійснювали духовне розтління нашого народу. Отже, нині важливо змінити психологічний клімат у міжцерковних і міжконфесійних стосунках. І першим кроком мала б стати відмова ієрархів різних православних церков від взаємних звинувачень та різких заяв.

Необхідно також створити узгоджувальну міжцерковну комісію по врегулюванню спірних питань. **Метою ж діалогу повинне бути церковне єднання, що передбачає створення Української соборної автокефальної православної церкви, котра стала б (і це часто замовчується) найбільшою у світі церквою східного обряду.** Адже нині найчисленніша Російська православна церква має на території Росії 8491 парафію, тоді як три українські церкви разом мають на наших теренах 11 111 парафій. 2000-ліття Різдва Христового мусить стати роком церковної злагоди. І духовне життя справді відроджується. Вже сьогодні в Україні будується і реставрується понад 4 тисячі храмів, що значно більше за всі діючі храми у вчорашній радянській Україні.

– У повсякденному спілкуванні і в засобах масової інформації часом поширюються думки, що невдовзі слід очікувати “кінця світу”. А й справді, чи не станемо ми свідками чогось жахливого і незвичайного?

– “Круглі” дати завжди поєднувалися з масовими очікуваннями неординарних подій, навіть катастрофічних катаклізмів – соціальних, космічних та есхатологічних. Напередодні нинішнього ювілею теж поширювалися апокаліптичні пророцтва, які підживлювали повідомлення про “парад планет”, наближення небезпечної комети, комп’ютерний збій тощо. І чи не найпершими про “кінець світу” заговорили на початку 90-х представники Білого братства. На жаль, економічні та інші земні негаразди теж сприяють розповсюдженню есхатологічних настроїв. І все ж у цьому плані ми повинні бути спокійними, оскільки очікувану дату кінця світу ми пережили непомітно кілька років тому. Тож, образно кажучи, кінець світу “відміняється”.

– Тобто?

– Офіційно друге тисячоліття нинішнього літочислення завершиться лише 31 грудня 2000 року, тобто, щоб увійти в нове тисячоліття, нам ніби-то ще треба прожити цей рік. Але часто забувають про те, що дата початку нашого літочислення була встановлена довільно, помилково. Ініціатором введення літочислення від Різдва Христового був чернець Діонісій Малий (VI ст.), який визначив його дату на 4-6 років пізніше за справжню. Адже цар Ірод (40-4 до н.е.), у дні якого, за Євангелієм (Мт. 2, 1), народився Ісус, помер саме в 4 р. до н.е., а комета Галлея, яку ототожнюють із Віфлеємською зіркою, з’явилася на небосхилі, за підрахунками вчених, у 6-5 рр. до н. е. Тобто, ми живемо вжедесь у 2004-2006 році. А це означає, що якби кінець світу “планувався” на “круглу дату”, він би мав наступити 4-6 років тому. Хоча, за словами Ісуса, часу кінця світу взагалі “ніхто не знає”, крім Бога-Отця (Мт. 24,

36). Це – божественна проблема, тоді як наше завдання – облаштування Землі. Щоб “кінець світу” не організували самі люди. Будемо сподіватись, що переживши комуністичну загрозу, ми проминули Апокаліпсис.

– І все ж ситуація в Україні на рубежі III тисячоліття досить непроста. Чи може релігійна ідея якимось чином вплинути сьогодні на громадсько-політичне життя?

– Так. Нині ми є свідками спроможності релігійної ідеї виступати важливим засобом розв’язання соціально-економічних і політичних проблем. У багатьох країнах діють християнсько-демократичні партії, які зробили великий внесок у поліпшення добробуту людей. Про це свідчать приклади Німеччини, Швеції чи Швейцарії, де християнські партії були при владі і де найвищий на континенті рівень матеріального забезпечення громадян. Об’єднані в Християнський Інтернаціонал, вони здобули більшість місць в Європарламенті і тепер по суті визначають обличчя Європи. В Україні діє 5 християнських партій, які підтримують розбудову незалежної держави і виступають за прискорення реформ. Найбільшою серед них є партія Християнсько-Народний Союз.

Християнська демократія – нове явище в нашому духовному житті. Саме християнські демократи найактивніше захищають право людини на гідне життя, на свободу і приватну власність, відстоюють традиційні християнські цінності. Тож, попри всі складнощі, я вважаю, що Україна з надією вступає у нове тисячоліття, де матиме змогу реалізувати ту перспективу, яку, в силу відповідних історичних обставин, не реалізувала в тисячолітті, що минає.

Нам справді випало жити в незвичайний час, коли нація, планета, Всесвіт переходять на новий рубіж свого розвитку. Не випадково сьогодні так багато говорять про таємничість, загадковість, незбагненність події пришествя в світ Спасителя. Яких би інтелектуальних висот не досягло людство, перед його представниками завжди гостро стоятимуть вічні питання смерті й безсмертя, сенсу життя і морального обов’язку. Оскільки лише релігія дає позитивну відповідь на ці питання, у людини завжди буде потяг до віри. Нині ми не просто стоїмо на порозі майбутнього – воно вже стукає в двері. І нам дається унікальний шанс створити оптимальні умови для зустрічі з цим великим майбутнім.

Бесіду вів Григорій Хвостенко.

Е П І Л О Г ¹⁵⁴

*“Ну що ж, зневажай, зневажай себе, душа
Адже поставитися до себе з належною
увагою ти вже скоро не зможеш”
(Марк Аврелій. Наодинці з собою, II 6)¹⁵³*

1. ПРОСТО ЕПІЛОГ

... І знову настало літо, а з ним – сонце, тепло, благодать. Відцвіли сади й забуяли поля. Затріпотіла змарніла душа і спробувала, як і раніше, велично полинути ген у височінь. Та не відросли ще обпалені крила, не зарубцювалися на серці болісні рани, не оговтався від пережитого довірливий дух, щоб знайти сили вже тепер піднятися над суєтністю і зверху кинути гордий погляд на примарні блага грішної землі... Бо все згоріло в цій душі після жахливих спалахів серпневих днів, висвічуваних незчисленними метеоритами.

Проте, для декого ще й досі киплять політичні пристрасті, хтось виношує заповітну мрію “набити” свій шлунок “ковбасою” й “камсою”, тоді як окремі люди вже сьогодні насолоджуються radoщами безтурботного життя на райських островах. Тож часом назовні проривається обурення, що, мовляв, сумнівні особистості купаються в розкоші і задоволеннях, володіють усіма засобами для їх досягнення, тоді як чесним залишаються тільки страждання і те, що породжує їх. І з цим не можна не погодитись, хоча винні в цьому насамперед самі страждальці. Адже багато хто з них просто не усвідомлює, що нас пригнічують не речі і не обставини, а наше розуміння їх.

Якщо ми володіємо розумом, ми маємо користуватись ним. Щоб розмірковувати над своїм покликанням, розгледіти свою мету, пізнати сутність свого буття. Розумна здібність вважає нижчим за свою гідність усе те, що є нерозумним і йде врозріз із суспільним благом. Якщо духовне начало (як дар єдиного Духу) в нас спільне, спільним є і Вищий Розум, який керує всіма, спільним є Всесвітній Закон, якому всі підлягають. А це означає, що всі ми – громадяни, відповідальні за наш суспільний устрій.

Ідеалом же нашого устрою має стати розумна спільнота, яка не змушує своїх дітей сумувати і плакати, страждати і рабськи повзати на колінах, благаючи зжалітись. Звісно, треба знати, як налагодити таку гармонію. Потрібно, зрештою, усвідомити, що остання досягається тільки через розум, совість, духовність. Ні, ми не закликаємо до аскетизму, фанатизму чи голодування. Ми – за таке людське життя, в якому є що з'їсти, є в що одягнутися, є де чудово провести час. Проте

цього мало для життя повноцінного. Лише той, хто віддає перевагу ду-ху, розуму й служінню добродетності, і не дає ні своїй душі, ні душам інших людей опуститися до стану, недостойного розумної істоти, по-кликаний до високої мети.

Якщо ж ми хочемо конкретизувати свою земну місію, своє грома-дянське – в духовному відношенні – покликання, нам слід визнати пот-ребу чітко й однозначно поставити перед владними структурами вимо-гу негайного прийняття нашого нового “**Декалогу**”, котрий передбачає реалізацію тих доленосних завдань, від яких залежить духовне здо-ров'я нації, її повноцінне існування:

1. *Провести рішучі реформи у політичній та економічній обла-стях з тим, щоб забезпечити необхідні умови для справжньої демок-ратизації суспільного життя, підняття рівня матеріального добро-буту людей, радикальних змін в духовній області.*

2. *Гарантувати доступність необхідного медичного забезпе-чення громадян України як умови виживання, оздоровлення й подаль-шого духовного та фізичного розквіту нації; здійснити термінову реформу системи охорони здоров'я.*

3. *Взяти під надійний державний захист науку, освіту і культу-ру, котрі не можуть перебувати ні на рівні залишкового фінансуван-ня, ні на становищі лише самозабезпечуваних галузей; започатку-вати здійснення матеріального забезпечення їх працівників згідної світових стандартів; відмінити практику укладання трудових угод, контрактів і обрання за конкурсом службових і педагогічних праців-ників, які не володіють чи не користуються державною мовою при виконанні своїх обов'язків.*

4. *Припинити на телебаченні культ насильства й порнографії, бруднослів'я та аморальних тем, перевівши залишковий мінімум “шо-куючих” передач на окремий канал і в той час, коли це матиме що-найменші можливості для негативного впливу на підростаюче поко-ління; вдосконалити механізми стягнення штрафу за публічне озву-чення матюків, спрямувавши кошти від таких надходжень у місцеві бюджети для подальшого розвитку культури.*

5. *Розробити заходи по розширенню національного книговидав-ництва, проводити в цій області розумну “демпінгову” політику, за якої низькопробна в змістовному відношенні іншомовна (і насамперед російськомовна) література має обкладатись підвищеним податком, тоді як наукова і навчальна україномовна книжкова продукція має бути на 5 років взагалі звільнена від оподаткування.*

6. *Ні за яких обставин не допускати реєстрації каналів місцево-го радіомовлення та газет, котрі обмежуються лише російськомов-ними радіопередачами та друкованими матеріалами.*

7. *Втручання чиновницьких структур у внутрішні справи релі-гійних об'єднань замінити здійснюваним у рамках Закону сприянням державних підрозділів об'єднанню церков в єдину Соборну Автоке-*

фальну Церкву східного обряду з Патріархом на чолі як вагомим фактором національного Відродження.

8. Заборонити діяльність партій та інших політичних і громадських утворень, котрі хоча б пропагандистськи спрямовують свої зусилля на ліквідацію Української державності, під якими б фальшивими гаслами "добровільних" союзів це не приховувалося; передбачити державне сприяння діяльності національно-патріотичних партій, що пропонують і реалізують конкретні програми радикальних перетворень у суспільстві, які мають на меті європейський рівень життя наших громадян.

9. Посилити національно-патріотичне виховання, визнати воюючою стороною ОУН-УПА, а її вояків - ветеранами війни з передбаченими законом формами моральної та матеріальної підтримки; розкрити архіви ОДПУ-НКВС-КДБ, розсекретити і оприлюднити імена комуністично-"совіцьких" діячів, котрі були причетними до організації геноциду, голодоморів, репресій, діяльності місцевих "трійок" та інших злочинних акцій проти власного народу; засудити практику комуністичного експерименту як фашистську за своєю сутністю.

10. Найвищою метою діяльності державних, політичних, партійних та інших громадських структур вважати забезпечення блага, гідності й честі українських громадян та їх повсебічний, надійний і непорушний захист.

Ми вели мову в цій книзі про духовні аномалії. Як відомо, аномалія – це відхід від норми, від загальної закономірності, неправильність¹⁵⁵. У біології чи медицині аномалія проявляється як структурне чи функційне відхилення організму від нормального розвитку, зумовлене порушеннями ембріонального розвитку, причому різко виражені аномалії постають як пороки, як виродки, що часом мають різко виражені форми.. Якщо все це застосувати щодо духовної області, стає просто страшно від усвідомлення того, що нас чекає, коли – не приведи, Господи! – духовна сфера перебуватиме на тому становищі, на яке її прирікає далеко не українська за своєю сутністю влада, що здійснюється нині в державі. Переборенню аномалій духу і має бути підпорядкована наша діяльність.

Людина є найвищою цінністю на землі, тому всі земні інститути мають сприяти всебічному її розвитку. Ще мислителі античності стверджували: "Mens sana in corpore sano"¹⁵⁶. Звичайно, буває й інакше. Часом фізично немічний аскет є духовно багатим, а здоровань лиш здатний черево набити до країв і в цьому вся його "духовність". Тож часом цей останній вважає що вічно зможе це робити. Але це його проблема, як він погне наслідки подібних духовних аномалій. Ми ж орієнтуємося насамперед на тих, хто так невтомно прагне віднайти скарби духовні в час недоїдання і недосипання, хто плекає свій дух як те, що єднає його з Вічністю, Досконалістю і Повнотою Буття. Такі не стануть в'язнями ті-

лесного буття, яке обмежене елементарними фізіологічними потребами.

Якщо ж їм стане тяжко, вони знають місце, де можна захиститись від знегод. Це місце – наша душа, наша найміцніша і найнадійніша твердиня, за стінами якої не страшний ніякий ворог. Ніхто не зможе заборонити нам у душі прагнути до істини, добра і справедливості. А саме лише цими якостями душі як вічного начала і визначається соціальна значущість кожної людини. І тут важливий зміст життя, а не його тривалість.

Все плинне в цьому світі. Ось яскраво спалахнув на темному небосхилі метеорит. Спалахнув на мить, а згаснув назавжди. І нам шкода загубленої миті. Але ж чи не таке миттєве і короткочасне все наше життя у безмежному океані мороку? Колись нашими дорогами підуть інші покоління, і що залишиться від нас, якщо ми не намагалися осяяти ці дороги? Один пісок.

Так, нам належить тільки нинішня мить. Ні минулим, ні майбутнім ми не володіємо. Але якщо все зводиться до миттєвості, довге життя нічим не відрізняється від життя короткого. Важлива лише суть миті. Отже, слід думати, говорити і діяти так, ніби кожна мить є для тебе останньою! І кожну мить уявляти як момент безкінечного єднання з Вічністю. І хай не все тут сказано. Проте “sapienti sat!”¹⁵⁷

...Свого часу ми сходимо на корабель життя, здійснюємо плавання по його незвіданих просторах, і, досягаючи своєї бухти, тільки тоді впевнено сходимо на новий берег, коли проникаємось відчуттям виконаного обов'язку перед собою, ближніми та Всесвітом. Тобто, коли переконані, що тут ми не були простими “споживачами”, але розумом жили, душею відчували, духом огортались. І якщо в останню мить ми пожалкуємо лише за тим, чого не встигли зробити, а не за тим, до чого не прагнули, чого не захотіли, що обминули, – значить ми залишили свій помітний слід у Всесвіті і наша земна мандрівка не була марною...

2000-2001,
Суми-Київ

*“...На меня, бедная, пеняет, говоря:
– Долго ли мука, сея, протопоп, будет?
И я говорю:
– Марковна, до самыя до смерти!
Она же, вздохня, отвещала:
– Добро, Петрович, ино еще побредем...”*
*(Житие протопопа Аввакума)*¹⁵⁸

2. ЭПИЛОГ С АЛЛЕГОРИЕЙ¹⁵⁹

Перед ним лежал давно законченный, но теперь заново переписанный дневник, на который он смотрел в немой задумчивости и нерешительности. Казалось, уже можно подвести итоги, но не хватает сил, чтобы добавить эпилог.

Он снова погрузился в размышления. В комнате было душно. Лишь обветшавшая во дворе скамейка будто бы дожидалась именно его, такого же одинокого в этом мире. Вокруг царила мертвая тишина, околдованная таинственным перемигиванием предательских звезд. О Боже! Несложно убежать от мира. Но от себя...

– Здравствуй, мой герой! Итак, ты снова взор свой к исповеди обратил?

– Это ты меня приветствуешь? Но разве мы знакомы?

– Как же так? Неужто ты меня забыл? Ведь я – твоя Судьба. И не могла не догадаться, что беспокойством ты томим.

– Да, на душе одна печаль... Однако, где же ты была, Судьба, все эти годы?

– А я вела тебя по жизненной стезе. Ты что, не замечал? Иль, может быть, ты мною недоволен?

– Но чем я должен быть доволен? Тем, что посулила мне ты?

– Ну... Я давала только то, что сам ты соизволил возыметь. Ведь путь свой жизненный избрал ты добровольно. И обещал, что не раскаешься вовек в подобном выборе. Выходит, все-таки ошибся?

– Пожалуй, переоценил себя, ибо в действительности оказался тем “пророком”, что предрекал грядущее, не зная жизни и людей. И все произошло совсем не так, как я предполагал. И силы вроде бы растрчены впустую. А жизнь прошла, как щелкнула кнутом. Хотя и ты меня, Судьба, не баловала благами своими. А я ведь так надеялся! Но ты меня оставила наедине с огромным и жестоким миром...

– Тебе давался уникальный шанс желаемое все достичь. Но упустил его ты. Разве позабыл?

– Я помню все до мелочей. И нестерпимый зной тех летних дней, и пламенные клятвы при луне. Но почему все так случилось?

– А вспомни ты другое – то, как разрушал гармонию, единственную, созданную для тебя. Как, следуя холодной логике рассудка, глушил ты страстный голос сердца. Как в главном был ты нерешителен, однако в мелочах самоуверен... Да, несомненно, ты страдал. Но результат подобный неизбежен у того, кто игнорирует Закон Природы.

– Однако, кто позволил этому случиться? Не ты ль, Судьба?

– О, нет! Я – выбор твой. А ты сознательно избрал меня, Судьбу такую. Хотя ведь мог избрать другую!.. Я наделяла только тем немногим, чем сама располагала. Ибо тобою избрана Судьба отнюдь не лучшая.

– В те дни несложно было глупость совершить. А ты, выходит, наказание за глупость? Но не жестоко ли отказывать виновному в возможности свою провину искупить?

– Я ни при чем здесь. Ведь вина твоя, а наказание дается Провидением. И в этом – действие Природного Закона. Судьба – лишь проводник на том пути, который выбираете вы сами.

– Выходит, мог я уклониться с однажды избранной тропы? Однако, это не случилось. Но почему? Ведь я боролся!..

– Сначала ты грустил, потом размахивал мечем, который оказался, знаешь ли, картонным. И оттого не страшным никому. Затем ввязался в бой серьезно, хотя он был уже проигран. Ты не учился на своих ошибках, но повторял их снова, снова... Когда же надлежало поискать истоки неудач в самом себе, ты, ради оправдания своей оплошности, во всем винил других...

– Неужто Рок всемогущий надо мною тяготел? И я был обречен на то, чтоб будущее потерять? Чтоб разучиться от души смеяться? И, в довершение всего, быть окруженным полным безразличием к делам своим и намереньям? Так, может, это было изначально предначертано?

– Нет, неизбежно только воздаяние. Оно не выбирается тобой. Его считаешь ты суровым? Но ведь возмездие вам также назначает Провидение. И это наказание – всего лишь приложение к Судьбе, конечно, горькой, но, однако, избранной самим тобою!

– Пусть будет так. Но те, кто вовсе негодяи и ... счастливые?! За что же им прекраснейшая участь?

– Они Судьбу сумели лучшую избрать. Избрали сердцем ту Судьбу, что обеспечена бесчисленными благами. Хотя последних, может быть, они и не достойны. Но так устроено в непостижимом мире этом, что каждому необходимо проявить необъяснимое чутье...

– О, потрясающе!.. А нас учили честности, гуманности и состраданию! Твердили, что добро всегда восторжествует! Но, оказалось, миром правит Случай! И, упустивший этот Случай, столкнуться может с жизнью злой, жестокой, беспощадной!.. Так где же Справедливость?

– Судить ты хочешь тот порядок, что устроен свыше? Считаешь что ты вправе рассуждать о неподвластных разуму вещах?! И можешь упрекать Замыслившего тайну мирозданья? Попробуй взором охватить хотя бы то, к чему ты явно был причастен. Так вот скажи мне откровенно: а сам-то ты, страдалец, разве безневинный?

– Да нет, вина моя здесь несомненна. Хотя в ряду причин своей печальной участи я вижу также многие грехи – чужие...

– О, что тебе до воли Провидения? Когда-нибудь воздастся каждому свое. Но ты ведь, кроме бед, имел успехи...

– Я тоже думал так. Однако мизерные результаты, которые достигнуты столь дорогой ценой, воистину напоминают хрупкое сооружение, способное разрушиться при окончательном прозрении!..

– Но что же ты не дорожил гармонией природы и души своей? Зачем ее разрушил беспощадно? Ведь этим ты надежду погубил. И сам себя назначил бремя тяжкое нести.

– Неужто мою участь незавидную нельзя было хоть малость облегчить?

– Жестокий, предначертанный тебе удар, лишь ты был в состоянии смягчить. Но снова не воспользовался шансом, нечаянно дарованным Судьбой. Однажды, помнишь...

– О, еще бы!.. Но отчего же за ошибку ту, допущенную много лет назад, мне суждено расплачиваться вечно?

– С чего ты взял, что “вечно”? С тебя уже востребован твой долг. Ошибку молодости ты ты оплатил, утратив молодость. Ну, а поскольку годы юные ни с чем нельзя соотнести, ты будешь ощущать потерю эту до последнего мгновения. Вот оттого и кажется тебе, что возвращаешь ты долги и нынче.

– Выходит, воздаяние уже свершилось? И я свободен в выборе дальнейшего пути?

– Увы, тепер уж слишком поздно. Как ни прискорено для тебя...

– Нет, нет, ты не права! Я никогда смириться не смогу с сей горькой участью!

- Что метушиться понапрасну, коль грядущего не можешь изменить? Мы видели ведь не сплошную ностальгию, но и борьбу твою. Однако безуспешную. На что же ты теперь-то уповаешь?

– С тобой не мог я победить. Поэтому я просто выберу Судьбу другую!..

– Ты волен, разумеется, так поступить. Но сможешь ли прожить по-новому? И на подмостках выглядеть героем, не шутком? Ведь жизнь – это спектакль, а люди все – актеры. Ты сам пока что роль свою играл не безупречно. А хочешь заслужить оваций? Но даже горькие твои рыдания не смогут вызвать сострадания безпристрастного зрителя, коль ты – посредственный артист. И вот, представь себе, что в новый акт тебя введет Судьба, меня похуже. Должна ли я рассказывать, какой урок печальный извлечешь ты для себя?!

- Пусть лучше новые страдания, чем бесконечно старые! Я осознал ту значимость цены, что уплатил за все свои просчеты. И научился многому с тех пор. Потому вперед пойду другим путем, чтобы погибнуть или...

– Да, безусловно, можно жизненный спектакль назвать иначе. И попытаться обеспечить этим призрачный успех. Однако, в случае ошибки новой, ведь расплачиваться, ох, как будет тяжело!.. Не лучше ли смириться с участью своей? Боль старая когда-нибудь совсем утихнет. Лишь нужно отмести порывы к неизведанной мечте. Зачем томишь себя надеждой? Ведь много-много поколений спокойно звезды созерцали и к ним не жаждали взлететь! Пошто в подвижники стре-

мишься? Рабом ведь тоже можно жизнь прожить, коль обуздать желанье страстное свободы. Зато ведь риска никакого!..

– О, нет, теперь не отступлю я от мечты, как той зимою... Пока в груди стучится сердце, пока душа теплится в теле, дерзать я буду до конца. И пусть достанется мне тот удел, который сам я заслужу. Каков бы ни был сей спектакль, сюжет в нем можно изменить!..

– Но сможешь ли ты вырваться из пут вчерашних дней? Припомни исповедь, что в старом дневнике. Ведь ты не мог читать ее без боли. И чтением не приобрел к борьбе сил новых, как рассчитывал когда-то... Так как же увязать подобный эпилог со старой жизнью?

- Что в жизни той – пустой, ошибочной, бесплодной! Пусть Мировой Огонь ее поглотит! Уйди, оставь меня, Судьба былая... Великие небесные светила! Или меня испепелите вместе с прошлым, или, прошу, даруйте радость хоть на миг! А ты, о, Господи, неужто мне позволишь упустить последний этот шанс?!

Судьба между тем ушла. Оставив его наедине с огромным небом, в жуткой глубине которого мерно сияли звезды, такие далекие и, казалось бы, никогда не достижимые...

ADDITIONS

1. HOW I SEE UKRAINE IN 2015 YEAR ¹⁶⁰

In 2015 we shall have an opportunity to celebrate the 24th anniversary of independent Ukraine. The young country will be then about one fourth of the century. What kind of the country it may become?

Some versions of our future development are possible. Let's dwell on the most acceptable version. It's realization depends on the range of important factors.

One of the conformities to natural laws of the social development as a rule, is a considerable improvement of life conditions of that people which gets free from strange domination and takes the way of independent development. Formerly the same was in the Netherlands and USA, and even in the most of African countries. But it didn't happen in Ukraine. Why?

Firstly, at the moment, when the independence of Ukraine was declared, we hadn't the patriots of our country, we hadn't the social stratum of intelligent people, who could draw people in the struggle for their future.

Secondly, we hadn't the political force, which would have the program of the radical changes in the country. The Communist Party in that time discredited itself as force against the people. Other parties was only organizing.

Thirdly, foreign, cosmopolitan and traitorous elements filled up the political vacuum. They brought to the forefront not national but their own interests.

Fourthly, the society wasn't politically structured, there wasn't a division of power. That's why no force wanted to take the responsibility of the situation in the country, and that's why nobody took the punishment for their own inactivity.

In this connection on the 8th year of independence we have destroyed economy, mass unemployment, low level of life. All this takes place in the country which has the best lands in the world, where the most hard-working people live. That's why the progress is possible only on condition that the deviations of our development are mastered.

First of all we have to elect the President, who will embody stability, decency and demandency. Then it is necessary to form the government which brings to the forefront the interest of Ukraine. This government has to make determined reforms in the economy, administrative management and bank politics. The right of private property should be sharply guaranteed, the land should be the article of trade. Generally it is necessary to create the conditions for stimulating of industry, extension of export of the output,

but not the raw materials, introduction of the new technologies, reduction of the cost price of output etc.

The political reform is also necessary. Today Ukraine needs a strong power of the president, with the help of which the nation consolidates around one personality. Such a power is able to provide the country with entry to the European community in more favourable way. Ukraine has to become the member of European Union and NATO, because it is a European country in contradiction to Russia, which is not yet determined "Where to go".

There is also a complex situation in spiritual life, which we have inherited from communist system. Today it is possible to influence people's spiritual health only by means of stimulation the Church life, affirmation the standard of Christian morals and unification of Christian Churches. And Christian party should play the leading role there. Political, economical and cultural issues will be united in its activity then. To my mind it's up to the Christian People's Union to fulfil this mission, because it's got a wide range of contacts with the leading Christian Democratic parties of the world and cagerly implies their experience.

If all this is implemented, we shall have powerful, stable and developed Ukraine, the state that has high-level social security of people, developed culture and solved economical problems. Such state will maintain close contacts with Europe in every sphere. Ukraine occupies one of first places in terms of population, area and economical potential on the continent. These preconditions to be completely realized, efforts of political elite, socially active section of society, nationally conscious intelligentsia must be united. And, of course, the help of world association is needed moreover, especially important for us is the position of countries of European Union. It can't but care about the fortune of Ukraine.

Only Ukraine-colony can make for rebirth of the Despotic empire, which will become the source of instability and intensity in Europe and in world. A free state on the contrary, is reliable guarantor European stability and security. That is why if there is an independent Ukraine, there will be its prosperity, progress and future. And along with it there will be peaceful and prosperous Europe. That is how I see Ukraine in 2015, that is how I want to see it. The task of the party is to implement it.

1999,
Sumy-Kiev

2. IF I WERE THE LEADER OF OUR PARTY I'D...¹⁶¹

Today Christian People's Union is in its making. Party leaders carry out an important work, which is directed to increase of the party's role in the

society. That's why, I don't hold a conversation about presentation of claim to the leaders or satisfaction somebody's pride. My aim is to make our party stronger and more popular. That's why I want to give my point of view on this issue.

I consider, that together with other directions of work, the leader of our party must pay attention to the question of personnel, which has the following three aspects: it is a question of enlisting the personnel in the party, of increasing their theoretical level and of stirring up their practical activity. Just here the talent for organization and theoretical potential of leader should be opened. Today, there are more than sixty parties in Ukraine, but people know mainly these parties, where the leader is more brilliant and more versatile, who sticks to principles.

First of all, it is important to agitate people for party's idea, to form willingness to support these ideas and desire to stand up for them with the help of leader's appearance, his gestures and logic of thinking. Today, it is necessary to pay particular attention to such categories of population as: youth, the intellectuals, employers and workers. Of course, when addressing to each of these categories it is necessary to take into account their demands, interests and needs.

It is necessary for leader of the party to show that their interests are the most closest and the most understandable just for him, just his party could settle these questions best of all. Nobody could introduce party before electors better than the leader. People will have clear idea about the party just due to communicating with leader.

The leader of the party should visit every group together with the leader of local department of the party. The leader should advertise his assistants, enhance their prestige, which will increase party's popularity as a whole. And besides, it is one of the most effective forms of strengthening connections between local cell and non-Party masses, enlisting them in the party's activity.

Except verbal communication the leader of the party must demonstrate his level of preparation by way of published materials. That's why the party should have its newspaper – its face and the "face" of its leader. It is known for a long time, that newspaper can consolidate and teach members of the party, give them an opportunity to express their thoughts for large sections of the public.

Newspaper is also a teacher, because it gives to the reader, party's active worker necessary information, helps him to settle different problems better. By way of newspaper is possible to make discussions of urgent questions, printing of program documents etc. The main responsibility for making party's newspaper and realizing its work is incumbent of the leader. It includes search of means and selection of personnel solution of usual question could seriously increase the authority of the party and its leader.

As the main aim of any party is to take the power in its own hands, the leader of the party should bend the whole party's activity to this aim.

Today the members of Christian People's Union are mainly the intellectuals. And it's good. But, unfortunately, we have poor connections with Christian parties on the West, which have not only youth organisations, but also Christian trade unions of workers.

These trade unions have the aim of peaceful and constructive solution of disputes between work and capital. Representatives of workers in cell will help to create such trade unions. That's why it is necessary to draw active class-conscious workers in the party. It is very difficult but very responsible task. If the leader of the party could settle it, strong party's influence on the masses will be guaranteed.

To my mind, there are also a lot of other questions, which worth paying attention to from leaders. The role of personality in history is very great. And if the leader of the party permanently works over himself, brings his ideas to the masses, strengthens parties' structures, the party also will become stronger. Leader's ability to hold a conversation with local government bodies and consolidate his party with other parties and strengthening of international contacts is important.

Our task - is to change the life of society for the better and every member of the party should work over solution of such task.

1999,
Sumy – Kiev

ПРИМІТКИ

ВСТУП

1 – *Матеріал друкується вперше.*

2 – “І я був у Аркадії!..” (лат.).

РОЗДІЛ 1

3 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Ленінській правді” (1991, 23 травня) під назвою “Зелена неділя – Трійця”.*

4 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Червоному промені” (1991, 6 липня) під назвою “Особиста справа кожного”.*

5 – *Такі різні-різні думки // Червоний промінь. – 6 липня 1991 року.*

6 – *История культуры Древней Руси. – Т. 2. Домонгольский период. Общественный строй и духовная культура. – М., Л., 1951; Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII – XIII вв. – М., 1982; Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси. – М., 1987; Тихомиров М.Н. Русская культура X – XVIII вв. – М., 1968; Успенский Л. Искусство Русской Церкви: Иконопись // Журн. Моск. Патриархии. – 1983. – № 9 – С. 73-76; ін.*

7 – *Достоевский Ф. Братья Карамазовы: Роман: В 4 частях с эпилогом. – Ч. I – II. – М., 1972. – С. 79.*

8 – *Оло А. Одноглазый дрозд: Сказка. – М., 1982.*

9 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Сумщині” (1995, 12 квітня).*

10 – *Бабинець Т. Два мітинги – одні вибори // Сумщина. – 23 березня року; Мироненко В. Коротке знайомство зблизька // Там само; Бабинець Т., Мироненко В. Вибори: другий тур // Там само. – 6 квітня 1994 року.*

11 – *Бгагавадгита – Божественная песнь // Махабхарата. Рамайна / Пер. с санскрита. – М., 1974. – С. 171-188.*

12 – *Матеріал друкувався зі значними скороченнями в “Сумщині” (1995, 15 листопада).*

13 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Сумщині” (1998, 27 січня) під назвою “Православ’я в Україні: час тривоги і надій”.*

14 – *Огієнко І. Українська церква: У 2 т. – Т. 1-2. – К., 1993. – С. 191.*

15 – *Матеріал друкувався в “Слові Просвіти” (2000, квітень, спецвипуск) під назвою “Національний і релігійний взаємозв’язок у духовному розвитку”.*

16 – Прокопий из Кесарии. Война с готами: Пер. с греч. С.П. Кондратьева. – М., 1950. – С. 297.

17 – Ковалевский А.П. Книга Ахмеда ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921-922 гг. – Харьков, 1956. – С. 141-146.

18 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Сумщині” (2000, 18 березня) під назвою “В нове тисячоліття – з надією”.*

РОЗДІЛ 2

19 – Коллоди Карло. Приключения Пиноккио. – К., 1992. – С. 48.

20 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Доброму дні” (1993, 10 вересня).*

21 - Джаммапада // Поэзия и проза Древнего Востока. – М., 1973. – С. 438.

22 – Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии. – М., 1981. – С. 225.

23 – Джаммапада // Поэзия и проза Древнего Востока. – М., 1973. – С. 438.

24 – Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы. – Т. 1. – М., 1953. – С. 427.

25 – Величко С. Літопис. – Т. 1. – К., 1991. – С. 221.

26 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Червоному промені”(1994, 8 січня) під назвою “Демагогія, чи “товариш не розуміє”?*

27 – Телетов О. Останнє слово на виборах – за молоддю //Червоний промінь. – 18 грудня 1993 року.

28 – Луначарський А.В. Религия и социализм. – Т.1. – СПб., 1908. – С. 8.

29 – Бердяев Н. Истоки с смысл русского коммунизма. – М., 1990. – С. 103.

30 – Ленин В.І. Три источника и три составных части марксизма //Ленин В.І. Полн. собр. соч. – Т.23. – С. 43.

31 – *Матеріал друкувався зі значними скороченнями в “Доброму дні” (1994, 18 листопада).*

32 – Звернення Президента України до Верховної Ради // Сумщина. – 15 жовтня 1994 року.

33 – Ленін В.І До четвертих роковин Жовтневої революції // Ленін В.І. Повн. зібр. тв. – Т. 44. – С. 139.

34 – Ленін В.І. Нова економічна політика і завдання політосвіти // Там само. – С. 155.

35 – Ленін В.І. XI з'їзд РКП (б) 27 березня – 2 квітня 1922 р. // Там само. – Т. 45. – С. 81.

36 – Там само. – С. 83-84.

37 – Ленін В.І. Нова економічна політика і завдання політосвіти // Ленін В.І. Повн. зібр. тв. – Т. 44. - С. 150.

38 – Там само. – С. 151.

- 39 – Ленін В.І. До четвертих роковин Жовтневої революції // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – С. 139-141.
- 40 – Там само. – С. 138.
- 41 – Ленін В.І. XI з'їзд РКП (б) 27 березня – 2 квітня 1922 р. // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т. 45. – С. 80.
- 42 – Гунько Б. Лжекоммунистам // Ленінська правда. – 5 листопада 1994 року.
- 43 – Олійник Б. На березі вічності. – Там само.
- 44 – Гераклит. Фрагменти // Фрагменти ранніх грецьких філософів. – Ч. 1. От теокосмогоний до виникнення атомістики. – М., 1989. – С. 212.
- 45 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Доброму дні” (1993, 24 лютого).*
- 46 – Гендельман Ж. Що таке фарисейська закваска // Добрий день. – 20 січня 1995 року.
- 47 – Йосиф Флавій. Іудейська війна. – М., 1991; Іудейские древности. – Т. 2. – Мн., 1992.
- 48 – *Матеріал друкувався з незначними скороченнями в “Доброму дні” (1995, 2 червня) і “Молоді України” (1995, 8 червня).*
- 49 – Симоненко П. Комунисти і віруючі: діалог і партнерство заради утвердження соціальної справедливості // Голос України. – 27 квітня 1995 року.
- 50 – Ленін В.І. Телефонограма В.М. Молотову // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т. 54. – С. 206.
- 51 – Симоненко П. Звіт Центрального Комітету Комуністичної партії України: Доповідь на II (XXX) з'їзді Комуністичної партії України 11 березня 1995 року // Комуніст. – 1995. - № 11.
- 52 – Маркс К. Критика гегелівської філософії права // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 1. – С. 385.
- 53 – Ленін В.І. Соціалізм і релігія // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т. 12. – С. 133.
- 54 – Ленін В.І. Про ставлення робітничої партії до релігії // Там само. – Т. 17. – С. 392.
- 55 – Там само. – С. 393.
- 56 – Ленін В.І. О.М. Горькому // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т. 48. – С. 222.
- 57 – Ленін В.І. Лев Толстой як дзеркало російської революції // Там само. – Т. 17. – С. 197.
- 58 - Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки “Про свободу совісті та релігійні організації” // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. – № 25. – 18 червня 1991 року. – С. 657.
- 59 – Ленін В.І. Соціалізм і релігія // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т.12. – С. 133.

60 – Симоненко П. О задачах коммунистов, партийных организаций и партийных комитетов по выполнению решений II (XXX) съезда Компартии Украины: Доклад на Пленуме ЦК и ЦКК Компартии Украины 15 апреля 1995 года // Комунист. – 1995. – № 17.

61 – Ленін В.І Соціалізм і релігія // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т. 12. – С. 133.

62 – Булгаков С. Два града: Исследование о природе общественных идеалов. – Т. 2. – М., 1911. – С. IX.

63 – Бердяев Н.А. Истоки и смысл русского коммунизма. – М., 1990. – С. 151-152.

64 – Мережковский Д.С. Л. Толстой и Достоевский. – СПб., 1901; Мережковский Д.С. Грядущий Хам. – СПб., 1906; Мережковский Д.С. Полное собрание сочинений. Христос и Антихрист: В 3 т. – Т. 1. Юлиан Отступник. – Т. 2. Воскресшие боги (Леонардо да Винчи). – Т. 3. Антихрист (Петр и Алексей). – М., 1914.

65 – *Матеріал друкувався з незначними скороченнями в “Молоді України” (1995, 22 вересня) під назвою “Спробуємо простіше”.*

66 – Симоненко П. Діалог із ... фарисеем? // Молодь України. – 4 серпня 1995 року.

67 – Така аббревіатура із зазначенням порядкового номера кожного тому творів В. Леніна подавалася в газетному варіанті статті.

68 – Ленін В.І. О.М. Горькому // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т. 48. – С. 222.

69 – *Матеріал був поданий до редакції “Голосу України”, яка після тривалого зволікання, зрештою відмовилася його друкувати. Друкується вперше.*

70 – Симоненко П. Комуністи про церкву та її роль у житті сучасної України // Голос України. – 26 травня 1997 року.

71 – Статут Української Православної Церкви // Православный вестник. – 1988. – № 5. – С. 2.

72 – Там само. – С. 4.

73 – Конституція України. – К., 1997. – С. 10.

74 – Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки “Про свободу совісті та релігійні організації” // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. – № 25. – 18 червня 1991 року. – С. 657.

75 – Там само.

76 – Там само.

77 – Там само.

78 – Ленін В.І. Соціалізм і релігія // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т. 12. – С. 133.

79 – Там само. – С. 133-134.

80 – Ленін В.І. Про ставлення робітничої партії до релігії // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т. 17. – С. 390.

81 – Маркс К. До критики гегелевської філософії права. Вступ // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 1. – С. 385.

82 - Ленін В.І. Про ставлення робітничої партії до релігії // Ленін В.І. Повн. збір. тв. – Т. 1. – С. 389.

РОЗДІЛ 3

83 – *Матеріал написаний у співавторстві з О.Д. Стадником і друкувався зі значними скороченнями в “Червоному промені” (1992, 21 листопада).*

84 – Геродот. Історії: В 9 кн. – Кн. 4. – К., 1998. – С. 193.

85 – Там само. – С. 196.

86 – Там само. – С. 191.

87 – Там само. – С. 193.

88 – Там само. – С. 185.

89 – Там само. – С. 192.

90 – Конка // Большая Советская Энциклопедия. – Изд. 3-е. – Т. 13. – М., 1973.- С. 27.

91 – Конка // Большая Советская Энциклопедия. – Изд. 2-е. – Т. 22. – М., 1953. – С. 411.

92 – Боплан Г. де Л. Опис України // Боплан Г. де Л. Опис України. Меріме П. Українські козаки та їхні останні гетьмани. Богдан Хмельницький: Пер. з фр., приміт. та передм. Я.І. Кравця. – Львів, 1990. – С. 40, 43.

93 – Там само. – С. 43.

94 – Тунманн. Крымское ханство. – Симферополь, 1991. – С. 42.

95 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Доброму дні” (1996, 20 грудня) і “Слові Просвіти” (2000, квітень).*

96 – Єфремов С. Історія українського письменства. – Вид. 4-е, з одмінами й додатками. – Т. 1. – Лейпціг, 1924. – С. 270.

97 – Там само. – С. 266.

98 – Іван Мазепа. – К.: Веселка, 1992. – С. 64.

99 – Єфремов С. Історія українського письменства. – Вид. 4-е, з одмінами й додатками. – Т. 1. – Лейпціг, 1924. – С. 269.

100 – Там само. – С. 268.

101 – Там само. – С. 129.

102 – Петров Н.И. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Т. 5. – К., 1904. – С. 165.

103 – Об отмене стеснений малорусского печатного слова. – К., 1914. – С. 8.

104 – Петров Н.И. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Т. 5. – К., 1904. – С. 165.

105 – Історія русів / Пер. І. Драча. – К., 1991. – С. 283.

106 – Петров Н.И. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Т. 5. – К., 1904. – С. 211.

- 107 – Там само. – С. 123.
- 108 – Там само. – С. 165.
- 109 – Єфремов С. Історія українського письменства. – Вид. 4-е, з одмінами й додатками. – Т. 1. – Лейпціг, 1924. – С. 271.
- 110 – Там само. – С. 272.
- 111 – Куліш А. Книга пам'яті українців. – Х., 1996. – Т. С. 14.
- 112 – Єфремов С. Історія українського письменства. – Вид. 4-е, з одмінами й додатками. – Т. 1. – Лейпціг, 1924. – С. 270-271.
- 113 – Романчук О. Українські імена у світовій науці // Молода Галичина. – 20 серпня 1992 року.
- 114 – Русско-украинский словарь. – Т. 1. – К., 1969. – С. 656.
- 115 – Словарь русского языка. – Т. 2. – М., 1986. – С. 235.
- 116 – *Матеріал друкувався зі скороченнями в “Слові Просвіти” (1999, серпень).*
- 117 – Русский мат: Толковый словарь / Сост. Т.В. Ахметова. – М., 1997. – 576 с.
- 118 – Там само. – С. 4.
- 119 – Там само. – С. 103-105.
- 120 – Там само. – С. 528.
- 121 – Лимонов Э.В. Это я, Эдичка: Роман. – М.: Глагол, 1991. – 334 с.
- 122 – Павел Алеппский. Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII в.: Пер. с араб. Г. Муркоса. – Вып. 2. – М., 1897. – С. 4, 21, 65.
- 123 – Житие протопопа Аввакума // Изборник: Сборник произведений литературы Древней Руси. – М., 1969. – С. 633.
- 124 – Павел Алеппский. Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII в.: Пер. с араб. Г. Муркоса. – Вып. 2. – М., 1897. – С. 110, 101.
- 125 -Січинський В. Чужинці про Україну. – К., 1972. – С. 143-144.
- 126 – Словник української мови. – Т. 4. – К., 1973. – С. 654.
- 127 – Русский мат: Толковый словарь /Сост. Т.В. Ахметова. – М., 1997.- С. 364, 369.
- 128 – Там само. – С. 97.
- 129 – Там само. – С. 103-104.
- 130 – Достоевский Ф.М. Братья Карамазовы: Роман: В 4 частях с эпилогом. – Ч. I - II. – М., 1972. – С. 79.
- 131 – Величко С. Літопис /Пер. з книжної укр. мови В. Шевчук. – Т. 1. – К., 1991. – С. 254.
- 132 – Там само. – С. 255.
- 133 – *Матеріал друкувався з незначними скороченнями в “Рідному слові” (2000, червень) під назвою “Солов’їна мова чи матючний “язык”.*
- 134 – Щербина-Яковлева О.Ю. Про матюки і матюкальників // Академікс. – 2000. – № 2; № 5.

135 – Дашкевич Я. Національна самосвідомість українців на зламі XVI – XVII ст. // Сучасність. – 1993. – № 3. – С. 65-74.

136 – Яворницький Д. Історія запорізьких козаків: У 3 т. – Т. 2. – Львів, 1991. – С. 518.

137 – Русский мат: Толковый словарь / Сост. Т.В. Ахметова. – М., 1997. – С. 518.

138 – *Матеріал друкувався з незначними скороченнями в “Слові Просвіти” (2000, червень).*

139 – Роковые восемьдесят шестые... //Столичные новости. – 8-24 апреля 2000 года.

140 – *Матеріал переданий у червні 2000 року в редакція “Дня”, котра, незважаючи на обіцянку, так і не надрукувала його. Друкується вперше.*

141 – Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки “Про свободу совісті та релігійні організації” // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. – № 25. – 18 червня 1991 року.

142 – Путеводитель по сектам // Роксолана. – 1 октября 1998 года.

143 – Мокренко Г. Свобода вероисповедания // Правовые аспекты. – 25 декабря 1998 года.

144 – Неравнодушный В. Свидетели Иеговы: Кто они? // Ленінська правда. – 9 січня 1998 року.

145 – Осторожно: Свидетели Иеговы //Ваш шанс. – 18 февраля 1999 года.

146 – Духовный СПИД нашего времени //Ваш шанс. – 4 февраля 1999 года.

147 – Добрые самаритяне или волки в овечьих шкурах //Ваш шанс. – 19 августа 1999 года.

148 – Кураев С. О сектах и сектантстве // Данкор. – 11 ноября 1999 года.

149 – Сурков В. О чистоте духовной // Данкор. – 8 апреля 1999 года.

150 – Как “академики” из Заокска “промывают мозги” // Ваш шанс. – 16 марта 2000 года.

151 – *Матеріал друкувався з незначними скороченнями в “Сумщини” (2000, 18 березня) під назвою “В нове тисячоліття – з надією”.*

152 – Повідомляє Прес-служба Представника Президента України в області: Держава і церква // Сумщина. – 19 січня 1994 року; Хвостенко Г. Екссес // Там само. – 19 лютого 1994 року; Мозговий І. З’їхалися вчені до Сум // Сумщина. – 22 листопада 1995 року; Кальченко В. Біля витоків духовності // Добрий день. – 23 січня 1998 року; Бабинець Т. Феномен Петра Могилы // Сумщина. – 24 січня 1997 року; Бабинець Т. Платон нам друг... // Сумщина. – 11 лютого 1998 року; Кальченко В. Біля джерел духовності // Резонанс. – 17 лютого 1998 ро-

ку; Мозговий І. Свято духовності // Сумщина. – 19 травня 1999 року; Бойченко І Ювілей християнства у дзеркалі ЗМІ // Сумщина. – 11 червня 1999 року; Корж Л.В. Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка. – Суми, 1999. – С. 72; Історію пишуть і творять земляки // Рідний край. – 15 січня 2000 року; ін.

Е П І Л О Г

153 - Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий. – М., 1995. – С. 276.

154 - *Матеріал друкується вперше.*

155 – Аномалия // Большая Советская Энциклопедия. – Изд. 2-е. – Т. 2. – М., 1970. – С. 18.

156 – “В здоровому тілі здоровий дух” (лат.).

157 – “Тому, хто розуміє, достатньо!” (лат.).

A D D I T I O N S

158 – *Матеріал підготовлено і передано на II Міжнародний семінар, організований партією Християнсько-Народний Союз, на замовлення Християнсько-Демократичної Партії Нідерландів. Друкується вперше.*

159 – *Матеріал підготовлено і передано на III Міжнародний семінар, організований партією Християнсько-Народний Союз, на замовлення Християнсько-Демократичної Партії Нідерландів. Друкується вперше.*

SUMMARY

Mozhovyy I.P. Anomalies of spirit: contradictions of spiritually-religious development of nineties/Ed. I.I.Mozhovaya. – Sumy: Mriya-1, 2001 – 144 p.

The keenly polemic book is the reaserch, that is represented by a number of materials, having the common idea: anxiety of nation's spiritual health and clearing up the ways of its renovations. The anomalous phenomena of spiritually-religious modern life is analyzed in this book in accessible form. These phenomena stipulate the approval of ignorance ribaldry, hypocrisy and sacrilege, despotism and fanaticism, pseudo-sciences and amorality in the society.

The book is intended for students, teachers of higher educational establishments, teachers of schools, everybody who is interested in questions of history, religion and spiritual culture as a whole.

Автор висловлює щирі подяки сім'ї Данильченків (Константину Георгійовичу і Наталії Володимирівні), Анатолію Михайловичу Очкаленку та Канадському Товариству Приятелів України за меценатську допомогу у справі видання цієї книги. Велика вдячність голові Сумської міської організації партії Християнсько-Народний Союз Миколі Івановичу Яковенку та голові Сумської обласної організації Конгресу Української інтелігенції Віктору Павловичу Казбану за виявлені сприяння й підтримку автору.

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Суми – мальовниче, затишне, квітуче місто, яке, окрім усього, стало осередком студентського життя майбутньої національної еліти. З багатьох куточків України приїжджають сюди завтрашні фахівці вітчизняної економіки, щоб навчатися в Українській академії банківської справи (УАБС) – унікальному вузі, єдиному в Україні, зорієнтованому на підтримку бізнесу вищого гатунку. Молодий за віком, він проте досяг визнання наукового світу і набув статусу провідного вузу системи Національного банку України, входячи до складу 10 найкращих економічних закладів освіти нашої країни.

Академія готує спеціалістів за спеціальностями: банківська справа, фінанси, облік та аудит, менеджмент зовнішньоекономічної діяльності, економічна кібернетика, регіональна економіка, правознавство. Діють підготовчі курси, заочне відділення, аспірантура і докторантура, спеціалізована рада із захисту кандидатських та докторських дисертацій. Виключні умови для викладацької та наукової роботи, що створені в УАБС, сприяють концентрації тут кращого наукового потенціалу, інтелектуальної еліти України, чії думки впливають на процеси законотворчості, формування фінансової політики України. Сьогодні 15 відсотків професорсько-викладацького складу – доктори наук, понад дві третини – кандидати наук.

Студенти мають можливість слухати також лекції фахівців Національного банку України, провідних економічних вузів України, Національного інституту стратегічних досліджень України, Фінансової академії при уряді Росії, Інституту всесвітньої історії Російської академії наук. Досягнутий рівень міжнародних зв'язків дає змогу УАБС забезпечувати підготовку спеціалістів та науковців на рівні кращих світових зразків та повною мірою використовувати досвід зарубіжних країн.

Арсенал обчислювальної та складної електронної техніки – понад 800 одиниць. Більше 320 комп'ютерів підключені до мережі Internet. На базі Академії створено навчально-виробничий банк, який функціонує під патронатом банку “Аваль” Телефонний зв'язок забезпечує відомча АТС фірми “Nortel Telekom”.

В Академії працюють спортивні секції й клуб творчої молоді, телестудія “Академ-TV” і радіостудія, театр “Вагант” і команда КВН “Прем'єр”, картинна галерія “Академічна” і регіональна молодіжна газета “Академіх” тощо.

Академія стала омріяним вузом для тисяч абітурієнтів та їхніх батьків, які висловлюють щире захоплення її облаштуванням та матеріальною базою, рівної якій мабуть немає в жодному вузі України.

Адреса УАБС: 40014, м. Суми, вул. Петропавлівська, 56. Тел.: (0542) 21-03-42, 27-50-47 (кафедра соціально-гуманітарних дисциплін). Факс: (0542) 21-29-24.

Internationale des Partis Democratiques Chrétiens et Populaires International de Partidos Demócrata Christianos y Populares Christian Democrat and People's Parties International

Brussels, 20 October 2000

Mr Volodymyr STRETOVYCH
President
Christian People's Union
KhmelnysKoho Street 3
Kyiv
Ukraine

fax 00-380-44-228 71 93

Dear President,

I am pleased to inform you that the XIII Congress of the COI held In Santiago (Chile) on October 10th has decided to accept your Party's application for membership with observer status.

I warmly welcome you into the family of the Christian Democrat and People's Parties International, and look forward to close cooperation with you to attain our common objectives, both at national level and in the world at large.

Your party is from now on entitled to all the corresponding rights and prerogatives, as well as duties, attached to its status in our International.

Our Executive Secretary, Mr Alejandro AGAG, will of course respond to any questions you may have.

Yours sincerely,

Wilfried MARTENS

President

Рішення про прийом партії Християнсько-Народний Союз до Християнсько-Демократичного Інтернаціоналу.

З М І С Т

Пролог.....	5
Розділ 1. РЕЛІГІЯ.....	7
1.1. На Зелену Неділю.....	8
1.2. Особиста справа.....	11
1.3. Під знаком карми.....	15
1.4. В очікуванні Армагеддона.....	23
1.5. Православ'я: час тривоги і надій.....	28
1.6. Етнос і віра.....	32
1.7. Зелені свята.....	35
Розділ 2. РЕЛІГІЯ, ПОЛІТИКА, ПРАВО.....	39
2.1. Есе про дурнів.....	40
2.2. Демагогія й реальність.....	48
2.3. Фарисейська закваска.....	51
2.4. Не тільки в Євангеліях.....	56
2.5. Діалог з ... Левіафаном?.....	58
2.6. Дещо простіше (Відповідь Петру Симоненку – першому секретареві ЦК Компартії України).....	64
2.7. Апологія ... “опіуму”?.....	68
Розділ 3. РЕЛІГІЯ І КУЛЬТУРА.....	75
3.1. Колись у степах.....	76
3.2. Розіп'ята церква.....	80
3.3. “Культура” матюків?.....	95
3.4. Матючний “язык”.....	102
3.5. Десять відсотків.....	106
3.6. Закон і моральний обов'язок.....	108
3.7. Кінець світу відмінюється.....	112
Епілог.....	115
1. Просто епілог.....	116
2. Эпилог с аллегорией.....	119
Additions.....	124
1. How I see Ukraine in 2015 year.....	124
2. If I were the leader of our party I'd.....	126
Примітки.....	129
SUMMARY.....	136

Наукове видання

МОЗГОВИЙ Іван Павлович

АНОМАЛІЇ ДУХУ

Суперечності духовно-релігійного розвитку 90-х

Редактор І.І. Мозгова

Комп'ютерний набір Н.М. Семенченко, І.П. Мозгового

Верстка Д.І. Іовенка

Художник Ю.В. Бикова

Малюнок на обкладинці І.П. Мозгового

Підп. до друку 16.11.2011. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Аріал. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 8,3.
Обл.-вид. арк. 9,7. Тираж 500 пр. Видю. № 16.

**Віддруковано на роизографі у ВВП “Мрія-1” ЛТД.
40030, Суми, Кузнечна, 2. Тел. 22-13-23, 218-215.**

**Свідоцтво про занесення до Держвного реєстру України
Серія ДК № 36.**

